

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

C U P R I N S U L :

Virgil Șotropa: <i>Militarizarea Văiei Bârgăului</i>	Pag.	1
I. Marțian: <i>Țara Năsăudului</i>	»	31
Vasile Bichigean: <i>Un capitol din litigiul Bistrișenilor cu Someșeni</i> »		41
<i>Corespondența Nașcu - Moisiș și Petri 1860—1864</i>	»	66
I. Marțian: <i>Jurnalul loc. Ioan Tomuța 1848—1849</i>	»	99
<i>Comunicări:</i>		
Nicolae Drăganu: <i>O interesantă poruncă a vicarului Ioan Mărian. Ștefan Buzila: Adause la biografia lui Florian Porcius și date despre Rodna.</i> Virgil Șotropa: <i>Apele minerale rodnene în 1839</i>	»	121
Francisc Cabicar: <i>Praga</i>	»	133
<i>Fapte și constatări</i>	»	149
<i>Bibliografie</i>	»	151

ECU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:
»ARHIVA SOMEȘANĂ« Năsăud, liceul Gh. Coșbuc

Năsăud 1929

Militarizarea Văiei Bârgăului

Virgil Șotropa

Până acum au ieșit la lumină puține acte și documente privitoare la comunele românești din Valea Bârgăului, și trecutul așezărilor odinioară răslețe, situate lângă trecătorile spre Moldova, peste tot este insuficient explorat. Socotind că e necesar să se cunoască cu amănuntul viața trăită de locuitorii acelei Văi, aflu potrivit să se publice în primul rând cursul lucrărilor de conscripție cari au preces militarizării și cari s'au făcut la ordinul împăratului Iosif II din motivul că proprietarii de atunci ai comunelor bârgăuane, membrii familiei Bethlen din Beclean, nu posedau documente fônciare (urbariale) în regulă, din cari să se poată constata cu precizie raporturile juridice ale locuitorilor. Din procesul verbal dresat cu ocazia acelor lucrări anevoioase de către o comisiune instituită pentru săvârșirea conscripției, omul se poate dumeri asupra multor chestii instructive și în mare parte până azi necunoscute.

Înainte de-a cunoaște însă conținutul aceluia act important, va fi bine să răsfoim autobiografia familiei Heyden-



dorff, publicată în mai multe tomuri ale revistei »Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde«, care ne oferă unele date prețioase în materia din chestie. Dintre membri acelei familii săsești, cari au ocupat diferite funcțiuni însemnate în viața publică ardeleană, unul cu numele Michael de repețiatori a fost numit în comisiuni trimise spre a cerceta cauze litigioase în ținutul nostru; iar fratele aceluî, Carol, a servit în regimentul năsăudean de când a fost căpitan până ce a ajuns la rangul de colonel, fiind timp de șase ani, dela 1787—1793, comandant al regimentului nostru grăniceresc.

În tomul XXIV N. F. al amintitei reviste, vorbind Michael v. Heydendorff despre fratele său, Carol, care în calitate de maior întorcea cu batalionul său acasă după sfârșirea războiului pruso-bavarez, adaugă acestea:

Tocmai atunci la poruncă înaltă fu luată Valea Bârgăului dela familia Bethlen, căreia îi aparținea »aviticaliter«, fu militarizată, anexată la regimentul II grăniceresc și fu estimată. Lucrarea aceasta a fost încredințată din partea miliției fratelui meu. El militariză Valea, estimă împreună cu delegați camerali și fiscali teritorul, și se purtă atât de imparțial, încât își atrase atenția și stima nobilimii și a familiei Bethlen. El obținu ca stațiune Bârgăul și legă prietinie cu membrul comisiunei, cu savantul maghiar și asesorul la tablă (judecătorul de apel) Georg Aranka.

Importante sunt datele din t. XXV N. F. al aceleiași reviste, unde fiind publicată corespondența familiei Heydendorff, se găsesc și scrisorile maiorului Carol Heydendorff, din cari privitor la obiectul nostru extragem următoarele:

Căpitanului *May*; *Rebrișoara* 14 Iulie 1783. Monarhul (Iosif II) a fost în 13 Iunie în Șanț, după ce a plecat din Bistrița peste Ilva mică, numai cu generalul conte Colloredo; cealaltă suită a trecut peste Rebrișoara. Monarhul a fost foarte afabil, a intrat în multe case grănicerești și a împărțit peste 100 galbini. A dat ordin să se deschidă drum peste Bârgău, și acesta va fi militarizat.

Secretarului guvernial *Daniel de Straussenburg*; *Rebrișoara* 20 Iulie. Maiestatea Sa a ordonat să fie estimate patru comune: Rus-Borgo, Alsó-Borgo, Felső-Borgo și Prundul Săcului, să se conscrie la statul militar grănicer și să se încorporeze la regiment. Lucrarea aceasta mi s'a încredințat mie, și de aceea te întreb: Cine sunt proprietarii acelor sate? Câte case, familii, biserici sunt acolo? Sunt oamenii mulțămiiți cu starea iobăgească, și fără voia lor se fac grăniceri? Cari sunt preoții cu influență? Sunt oamenii fricoși ori rezoluți?

Generalului de divizie baron *Christian Rall*; *Bârgău* 12 August. În 8 c. s'a început conscripția în Bârgău care constă din Alsó-Rus Borgo și Felső-Borgo cu 6 cătune: Joseni, Mijloceni, Suseni, Prund, Tiha și Bistrița. Oamenii sunt frumoși dar sărmani.

De aci încolo — cu excepția unei scrisori adresate conților *Bethlen* în care regretă că le ia din proprietăți, însă lucrează în interesul regimentului — în cele ce urmează maiorul Heydendorff raportează din Bârgău tot generalului Rall următoarele:

1784 Ianuarie 27. Oamenii zic că ei sunt »inquilini« (jeleri) și nu iobagi, ceea ce Bethleneștii nu vreau să recunoască. Așteia lăsaseră satele arbitruului funcționarilor. Populația din Bârgău a avut mult de suferit din partea boierilor stăpânitori, cari cer preț de răscumpărare considerabil. Dar și poporul pretinde să fie despăgubit pentru prestațiile peste măsură mari. Așa în 1775, în bază de urbarii false, li-s'a pus în spinare o companie de execuție pentru pretinse prestații neîmplinite, plăteau cu muncă și bani, în natură și cu bani; pentru dreptul de cârciumărit sătesc nu li-se da nimic; la furnizarea vinului li-se dedeau vase rele, așa că vinul se vărsa, curgea și acum ei trebuie să-l plătească; prestațiile le-au tot sporit domnii, încât țărani trebuia să le lucreze săptămânal nu 6 ci 7 zile; unii despre cari se credea că în zilele lungi din Iulie n'au lucrat destul, trebuia să lucreze în plus câteva zile; alții cari n'aveau vite, trebuia să lucreze cu mult mai mult ca pălmași, și în loc de 200 trebuia să furnizeze 1500 șindrile; dacă vr'unul era bolnav, i-se lua singura avere: vaca în locul prestației îndatorate neîmplinite.

Februarie 7. Borgo-Bistriţenii au trecut la unire.

Februarie 20. Arhidiaconul *Para*, trimis să întărească în credinţă pe uniţii din Borgo-Bistriţa, a predicat şi în Borgo-Rus şi a încercat să înduplece şi pe locuitorii acestui sat să treacă la unire. S'au şi învoit 72 familii, cari însă a doua zi mi s'au plâns că au cedat ameninţărilor, iar Popa George (Cătiul) din Năsăud, care era prezent, mărturisii că şi el a amintit de marea executare.¹⁾ Popii hiperzeloşi numai strică; mai mult ar isprăvi cu îngăduinţa.

Aprilie 24. Bârgăuanii vreau să plătească restanţele datorite pe nedreptul domnilor, numai să li-se recunoască şi lor prestaţiile făcute pe nedrept. În Joseni se fac de ani de zile pipe (lulele); oare n'ar fi bine să se fabrice şi blide?

Iunie 8. Am expediat spre aprobare proiectul locotenentului Schuller şi al sublocotenentului Fischbach privitor la regularea nouelor sate B. Tiha şi B. Bistiţa. Certele de teren între B. Rus şi Iad s'au iscat din motivul că prin militarizare s'a restrins hotarul.

Iunie 30. Lucrez în înţelegere cu comisarul Aranka. Am statortit să se ţină *târg de săptămână* în Bârgău (Prund).

August 12. La lucrările de regulare a nouelor sate ar fi bine să se încuviinţeze pălmaşi din Iad, Wallendorf şi Klein-Bistritz, pentru buna armonie viitoare.

Decemvrie 7. Patrulă trimise la depărtare de o zi n'au observat în împrejurime nimic neliniştitor.²⁾ De întâia dată au fost comandaţi Bârgăuanii să iasă la marş; s'au purtat bine şi cu supunere.

*

Acum să trecem la importantul document de descripţie şi estimare, care în 1864 se găsea în arhiva clujană a guvernului transilvan, şi care cu titlul nemţesc: »Gemeinschaftliches Kommissions-Protokoll«, redijată în formă de proces verbal, s'a încheiat şi semnat în Prundul Săcului din Bârgăul superior în 17 Octomvrie 1783, de către membrii comisiunii mixte, şi anume din partea mili-

¹⁾ Frângerea lui *Todoran* cu roata.

²⁾ Frica de azeziune la revoluţia lui *Horia*.

tară: maiorul *Carol Heydendorff* ca prezident, căpitanul *Wenzel Thurnfeld* și sublocotenentul *Ioan Șincai* din regimentul grăniceresc năsăudean; din parte provincială: judele de tablă *George Aranka*; din parte camerală: consilierul *Ioan Csernici*, totodată secretarul comisiei. Activitatea acestei comisii a durat dela 7 August până la 17 Octomvrie 1783 și — cum se spune în capul procesului verbal — a avut ca obiect: »conscripția tuturor localităților valahe din comitatul Dobâcii cunoscute sub numirea de Borgo și aparținătoare până în prezent familiei grofești Bethlen, cari acum conform înaltului ordin din 11 Iulie 1783 au se fie încorporate la statul militar grăniceresc.«

Urmează extractul pertractărilor din procesul verbal în ordine cronologică și cu numerotarea deciziunilor.

1783 August 7. S'au întrunit membrii comisiei în Prundul Săcului (Borgo Prund), unde se constată că încă nu s'au prezentat cancelariștii fiscali cari inomis trebuie să fie față la conscripția urbarială, și nici reprezentantul familiei Bethlen.

1. La propunerea prezidentului se hotărăște că și până la sosirea cancelariștilor, după cari a plecat un trimis expres, și a delegatului familiei, să se înceapă cu conscripția militară, care făcută chiar și în absența familiei, nu va putea fi contestată din partea ei, căci înaltul ordin impune imediata inițiere a lucrărilor și conscripția militară are se fie baza tuturor operațiunilor următoare.

Mai departe maiorul raportează că la sosirea sa au venit câțiva iobagi și i-au împărțit porunca grofilor ca să plece la robotă pe alte moșii ale stăpânilor.

2. Are să se publice tuturor¹ locuitorilor că au se fie² prezenți la lucrările conscripției și fără știrea comisiei nimănu nu este permis să se depărteze din localitate.

August 8. S'a început conscripția oamenilor și animalelor în șir, provezându-se fiecare casă cu număr militar.

S'a prezentat mandatarul familiei Bethlen cu numele Niclas Gaal, cancelarist la tabla ardeleana, care declară că deși n'are

instrucții speciale dela familia grofească, nu dubitează că comisiunea va proceda drept și echitabil; apoi roagă să poată fi prezent la operațiile comisiunii spre a-și face observările la caz dacă s'ar ivi vr'un incident nefavorabil pentru familia pe care o reprezintă.

3. Mandatarul Gaal are să fie prezent la pertractări, cu atât mai vârtos că și dorința și părerea locurilor înalte este să se săvârșească lucrările comisiunii în înțelegere cu familia, înlăturându-se pe loc eventuale dificultăți.

August 9. Vătavilor de curte cari din nou cer ca sătenii să plece la robotă, li-se comunică hotărîrea comisiunii, care își continuă lucrările.

Aug. 10. Se face confruntarea celor absenți în zilele trecute foști ori la muncă ori în munți. Au fost măsurați indivizii capabili de a purta arma.

Aug. 11. S'a isprăvit conscripția militară în Prundul Secului; după masă comisia a plecat la Borgo-Rus ori Bârgăul inferior, unde a sosit seara.

Aug. 12. În zori de zi s'au început lucrările. La 7 ore s'au prezentat cancelariștii fiscali Josef Simon și Georg Babos la comisarul cameral și împreună cu ei s'a ținut o consultare generală asupra modalității de a-se săvârși în același timp și conscripția camerală, deoarece din decretul împărătesc apoi din ordinele guvernului și tezauratului reiese că:

a) pentru economisire cu timpul conscripția militară are să se facă deodată cu cea camerală;

b) după ce proprietatea se împărțise înainte cu câțiva ani între membrii familiei grofești, așa conscripția camerală să se facă separat pentru partea fiecărui moșier, ca să nu se încurce drepturile;

c) în înțelesul decretului curții noul district militarizat va trebui să se »excorporeze« ceeace, conform părerii comisarului cameral, înseamnă că va fi necesară o acțiune publică pentru publicare și pentru predarea acestui district jurisdicției militare; în urmare la un anumit termen vor trebui să se invite toți vecinii mărginași spre a-le împărtăși intenția înaltă și spre a reambula (stabili) granițele și megieșiile; în sfârșit

d) dela acel termen are să înceteze ori ce drept dominal asupra amintitului district, iar familia fostă proprietară are să beneficieze de provențele (venitele) intercalare.

4. Spre a isprăvi totul în regulă, și după ce conscripția militară în Prundul Secului e deja finită, se hotărăște ca conscripția camerală în Prund să se amâne deocamdată, iar cea din Rus să se facă, dacă și nu deodată, dar cel puțin nu târziu după cea militară. Spre acest scop iobagii să fie conscriși de către cancelariști în liste deosebite pentru fiecare proprietar, ca să nu se confunde drepturile unuia cu ale celuilalt.

Mai departe iobagii să-și anunțe proprietățile imobile pe cari le folosesc, așa ca pământurile zălogite să nu se atribue uzufructuarului actual, ci proprietarului de mai înainte ori antecesorului acestuia; căci numai în clipul acesta se poate stabili în mod echitabil dreptul fiecărui moșier aparte.

Privitor la convocarea vecinilor, — după ce din parte militară și provincială ea nu s'a ordonat expres, iar cancelariștii declară că ar trebui să aibă o autorizație în scris spre scopul acesta, — se hotărăște ca membrii comisiunii să raporteze în chestia aceasta organelor superioare și să aștepte avizul lor; iar până atunci lucrările începute să-și continue cursul.

*

Tot atunci mandatarul familiei roagă ca »sesiile colonicale« adică pământurile folosite de iobagi, nefiind ele egale, să se măsoare și numai după aceea să se însemne în conscripția camerală; pentrucă la stabilirea definitivă să nu i-se facă reproșul că s'a interesat mai mult de partea unui moșier decât de a celuilalt.

5. La această rugare, mai ales după ce comisarul cameral s'a convins că din cerealele sămânate în acele sesiuni și grădini îngrădite nu s'au luat dijme, se hotărăște ca să se dea loc rugării și să se măsoare și cele mai mici sesiuni.

*

In aceasta zi s'a lucrat la conscripția militară neîntrerupt dela 6 ore dimineața până la 5 seara și s'a continuat cu măsurarea indivizilor apți de a purta arma.

Aug. 13. S'a început în Borgo-Rus și urbanizarea camerală, iar după masă lăsând pe sublocotenentul Șincai cu cancelariștii acolo, comisiunea a plecat iarăși la Bârgăul superior și anume la

Joseni unde s'a început conșcripția militară a locuitorilor adunați. Totodată a început aci și comisarul cameral, împreună cu o persoană militară acordată cu un diurn de 25 cr., să măsoare sesiile coloniale.

Aug. 14. Conșcripția militară s'a continuat, și la amiazi au sosit și cancelariștii camerali din Borgo-Rus.

Alminterea acum din partea delegatului Bethleneștilor, a funcționarilor domnești și a cancelariștilor fiscali s'a ridicat în fața comisiunei plânsoarea, că iobagii nu mai vreau să dea ascultare oficianților domnești zicând că de acum înainte au să se supună numai poruncilor militare; că nici pentru bani nu voiesc să furnizeze alimente și alte lucruri necesare; și că nu mai vreau să asculte nici de solgăbirăul (pretorul) comitatens prezent care doar este prima instanță judiciară.

Dealtăparte și locuitorii viniți din Borgo-Rus se plâng că, după cum se pare, cancelariștii fiscali pretind să li-se dea grătit alimente, căci au plecat de acolo fără de-a plăti; mai departe că funcționarii domnești se poartă cu bruscheță față de iobagi, îi amenință și îi bat.

Fiind timpul înaintat comisiunea amână chestiile pe ziua proximă.

Aug. 15. După desbaterea punctelor de acuză, se aduce hotărîrea:

6. Atât aci cât și în celelalte localități să se publice că deși conșcripțiile se fac pentru de a-se lua măsuri ulterioare, comisiunea actuală nu se amestecă în mersul de până acum al afacerilor și jurisdicția dominală rămâne neschimbată până la predarea districtului. Deci iobagii sunt încă datori să respecteze pe funcționarii domnești și să le mai dea ascultare; apoi au se continue cu plătirea diferitelor taxe, dijme și restante; cu un cuvânt toate rămân în ordinea de până acum, cu excepția că n'au să se de-părteze nicăiri fără știrea comisiunii.

Privitor la alimente să se publice, că — cu excepția pretorelui căruia în serviciu dominal îi compete întreținerea, — celorlalți funcționari și delegați iobagii sunt datori să le furnizeze pentru bani toate cele necesare, și nici din partea cancelariștilor nu li-se va denega plata.

Ce privește celelalte plânsori, spre a încunjuera confruntării și urmări neplăcute, să li-se dea sfat vătavilor și altor slujbași economici să trateze prostimea cu blândețe și nu cu asprime prin ce devine și mai recalcitrantă, iar cazurile de nesupunere să le raporteze comisiunii.

*

Cu acest prilej delegatul familiei observă că procedul urmat în conscripția camerală e păgubitor pentru diferitele drepturi ale proprietarilor și că iobagii din ură față cu stăpânii lor pentru de a-le cășuna cât se poate de multă pagubă tăinuesc nunumai o parte considerabilă din pământurile folosite ci și capacitatea și fertilitatea acestora.

7. Să li-se vestească oamenilor, că la caz dacă vr'un iobag va tăinui în fața martorilor jurați venitele ori capacitatea și fertilitatea pământurilor sămânate și a fânețelor, și va fi apoi descoperit de vr'un om sărman, atunci partea tăinuită i-se va lua cu ocazia militarizării și se va da pe veci celui lipsit.

Totodată oamenii să fie avertizați să-și achite contribuția regală.

*

În aceasta zi s'a putut puțin lucra la conscripții, deoarece cancelariștii au cerut permisiune să călărească ieri seara târziu la Bistrița spre a fi azi prezenți la liturghia festivă; iar azi după întoarcerea lor a pornit după amiazi o mare furtună.

Aug. 16. S'a continuat conscripția camerală și s'a sfârșit cea militară împreună cu măsurările. Seara au fost finite și măsurările sesiunilor în Joseni.

Aug. 17. Maiorul citește o scrisoare a magistratului din Bistrița dd. 16 Aug. c. în care i-se împărtășește comisiunii că acolo stă prins un om cu numele luon Borta din Borgo-Rus fost jeler al contelui Gregor Bethlen; je de 42 ani, neunit, căsătorit, are 4 copii; depune că a fugit din satul său ca să scape de conscripția la statul grăniceresc care nu-i convine; magistratul întreabă ce să facă cu el și ce măsuri să ia în cazuri similare.

8. Arestantul să fie adus până la granița cercului bărgăuan și acolo predat pretorului din comitatul Dobâca, care îl va ținea prins și-l va interoga spre a impresiona îndată la început pe lo-

cuitori și a preîntimpina cazuri analoge. Dacă va fi nevoie să se țină și mai departe închis delictentul, atunci în lipsa altui loc sigur, magistratul din nou să-l preia și țină până la altă dispoziție, iar alte eventuale cazuri similare să le anunțe imediat.

9. Ca privitor la contribuția regală să nu fie nici o îndoială, se hotărăște ca perceptorul comitatului Dobăca să fie avizat să încasseze cu stricteță contribuțiile, fără privire la afacerile comisiunii.

*

În seara acestei zile, lăsând pe cancelariștii în Joșeni ca să-și isprăvească lucrările, comisiunea a plecat la Mijloceni.

Aug. 18. Sosind dimineața și cancelariștii, s'au făcut publicațiile necesare și apoi s'au început conscripțiile. Nefiind însă mulțămît delegatul familiei cu procedeul comisiunii, și-a așternut în scris reflexiunile, rugând să fie luate la procesul verbal: Iată-le în rezumat:

Eu Niclas Gaal de Kövend în calitate de mandatar al familiei Bethlen aștern comisiunii următoarele reflexiuni:

a) Dupăce conscripțiile se fac așa că pot păgubi pe unul sau altul din familie, conscriindu-se laolaltă fără privire la drepturi toți locuitorii conscriși militărește sub un număr, cer ca pentru evitarea confuziilor conscripția camerală să precedă celei militare.

b) Fiindcă iobagii răutăcioși, cari intenționează să păgubească pe stăpâni în tot chipul, depun venit, capacitate și fertilitate cu mult mai mică a pământurilor, să se accepte în conscripția camerală toate datele urbariale de mai înainte.

c) Nu voesc să mai dea locuitorii ascultare oficianților domnești să furnizeze alimente nici pentru bani, și să răfuiască restanțele de dare.

d) Munții aparțiatori particularilor precum și cei alodiali au să se măsoare prin ingineri și să se stabilească venitele lor anuale, căci depozitiile locuitorilor sunt false și interesate, și ei au încercat să tănuiască venitele din munți; în chestia aceasta ar fi bine ca comisia să înainteze un raport la locurile competente.

e) Fiind grofii în ceartă privitor la mejdii cu proprietari vecini, și întâmplându-se și schimbări prin moarte, în cursul proceselor, ar fi să se conscrie în scopul estimării și pământurile litigioase.

f) Din cauza scurtimii timpului nu s'au putut preciza în mod exact proprietatea și venitele aparte ale fiecărui proprietar, și faptul acesta să se constate în procesul verbal, ca proprietarii ulterior să-și poată formula și valida titlul de drept.

g) Conscriptiile s'au făcut așa încât sunt amestecate diferitele date de proprietate ale domnilor, în paguba și fără consensul acestora. Deci pentru viitor familia să aibă dreptul de-a cere sanare și a ridica pretenții.

*

Aceste reflexiuni s'ar fi putut pertracta împreună, însă fiind comisia convinsă că prin procedeul său nu nedreptățește pe nimeni, iar conscripția trebuie să progreseze ca oamenii să nu piardă mult timp necesar economiei, se continuă cu conscripția.

Aug. 19. S'au continuat și sfârșit ambele conscripții în Mijloceni. Măsurarea sesiilor însă în parte a rămas neisprăvită din cauza obstacolelor. Delegatul Bethleneștilor iarăș a voit să facă observări cu privire la numirea unor locuitori de »inquilini« (jeleri), despre ceace însă va fi vorbă la punctul respectiv unde aparține chestia.

Aug. 20. Comisiunea a plecat la Joseni, unde după publicarea celor necesare au început ambele conscripții și s'au sfârșit până seara. S'a măsurat și o parte a sesiunilor.

Aug. 21. Comisiunea s'a întrunit spre a discuta asupra reflexiunilor așternute de delegatul familiei, la cari, nefiind niciuna motivată și dovedită suficient cu exemple, comisiunea a răspuns punct de punct cu următorul decis:

10. Niciunul dintre proprietari nu poate fi păgubit prin modul de conscripție actual, căci deși locuitorii de sub un număr sunt conscriși laolaltă, se vede precis ce fel de drepturi are fiecare.

Depozițiile iobagilor se fac în fața martorilor jurați și cei prinși cu tănuiri vor fi pedepsiți cu pierderea câștigurilor tănuite. Nu se poate face o altă conscriere deoarece acum se face o nouă conscripție ordonată, și venitele vechi grofești nu fac nici a 3-a parte din venitele acum mărturisite; apoi nu se poate presupune că iobagii vreau să înșele, deoarece mulți au depus ulterior despre venite pe cari le-au uitat.

Ce privește recalitranta locuitorilor, s'a publicat ce au locuitorii de observat față cu oficianții.

Privitor la munți comisarul cameral își va așterne raportul despre venitele estimate, și dacă nu va congrua cu cererea proprietarilor, atunci ori se vor constata venitele din depozițiile maritorilor jurați ori din socotelile venitelor de până acum.

Mejdiile litigioase se vor constata cu ocazia proximei reambulări.

Privitor la proprietari comisiunea acceptă lămuriri ulterioare, ca niciunul dintre ei să nu fie scurtat în dreptul său.

Privitor la numirea de inquilini dată de comisiune unora în loc de iobagi, se observă că delegatul familiei nu produce dovezi suficiente și incontestabile pentru afirmarea sa că toți locuitorii ar fi iobagi.

Comisiunea constată venitele conform tabelelor de dare, și dacă se vor constata depoziții neadevărate ori alte controverse, atunci ea nu e împotriva constatărilor la fața locului de către o nouă comisiune.

*

După masă a plecat comisiunea la Borgo-Bistrița, unde soldații până târziu noaptea au trebuit să călărească dela casă la casă spre a aranja pe locuitori.

Aug. 22. S'a început și continuat cu conscripțiile. După masă s'a prezentat arestantul Ioan Borta deținut de magistratul bistrițan.

Aug. 23. S'a continuat cu conscripțiile.

Borta spune că s'a depărtat în timp de noapte, căci avea de cosit fân în mahalalele Bistriții, apoi zice că s'a îmbătat și n'a știut ce face.

11. Arestantul are să fie predat din nou magistratului din Bistrița până la altă dispoziție.]

*

Pretorul comunică comisiunii ordinul primit dela comitatul său Dobâca că va fi substituit cu altă persoană, și el imediat să plece la satele prin care va trece miliția dislocată, spre a se îngriji de cvartire și alimentație,

Fiind însă prezența pretorelui absolut necesară spre a-se evita excese cari ușor pot să fie comise, comisiunea hotărăște:

12. Să i-se notifice comitatului că pretorul este aci persoana cea mai cunoscută, prin urmare prezența lui inomis necesară spre a-se evita vr'un eventual incident pentru care comisiunea nu poate lua răspunderea.

*

Incepând târgul Bistriții, singura ocazie în an când locuitorii de aci își pot cumpăra cele necesare și își pot vinde vitele ori alte obiecte spre a putea plăti contribuții și restanțe de dare, așa:

13. Comisiunea hotărăște să amâne operațiunile pe Vineri 29 c. când se isprăvește târgul și oamenii sunt întorși acasă.

*

Mai departe comisiunea primește scrisoarea că comitatul a ordonat percepteurului regesc să încasseze cu zor contribuțiile din Bârgae, ceace:

14. Comisiunea hotărăște să ia la cunoștință pentru eventuală legitimație.

*

În sfârșit maiorul amintește că se apropie timpul când vor trebui cercetați și munții alodiali, deci:

15. Se hotărăște ca delegatul grofilor să specifice acei munți și lucrarea să o înmâneze comisiunii.

Aug. 24 și 25. Membrii comisiunii au vizitat călare comuna Tiha spre a pregăti mai bine lucrările de conscriere.

Aug. 29. S'au început conscripțiile în Tiha. S'a prezentat în numele familiei proprietare contele Nicolae Bethlen declarând că n'are să adaogă altceva la reflexiunile mandatarului, numai roagă comisiunea să stea în ajutorul proprietarilor cari nu le mai pot porunci oamenilor și căror li-se pot cauza mari pagube.

Comisiunea promite sprijin din partea sa și invită pe grof să fie prezent la lucrarea conscripției spre a se convinge dacă spre mulțămirea tuturor ar fi putut să se aplice alt procedeu. După ce s'a convins, groful a aprobat întru toate demersul comisiunii și a rugat-o că după ce persoanele de serviciu nu mai sunt

necesare aci, comisiunea să intervină ca atât ele cât și diversele materiale se fie transportate la proprietarii cari locuiesc la depărtare numai de 1—2 zile.

16. Comisiunea hotărăște să dea mână de ajutor conșilor, dar persoanele de serviciu să specifice de ce și câte mijloace de transport au nevoie.

Aug. 30. S'a continuat cu ambele conscripții.

Aug. 31. S'au sfârșit conscripțiile, iar măsurările sesiunilor au mai întârziat din cauza pământurilor împărățiate.

Sept. 1. Comisiunea a întors la Prundul Săcului spre a recitifica numerele caselor și spre a isprăvi și conscripția camerală a dependențelor colonicale.

Sept. 2. S'au continuat lucrările.

Sept. 3. S'au isprăvit și în Prund în și Tiha măsurările și conscripțiile.

Sept. 4. Se citește scrisoarea judecătorului Cserényi din comitatul Dobâcii, în care roagă comisiunea să nu însemne în conscripția militară pe 2 iobagi ai săi: Ion Buiduș din Bârgăul inferior și pe Ion Puiu din Prund, ci să-i predea lui. Asemenea se roagă și asesorul Fogarasi că iobagii săi de meserie ferari, țiganiu Ion și Vasile Cănaci, să-i fie predați lui.

17. Deoarece comisiunea e instituită numai pentru conscripția proprietăților familiei Bethlen, care afacere încă nu s'a isprăvit, astfel dacă la somație numiții iobagi se vor declara că aparțin petenților și nu vor avea nici o restanță de contribuții, pentru evitarea oricărei senzațiuni, până la trecerea Bârgaelor sub jurisdicția militară, vor sta unde se găsesc de prezent, iar atunci fără întârziare vor putea fi duși, căci dimpotrivă vor trebui să fie conscriși și ei.

A sosit dela comitat răspunsul că pretorul poate rămânea în Bârgău, dar a plecat la el supleantul său Josef Bodoni spre a primi instrucțiile necesare.

Cu toate acestea însă pretorul fără de-a primi concediu dela maior și cu toatăcă acesta i-a împărtășit conținutul scrisorii primite, s'a depărtat și a absentat până în 2 c. Deaceea se hotărăște ca

18. Pretorul să fie citat în fața comisiunii și să fie admonestat, iar la caz de va repeta transgresiunea, să fie tras la răspundere.

*

Vătavul Kelemen care stă în serviciul văduvei contelui Nicolae Bethlen să plângă într'o scrisoare, că înainte cu câteva zile voind să vină seara la Tiha la comisiune, a fost atacat de 4 iobagi, pe cari nu i-a putut cunoaște și cari, apucând el la fugă, l-au urmărit cu amenințarea că-l omoară.

Deoarece însă vătavul spune că nu cunoaște pe făptuitori deci cercetarea ar fi prea anevoioasă, iar de altăparte s'ar produce prea multă gălăgie, scrisoarea i-se trimite grofului Bethlen, care e încă în localitate, cu îndrumarea:

19. Contelele se avertizeze pe funcționarii economici ca ei să evite orice prilej de ceartă, și ca oameni mai pricepuți să închidă un ochiu la observările țăranilor simpli, și chiar dacă ar zice careva dintre aceștia vr'o vorbă necuviincioasă; să facă că n'o aud; căci prin reproșuri reciproce numai s'ar agrava stările, și eventuale atrocități față de funcționari ar fi de neîncunjurat. Altfel comisiunea de repețitori a admoniat pe locuitori să dea ascultare cuvenită, atât în cele economice cât și juridice, superiorilor de până acum.

*

De altă parte însă s'au ridicat plânsori că unii dintre vătavi amenință pe oameni, spun că vor cere din Bistrița asistență militară, și-i înjură. Spre a curma proceduri de aceste cari ar putea avea urmări rele:

20. Comisiunea hotărăște să citeze pe toți vătavii înaintea sa și fără de-a iniția vr'o cercetare, să le ordone ca să se poarte cu modestie, să trateze blând pe oameni, să nu-i amenințe; iar dacă cu buna nu vor putea reuși, atunci să se adreseze comisiunii, căci acum nu e timpul și locul de-a proceda cu asprime ori chiar cu executări.

*

Unii dintre amplexiații domnești au așternut liste despre materialele ce ar fi de cărat; dupăce însă listelele sunt incomplete să hotărăște, ca:

21. Specificările să se facă precis, și atunci comisiunea va lua măsuri pentru satisfacerea tuturor celor interesați.

*

După isprăvirea conșcripțiilor personale și urbariale s'a sfătuit comisia asupra drumului de făcut în munți. Deoarece însă timpul nu e favorabil, se decide:

22. Deocamdată să se controleze conșcripțiile făcute și în prezența funcționarilor domnești să se rectifice eventuale greșeli privitor la pământuri și să se constateze încăodată condiția locuitorilor, adică care dintre locuitori e iobag și care jeler. Dacă se va tocmi timpul, atunci comisiunea să plece în munți, însoțită de vătavii domnești, birăi, jurați, călăuze, și de alți oameni cari cunosc bine munții, iar pentru transport vor fi necesari cel puțin 18 cai de călărit. Mandatarul proprietarilor are să pregătească specificarea munților și să fie față la pertractări.

*

Cancelariștii toată ziua au colaționat conșcripțiile și au măsurat sesiunile.

Sept. 5. S'au introdus contribuțiile și numărul sufletelor în listele de conșcripții.

Un iobag luon alui Savu Dănilă din Prund apartiitor moștenitorilor grofului Alexiu Bethlen se află în temnițele comitatului pentru fapte criminale.

23. Comitatul Dobâcii să fie rugat să dea informațiile necesare despre acela, eventual să fie liberat ca să poată depune în persoană.

Sept. 6. S'au continuat completările listelor.

Sept. 7. S'au prezentat cancelariștii fiscali Iosef Vitos și Michael Zanda spre a ajuta la conșcripțiile camerale.

Sept. 8. S'au continuat lucrările.

Sept. 9. S'a introdus statul sufletelor în urbariile camerale și s'au făcut unele confruntări cu funcționarii domnești.

Sept. 10 și 11. Continuarea lucrărilor.

Sept. 12—17. A călărit comisiunea pe munți începând dela punctul unde convin granițele satelor Iad, Ilva mică și Bărgău și până la Opcina Dealului Staniște.

Sept. 18. S'au rezolvat rugări așternute în timpul de 6 zile cât a stat comisiunea în munți.

Așa Login Criste din Borgo Rus se plânge că primarul de acolo Gavril Criste vrea să-l scoată din casa părintească în care fusese conșcris împreună cu copiii și roagă să fie scutit de persecuții.

24. După ce primarul dă explicarea că el șede la alt om cu arendă care bucuros ar vrea să-l vadă mutat pe sesia unde a fost conșcris, așa comisia hotărăște ca schimbarea aceasta să se facă numai după predarea în jurisdicția militară, și atât pârătorul cât și pârâtul să rămână deocamdată acolo unde se găesc.

*

Supremus judex nobilium Stephan Cserényi roagă comisiunea: *a)* deoarece privitor la scoaterea restanțelor contribuționale nu ajută mult simpla încuiere în casă a birăilor bârgăuani; să poată aplica mijloace mai aspre ca temnița comitatensă; *b)* ca pentru cele două companii de soldați aflători în cercul inferior al Dobâcii să se permită ca lunar să se furnizeze 635 porțiuni de pâne din Bârgăul superior și 90 din Bârgăul inferior.

25. Privitor la încassarea restanțelor să se procedă conform instrucțiilor, dar va fi greu să se aplice pedeapsa carcerului comitatens, deoarece comisia nu se poate lipsi de birăi în orice timp; și dacă ei vor fi întemnițați așa departe, încassarea contribuțiilor se va face și mai greu. Altfel chiar a sosit ordinul dela comanda generală că locuitorii din Bârgău în timpul cât va dura conșcripția să nu fie duși nici măcar la lucrările dela drumul ce chiar acum se construște din Bârgău spre Bucovina, deci comisiunea nu poate împlini a doua rugare.

*

Oficiul comitatens din Dobâca împărtășește că reclamantul Ioan Savu a fost pedepsit pentru incest la 1 an temniță și tot la pătrar de an 25 lovituri de baston, deci nu poate fi pus pe picior liber.

26. Comisiunea ia la cunoștință informația dată.

*

Văzând mandatarul familiei Bethlen la confruntările făcute atât la conscripțiile militare cât și la cele camerale, că — în înțelesul planului fixat și după ce cu excepția urbarului așa numitei porțiuni Apaffiane, care nu face nici a treia parte din proprietate, alt document autentic nu s'a produs din partea familiei, — comisiunea ia ca directivă în judecarea condițiunii locuitorilor tabelele de rectificare (dări) și pe locuitorii însemnați în tabele ca jeleri cu 3 fl. taxă capitală asemenea îi consideră și cu aceasta ocazie; el, mandatarul, protestă împotriva acestui procedeu. Apoi declară că toți locuitorii fără excepție în înțelesul unei pertractări comisionale ținute în 1780 sunt de privit ca veritabili iobagi, și face în materia aceasta o întâmpinare în senzul căreia Bărgăuanii declaraseră înaintea vicecomitelui, a dregătorilor, birailor domnești, primarilor și crainicilor că ei sunt iobagi, și aceasta o făcuseră mai înainte de bună voie și nesiliți de nimeni.

Cutoatecă mandatarul în această întâmpinare se raportă la înșiși locuitorii de aci, nefiind deastădată însă sigur dacă aceștia se alătură la declarația lui, deoarece mulți la conscripție s'au declarat jeleri, ba și oameni liberi, chiar și armaliști; deaceea comisiunea află necesar se ordone, ca:

27. Mandatarul să producă din partea vicecomitelui și a familiei proprietare dovezi în scris pentru aserțiunea susținută în întâmpinarea sa.

*

Privitor la condiția locuitorilor bărgăuani mandatarul a mers încă și mai departe și pe lângă întâmpinarea făcută a mai așternut un protest împotriva faptului că comisia a luat ca directivă tabelele de contribuție, susținând că în amintitele tabele nu s'a însemnat corect condiția locuitorilor, fiindcă: 1. ele sunt făcute de oameni cari pot și greși; 2. s'au făcut în baza tradiției Bărgăuanilor interesați; 3. s'au făcut fără știrea domnilor proprietari, și 4. fiindcă înaintea comisarilor confrunțatori de mai înainte Bărgăuanii au recunoscut că ei sunt iobagi. Nefiind deci acele tabele autentice, condiția locuitorilor trebuie să se constate din cazul de până acum și din alte documente.

Fiind în acest protest al mandatarului quasi învinuită comisiunea actuală, că pe oameni cari se declaraseră mai înainte la

conscripție iobagi, mai apoi la confrunțație i-a înscris ca jeleri; deaceea comisiunea impune ca:

28. Mandatarul spre a dovedi aserțiunile sale să împărțască comisiunei cari și câți ar fi acei locuitori cari din clasa iobagilor au fost trecuți în a jelerilor, cutoatecă ei la conscripția premergătoare s'au declarat iobagi și au și fost conscriși ca atari.

*

Când comisiunea și-a făcut între 12 și 17 Septemvrie c. calea prin munți, atunci cu prilejul diverselor incidente mandatarul a făcut oral unele întâmpinări, cari au și fost discutate. Inșă el nu s'a mulțumit cu atât ci a săcăit de repețite ori comisiunea, care și așa era foarte ocupată, cu întâmpinări scrise.

Intr'una scrisă la 15 Septemvrie în munți zice, că Bârgăuanii au făcut lăzuirii în Poiana Ciungii din muntele Muncel și apoi în loc de 9 care de fân au declarat numai 6 în paguba proprietarilor. Cere ca și munții și poenile să fie înscrise ca alodii și nu comunale cum zic ei cu răutate spre a păgubi pe stăpâni.

In altă întâmpinare scrisă în 1 Septemvrie în Bistricioara, mandatarul zice că Bârgăuanii cu răutate depun fals privitor la capacitatea munților. Așa spre pildă spun că pe Bistricioara ar putea paște numai 500 oi și 50 boi, când pot paște peste 2000 oi.

Din prima întâmpinare ar apărea ca și când la o poiană pe Muncel jurații ar fi comis sperjur tăinuind o parte din clăile de fân, deci au dovedit că sunt interesați și că și prin alte depoziții false au păgubit pe domni.

In a doua întâmpinare mandatarul pretinde ca toți munții fără excepție se fie priviți ca alodiali, în vreme ce locuitorii au folosit liber unul sau alt munte fără de-a presta în schimb ceva domnilor.

In urmare s'a comunicat mandatarului următorul decis:

29. Fânul în plus, amintit pe Muncel, a fost descoperit întâmplător de un vâtav de curte într'o vale laterală, unde n'a fost văzut nici de comisiune nici de martori. Deci jurații nu pot fi învinuiți de sperjur, căci e drept că nimeni nu poate să-i vadă altuia până'n internul inimii, dar comisiunea a observat mirarea tuturor juraților când s'a descoperit cazul. Altminteri dacă mandatarul vrea din cazul acesta să tragă concluziuni pentru toate celelalte depoziții, atunci să caute căile și mijloacele prin cari oriunde

să se constate adevărul. Comisiunea trebuie să primească depozițiile făcute de oamenii cari cunosc teritoriul și au acolo gospodării. Dacă mandatarul cunoaște alte modalități, sau e de părere că comisiunea nu-și împlinește îndatoririle, să descopere totul ce știe. Și peste tot, după ce el deoparte a recunoscut că comisiunea își dă toată silința, de altă parte însă declară de repețite ori că familia profilor suferă pagube, fără de-a preciza cazurile; așa i-se impune să specifice amănunțit toate cazurile, în cari proprietarii ar fi nedreptățiți.

Privitor la munți iarăș i-se lămurește mandatarului, că numai aceia pot fi numiți și priviți ca alodiali, pe cari moșierul îi folosește pentru trebuințele sale ori îi dă în arendă în folosul său propriu. După ce însă dintre munți numai unii au fost tratați așa, ceilalți însă au fost lăsați locuitorilor spre liberă folosință, aceștia cu atât mai puțin pot fi priviți ca alodiali, cu cât livezile din munți posedate de locuitori și apartiitoare sesiunii lor au fost impuse cu contribuții, cu cari nu se impun pământuri alodiale. Apoi mandatarul trebuie să înțeleagă că în conscripție se iau strict în considerație venitele din păduri și pășuni.

*

Privitor la cele două familii de țigan și două de iobagi din Prund și Rus reclamate de Cserényi și Fogarasi, precum și la arestantul din Bistrița, se hotărește, ca:

30. Toți aceștia să fie supuși conscripției, deci și magistratul din Bistrița să trimită pe arestant la Bărgău; cum s'a și întâmplat.

*

Dela vicecomite sosește scrisoare, în care se spune că comanda generală a ordonat să fie dispenzați dela lucrul drumului la Bucovina locuitorii bărgăuani în timpul conscripției, și că el a luat măsuri în direcția aceasta.

31. Se ia la cunoștință.

*

O altă scrisoare i-a sosit maiorului dela provizorul Romancai al contesei Nicolae Bethlen din Bileag, cu rugarea să se permită locuitorilor din Bileag să transporteze din pădurile bâr-

găuane ale contesei cele 42 bârne și 400 lemne de clădit tăiate pe seama ei.

32. Comisiunea nu pune piedecă transportării lemnelor, numai iobagii străini să ia samă și să nu cauzeze pagube pe hotarul Bârgăului încă plin cu iarbă, fân și cereale.

Sept. 19 și 20. Comisiunea a mers încăodată în munții alo-diali mai apropiați de sat și i-a conșcris. La întrebarea pusă mandatarului că acesta unde ar mai intenționa să ducă comisiunea ca să nu se omită nimic, el n'a răspuns momentan, iar în ziua proximă a trimis o scrisoare datată din muntele Nedeia, în care spune că privitor la munții ocupați și cei aflători în controversă nu cunoaște starea lucrului, dupăce nu i-a văzut nicăiri conșcriși.

La scrisoarea aceasta comisiunea, continuu incomodată cu fel de fel de întâmpinări, îi împărtășește lui Gaal decisul:

33. Comisiunea ca și mai înainte din nou cere dela mandatar să-i dea specificare precisă despre munții aparțitorii teritorului bârgăuan, deci el nu poate face nici un reproș în materia aceasta. Munții ocupați de miliția grăniceră (revendicați) cu mutarea pajurilor împărătești, nu aparțin familiei Bethlen ci coroanei, și dacă mandatarul crede că și familia a posedat vr'un munte de acela, atunci să producă documente.

*

În aceiaș zi se prezintă în fața comisiunii provizorul Toľvaj alui Iosif Bethlen și ridică acuză că martorii jurați s'au lăsat în-duși în eroare și chiar lui, provizorului, i-au declarat în prezența altora, că nu cutează să depună adevărul cu privire la capacitatea și fertilitatea pământurilor, deoarece se văd intimidăți din toate părțile, și sunt desperăți numai dacă să uită vr'un militar la ei.

Pentru de a nu i-se reproșa că lucrează cu părtinire, comisiunea momentan a cercetat care dintre oameni s'ar teme așa mult să spună adevărul. Dar nu s'a aflat nimeni care să fi dat o declarație de felul cum a spus-o provizorul, și acesta a rămas singur cu acuza sa. Numai atât s'a putut scoate din oameni, că ei ce-i drept poartă frică, căci dintr'o parte li-se predică continuu să depună în mod conștientios și sub jurământ starea lucrului, nici mai mult nici mai puțin; din altă parte însă nu-i mulțumit

nimeni cu depozitiile lor zicând că mărturisesc prea puțin și fac pagubă, cutoatecă ei doar sunt aci singurii gospodari și muncitori, cari trebuie să cunoască locul și pământul.

Sept. 21. Câteva locuri de pe muntele Tomnatic, pe cari până acum le lucraseră locuitorii bârgăuani, — dupăce se constată că acel munte e proprietatea contelui Grigore Bethlen, — fură scoasă din conscripție și atribuite munților alodiali.

Tot în aceasta zi, dupăce mandatarul și vătavii domnești se temeau să dijmuiască cerealele aflătoare încă pe hotarul comunei Borgo-Rus, s'a ordonat ca aceia să plece acolo la dijmuit fiind însoțiți de un caporal militar.

Sept. 22. S'a colaționat procesul verbal luat până inclusiv 17 c. și s'a expediat comandai generale.

Intr'aceea vinind mandatarul în continuu în fața comisiunii cu plânsori neîntemeiate, aceasta l-a somat de repetiteori să-și prezenteze autorizația precum și instrucțiunile, ca să se convingă dacă nu sunt numai propriile lui machinațiuni multele piedeci ce i-le pune comisiunii în munca ei. Azi mâne s'ar putea întâmplă să iasă la iveală că săcăielile acestea nu se fac din partea familiei ci sunt singur numai opera delegatului.

Apoi ridicându-se și din partea locuitorilor diverse plânsori, la cari mandatarul încă n'a răspuns nimic; așa i-s'au notificat acestuia mai multe puncte la cari în sfârșit el a răspuns următoarele:

Funcționarii domnești sunt amenințați și fugăriți când vreau să adune dijme, iar privitor la restanțe înzădar se dau porunci. Comisiunea să intervină.

A cerut și mandatarul că iobagii bârgăuani cari stau în serviciul grofilor (în Beclean) să fie trimiși acasă pentru conscriere, iar domnii străini cari au în Bârgău iobagi să-i reclameze.

Apoi declară:

a) Despre munți el n'are cunoștință clară și nu-i poate specifica și nu poate să-i califice sau reclama ca alodiali. Cere însă ca munții împărțiți ori neîmpărțiți și ocupați de regiment spre Ost și Sud, și cei pe cari îi deține dominiul Șieul mare și locuitorii din Dumitrița să fie conscriși numai ca alodiali.

b) Familia a avut în Bârgău iobagi și nu inquilini.

c) La plânsoarea locuitorilor că nu li s'a plătit munca, nu

poate da deslușiri, afară că pentru lăzuirea în munții apaffiani li s'a plătit Bârgăuanilor.

d) Poruncii comisiunii, ca să dovedească starea iobăgească a Bârgăuanilor și chestia capacității munților, va nizui să satisfacă.

e) Dupăce nu cunoaște pe toți locuitorii bârgăuani, nu poate ști că dintre cei înscriși la confruntare cu tabelele contribuționale cari au fost trecuți ca inquilini; poate se vor găsi în acele tabele.

*

Luându-se la pertractare reflexiunile mandatarului precum și scrisorile lui de mai înainte, unde declară că n'are plenipotență și instrucții formale, nefiind răspunsul său satisfăcător, din nou i-se trimit pentru de a-le lua la cunoștință și a răspunde la ele, următoarele puncte cuprinse în forma de:

34. Decizie:

a) Comisiunea nu poate constata că locuitorii ar fi fost recalitranti, când a venit cu provizorul Kelemen. Se produce un caz din Borgo-Rus unde un om n'a voit să dea dijma.

b) Privitor la plângerea Bârgăuanilor că pentru lăzuiri n'au primit bonificări, maiorul a cerut deslușiri dela funcționarii domnești și dela stăpâni, mai ales dupăce mandatarul a declarat că n'are cunoștință despre aceasta, și astfel nu se poate ști pentru ce iobagul unui sau altui domn n'a fost răfuit cuvenit.

c) Privitor la condiția locuitorilor delegatul declară că va nizui să dea informațiile necesare în timpul cel mai scurt, dela familie ori vicecomite.

d) Neputând mandatarul produce certificat că ar fi plenipotențiatul familiei, e necesar ca s'o dovedească aceasta.

e) Mandatarul are imediat să dovedească toate cele reproșate de el că adică comisia a hotărât ceva în paguba familiei; și are se arete el la timp calea pe care ar putea fi toți mulțamiți — căci altminteri observările nu se pot lua la proces verbal trecând și așa mult timp.

*

Se citește apoi scrisoarea dd. 20 c. a percepteurului regesc de dare Ioan Deesi, în care acesta notifică comisiunii că maiorul

să someze în cel mai strict mod pe juzii comunali să verse în cassa perceptoratului contribuțiile restante în suma de 3194 fl. 14 cr. căci dimpotrivă va face arătare la autoritățile mai înalte.

La aceasta comisiunea decide:

35. Încă în 24 Aug. comisiunea a amintit tablei comitatului Dobâca să someze pe perceptor că fără privire la operația de conscripție să caute ca să încasseze contribuțiile restante; și chiar și locuitorii au fost avizați în materia aceasta. Deci comisiunea a luat din partea ei măsurile necesare, și restă că și perceptorul să nu întârzie de a-și face datorința.

*

Baronul Wolfgang Kemény scrie în chestia unor iobagi ai săi cari s'ar afla în Bârgău și pe cari el îi reclamează, spunând că dacă vor fi conscriși, el va cere despăgubire pentru aceia. Deoarece mandatarul declarase odată că toți locuitorii de aci sunt iobagi ai Bethleneștilor, așa comisiunea îi răspunde numitului baron cu următoarea decizie:

36. Impărtășindu-i mandatarului specificarea iobagilor reclamați, baronul să aranjeze întâi cu acela starea lucrului.

Sept. 23. S'a continuat confruntarea în prezența mandatarului și a funcționarilor domnești în Prundul Secului.

Sept. 24. S'au sfârșit lucrările în Prund și început în Tiha.

Sept. 25. S'au isprăvit confrunțațiile în Tiha.

Sept. 26. S'au continuat lucrările în Borgo-Bistrița.

Sept. 27. S'a sfârșit colaționarea și în Bistrița. Apoi provizorul Tolvaj al contelui Iosif Bethlen a ridicat acuză împotriva locuitorului Filip Rinziș din Tiha că el a tăinuit capacitatea unui mare loc care ar produce peste 100 mierțe cereale. Azi s'a făcut o revizie la fața locului și conform depoziției făcute de 4 martori jurați s'a constatat în locul celor 8 cubuli sămănătură și 14 care fân din anul trecut, acum 8¹/₂ cubuli cereale și 5 care fân, deci se vede cum exagerează funcționarii grofului cari continuu ridică plânsori.

S'a cetit apoi răspunsul mandatarului la punctele cerute de comisiune în 24 c. Dupăce însă el la nici un punct n'a dat răspuns bazat și satisfăcător, și dupăce privitor la autorizația sa declară

că nu o poate prezenta, conținând scrisoarea de autorizație și alte chestii cari nu privesc pe comisiune, așa aceasta decide:

37. Comisiunea nu stă mai departe în corespondență cu mandatarul care așterne comisiunii numai plânsori goale și neîntemeiate și cu acestea răpește timpul necesar operațiunilor; ci dacă va mai avea de observat ceva, va fi chemat în persoană și va expune chestia oral, și întâmpânările lui seci nu se vor mai lua la proces verbal.

*

S'a mai desbătut asupra plânsorii provizorului domnesc Török care expune că locuitorul Ștefan Vlad a alergat după un birău domnesc amenințându-l cu săcurea prin ceea ce se periclitează siguranța publică. Din depozițiile martorilor s'a constatat că omul acela numai din întâmplare avea la sine săcurea vinind dela câmp spre casă, iar incidentul l-a provocat chiar însuși birăul care a intrat în casa lui Vlad și pentru pretinsa neîmplinire a unui ordin a amenințat pe femeia aceluia că o leagă cu funii, iar femeia a alerget la soț în câmp. Spre a preîntâmpina plânsori similare cari privesc subordinația, comisiunea decide ca:

38. Dupăce susținerea ordinii este datoria funcționarilor provinciali și comisia are să împlinească aci numai conșcripțiile, așa controversale cad în competența pretorului. Dupăce însă acesta observă puțin respect față cu comisiunea și adesea absentează din loc, se ordonă primjudelui (Oberrichter) pentru întreg Bârgăul să țină pe oamenii între limitele legale, apoi i-se scrie tablei comitatului ca în locul solgăbirăului incapabil să fie trimis aci pentru restul timpului vicespanul care cu autoritatea sa va putea să aplaneze divergințele și să susțină ordinea.

Sept. 28. S'a început scrierea în curat a operatului de conșcripție, indicându-se și pământurile zălogite cu numele persoanelor și sumelor împrumutate. | |

Sept. 29. Impreună cu funcționarii domnești s'au vizitat casele alodiale, ferestraele și cârciumile situate în sate, cu excepția Prundului.

Sept. 30. S'a vizitat și conșcris și în Prund obiectele alodiale.

Oct. 1. În prezența funcționarilor și birăilor domnești precum și a locuitorilor s'au calculat și însemnat venitele alodiale.

Oct. 2—3. S'a continuat cu confruntarea locurilor zălogite. A sosit din Bistrița, chemat din partea comisarului cameral cu diurnă de 30 cr., diurnistul Ioan Hecker spre a ajuta la scrierea procesului verbal.

Oct. 4. S'a scris în curat și semnat procesul verbal din 18 Sept.—3 Oct. și s'a continuat conscrierea locurilor zălogite.

Sosind solgăbirăul și rugând pe comisiune să-l cruțe căci promite să-și împlinească cu acuratețe slujba, comisiunea renunță de-a expedia tablei acuza împotriva lui.

Oct 5. Comisiunea a controlat granițele dominiului spre Dorolea și Iad fiind față și reprezentanții acelor comune, la ordinul magistratului din Bistrița. Delegatul din Iad a protestat privitor la o parte de hotar litigioase, dela adâncătura Ferliș.

Oct. 6. S'a continuat cu scrierea în curat a conscripției.

Oct. 7. S'a cercetat pădurea alodială Braniște sub muntele Miroslava, privitor la jir și lemne.

Oct. 8—13. Lucrări de colaționare cu care ocazie mandatarul iarăș a mai făcut observări la procedeele comisiunii.

Oct. 14 și 15. În prezența funcționarilor domnești, a primarilor și juraților sătești s'au controlat mai multe obiecte și venite alodiale.

Oct. 16. Comisiunea a desbătut protestul Iedenilor, în care se zice că ei ar avea să pretindă dela comuna Borgo-Rus o mare livadă, deci aceasta să nu fie cuprinsă între proprietățile de despăgubit Bethleneștilor, căci comuna Iad își va căuta dreptul pe cale judecătorească.

39. Comisiunea constată că în conscripția camerală s'a făcut amintire despre locul protestat.

*

Mai departe se cetește iarăși o întâmpinare a mandatarului de următorul conținut:

a) Cutoatecă el a însoțit comisiunea la delimitarea moșiei totuș nu s'a amestecat în nici o chestie rezervând familiei dreptul de-a controla granițele.

b) Roagă comisiunea ca, în înțelesul publicației făcute în 1780, robotele locuitorilor să fie cuprinse într'o singură categorie adică »prestate de iobagi«, pentru ceea ce produce un extract

autentic al decisului adus în adunarea familiară a grofilor, în care decis se zice: «Jelerul încă este îndatorat la munca prestată de iobag, și dacă nu voiește s'o împlinească, poate pleca încotro voiește».

c) Pretinde că toți locuitorii cari poartă acelaș nume, deci aparțin aceluiași stat, să fie conșcriși ca iobagi, chiar dacă sunt împărțiți între diferiți proprietari.

La acestea trei puncte comisiunea răspunde în scris cu decizia:

40. Dupăce delimitarea proprietăților s'a făcut numai cu scopul ca statul militar, ca noul posesor, să cunoască granițele hotarului bârgăuan, așa familia poate să-și caute eventuale drepturi când și unde va voi.

Privitor la cererea ca prestațiile făcute în trecut toate să fie privite ca robote iobăgești, comisia nu poate lua în considerare deciziunea familiară produsă, ci numai publicația din Noemvrie 1780, deoarece locuitorii insistă că la aceea publicație au cerut numai atât ca să fie lăsați la obiceiul lor vechiu și n'au primit la cererea lor nici un răspuns. Apoi spun că nu toți jelerii ci numai câțiva dela unii domni au fost obligați la o prestație moderată de iobag; deci nu e verosimil să se fi obligat ei în scris la o muncă mai anevoioasă, ceea ce dovedește și faptul că întreat în chestie în scris, vicecomitele până azi n'a dat nici un răspuns oamenilor.

Privitor la pretenția ca toți locuitorii împărțiți între domni să fie priviți fără excepție ca iobagi, comisia răspunde că ea s'a îndreptat numai după urbarii și indicațiile acestora, iar unde n'a aflat date în scris autentice, nu s'a putut îndrepta numai după mărturisirile birăilor domnești, căci s'a constatat că: 1. acei preținși iobagi n'au prestat moșierilor nici măcar robota moderată impusă iobagilor; 2. apoi trebuie să se ia în considerație că fiscal ar avea de plătit o răscumpărare cu mult mai mare pentru un iobag decât pentru un jeler, și 3. s'au găsit la diverși moșieri oameni cu același nume însă de condiție diferită, deoarece mulți au luat nume după soții sau după proprietarii anteriori ai moșiilor; deci nu pot fi toți conșcriși ca de aceeași condiție.

În timpul colaționării conscripțiilor mandatarul Gaal a făcut întâmpinare și privitor la locuitorul Simion Ropa, că acesta n'ar fi om liber, cum mărturisesc sătenii, ci iobag, ceea ce o dovedește contractul de renunțare produs de mandatar. Cetind comisia acel contract cu atenție, a aflat că numitul Ropa într'adevăr a fost libert, deci se vede că în ce baze se pretinde cu îndrăsneală ca toți locuitorii fără excepție să fie conscriși ca iobagi, și se poate concluda pe ce baze stau toate întâmpinările și petițiile făcute.

*

Mai departe se constată că tot mandatarul Gaal privitor la iobagii reclamați de baronul Wolfgang Kemény și de Cserényi își retractează declarațiile făcute mai înainte oral și în scris și acum zice că el n'a cerut să se conscrie iobagi străini, iar domniile pretendenți sunt înșiși de vină dacă nu-și recapătă iobagii, dacă i-au reclamat numai după două luni, când conscripțiile erau isprăvite. Comisiunea e mulțumită și hotărăște ca :

41. Această declarație în scris să se comunice în copie partidelor interesate, deoarece în conscripțiile făcute și așa nu se mai poate schimba nimic.

*

Mai așterne mandatarul o întâmpinare în scris comisiunii de conținutul că el convorbind cu birăul domnesc al contelui Ioan Adam Bethlen a aflat că au fost omiși încă câțiva iobagi apartiitori la Bârgău, însă de prezent aflători în alte locuri, deci și aceștia ar trebui să fie cuprinși în conscripție.

În chestia aceasta comisiunea decide :

42. Chiar cum a răspuns mandatarul la reclamațiile lui Kemény, Cserényi și Fogarasi, tot așa și comisiunea zice acum că conscripțiile sunt isprăvite și în ele nu se mai poate schimba nimic. Deci neprezentându-se nici unul din acei oameni și nefiind ei anunțați la timpul său, cererei nu i-se poate satisface.

*

În sfârșit în 16 c. obiectează în scris mandatarul încă următoarele :

a) Locuitorii cari cu ocazia investigațiilor au declarat (se face aluzie la familia lui Vasile Mare) că sunt iobagii contelui Paul Bethlen, să fie însemnați și în conscripție ca atari.

b) Iși rezervă dreptul ca și privitor la acei locuitori cari n'au fost înscrși ca iobagi ci ca jeleri, să producă mai apoi document despre condiția lor, căci mandatarul a crezut că se face aci o simplă conscriere și nu un act atât de important.

c) Roagă ca dupăce privitor la capacitatea livezii depe muntele Frumosoia s'a ivit o divergență, aceea să fie măsurată în prezența comisiunii. Tot așa dela morile colonicale să se ia în considerare venitele ce le-ar aduce morile domnilor, și nu taxele plătite de iobagi, căci numai de bună voie și nu în bază de drept li-s'a lăsat colonilor uzufructul.

d) Din conscripția camerală să se omită reflexiunea care sună așa: »Locuitorii au dovedit cu martori că ceice sunt de condiție libertinală nu s'au învoit să facă nici cele mai modeste prestații de roboțași«, deoarece aceasta declarație au iscodit-o oamenii numai mai târziu, deci n'are valoare.

e) Declară că proporția posesiunilor familiei Bethlen însemnată în conscripție corespunde întrucâtva realității, totuș din anumite considerante nu seamănă stării faptice.

La acestea comisiunea îi împărtășește în scris mandatarului următoarea decizie:

Ad a) Că unul sau altul dintre oamenii simpli cum este și Vasile Mare din Borgo Bistrița s'a înscris într'un act de investigare (Inquisitoria Relatoria) ca iobag al grofului Paul Bethlen, este numai întâmplător și departe de-a fi dovadă că n'ar fi libert. Doar el însuș mărturisește în public că numai înainte cu câțiva ani nu s'a putut opune muncii de roboțaș stoarse dela el cu funii, lanțuri și temniță. Apoi mai depune și aceea că el în tabelele de contribuții totdeauna a fost însemnat ca jeler, și numai în anul acesta neștiind ce să mai facă spre a-și economisi pentru sine și copii de cap câte un fiorin, și oferindu-i-se și 30 scânduri, a lăsat să fie înscris în șirul iobagilor.

Ad b) Precum mandatarul rezervă familiei dreptul de a dovedi încă condiția unor locuitori, așa și fiscul își rezervă dreptul de-a controla cu stricteță orice dovezi din eventuale documente reținute. Aceasta cu atât mai vârtos, deoarece din cauza lipsei de docu-

mente și socoteli, a trebuit comisiunea să se învoiască cu mandatarul în cazuri când venitele părea să fie prea mici conform depozitiilor; apoi deoarece în urbariile camerale mai vechi sunt însemnate chiar la rubrica Bârgăului cu jumătate mai puține robote, prestații și încă alte lucruri favorabile pentru fisc. Din acestea și din depozitiile oamenilor reiese că condiția anterioară a locuitorilor de aci pe departe n'a fost asemănătoare celei de azi.

Ad c) Dupăce ordinele privitoare la conscripție nu preved măsurarea livezilor și ogoarelor colonicale, ci însemnarea lor conform depozitiilor conștientioase, și aceasta s'a săvârșit în prezența comisiunei la fața locului, de aceea nu se poate da loc cererii nici din cauza timpului. Pretenția privitoare la venitele morilor colonicale nu se ia în nici o considerare.

Ad d) Deoarece reflexia din urbariul cameral are bază bună și nu-i făcută fără motiv, nu se poate schimba ceeace s'a scris odată, mai ales că depozitiile nu le-au făcut oameni interesați pentru persoana proprie, ci birăii domnești cari au știut bine ce zic ca să li-se potrivească socotelile.

Ad e) Dupăce ordinul a fost ca proprietatea fiecăruia domn părtaș să fie separat conscrisă, așa familia trebuia să știe înainte până unde i-se întinde partea fiecăruia. Dacă mandatarul n'a ajuns eventual la un rezultat exact, nu se poate presupune că comisiunea a cunoscut situația și totuși a trebuit să se lase informată.

Urmează iscăliturile.

|| | | |

Țara Năsăudului

I. Marțian

Cea mai veche mențiune a țării Năsăudului se găsește în o diplomă dela anul 1264, în care regele Ungariei Ștefan al IV-lea a donat teritoriul numit »terra Nazwod« pe seama cutărui conte Hazos.¹⁾

Înțelegând sub acest termen geografic satele situate în basinul de sus al Someșului mare în frunte cu Năsăudul, ne dăm seamă că numele ținutului este derivat din cel al localității, a cărei întăietate este atât de veche încât nu se mai știe proveniența ei, nici nu se cunosc cauzele din cari i-s'a atribuit. Căci Năsăudul în raport cu extensiunea ținutului său nu are situație centrală, nici poziția lui în teren nu prezintă vre-o importanță de ordin strategic și în fine, nu este nici în prezent și nici în trecut nu pare să fi fost mai împopulat decât vreun alt sat mai mare de pe această vale.

Deci pentru lămurirea rapoartelor din trecutul îndepărtat, vom înregistra în cele ce urmează rezultatul cercetărilor referitoare la acest ținut, începând din timpurile cele mai vechi.

În basinul Someșul-mare, s'au descoperit în anii din urmă, în apropierea Năsăudului, unele artefacte de siliciu provenite din periodul aurignacean al epocii paleolitice.²⁾

Din epoca pietrii lustruite se găsesc la pantele dinspre sud ale dealurilor, cari se ridică din țărmurele drept al Someșului, o

¹⁾ N. Densușianu. Documente privitoare la istoria Românilor. București 1887. Vol. I. No. 232, p. 321.

²⁾ Dr. Roska M. Az Ősrégészet kézikönyve. Cluj 1926. Vol. I, p. 334.

serie bine definită de stațiuni diferite.¹⁾ În epoca aceasta ținutul nostru, ca și întreg Ardealul, era locuit de către o populație de păstori și agricultori despre cari se afirmă că erau de origină etnică geto-tracică, imigrați din Asia-minoră.

Cu începutul epocii bronzului, care urmează, locuitorii ținutului nostru au învățat să exploateze zăcămintele de aramă și de cositor ce se găsesc în munții metaliferi ai regiunii acesteia.²⁾ Dar ei s'au mai îndeletnicit, în acelaș timp, să extragă aurul liber spălându-l din nisipurile Someșului și cele ale afluenților lui. Și fiindcă în vechime aurul era foarte prețios, este probabil că se ocupa multă lume cu extragerea lui, în anotimpurile în cari se pot executa aceste lucrări.³⁾ Astfel a urmat că spălătorii de aur descinseră în cursul veacurilor dela pantele dealurilor și se strămutară cu domiciliul lor în apropierea izvorului de câștig, pe șesurile din preajma râului, cu deosebire la punctele de confluență ale afluenților acestuia de pe malul drept. Acești aurari au depus pe urmă, aproximativ prin secolul al douăzecelea înainte de era creștină, primele temelii ale satelor din țara Năsăudului.

Sub influența culturii egee, învecinate dinspre sud, a mai intrat în epoca bronzului în uz podobe de aur și vase sacrale și de lux confecționate din acest metal. Pe urmă, obicinuința de a întrebuiința atari obiecte de aur a trecut dela locuitorii Ardealului la popoarele învecinate, dela cari s'a răspândit apoi în toate țările

1) Marțian I. Repertoriu arheologic pentru Ardeal. Bistrița 1920, p. 28.

2) C. Gooss. Chronik der archeologischen Funde Siebenbürgens. Hermannstadt 1876, p. 47.

3) Valoarea aurului în vechime o exprimă pondul aproape unitar de c. 7 gramuri al monedelor antice de aur, care prezintă prețul obicinuit al unei bovine comune. Considerând deci vaca de calitate medie de unitatea inalterabilă a valorilor tuturor timpurilor, rezultă că, pe câtă vreme în vechime prețul acesteia era o cantitate de 7 gramuri aur, în prezent ea costă 70 de gramuri din acel metal. Tot acest raport ni-l învederează și prețurile lucrului manual împreună cu extragerea aurului din nisipuri. Căci pe câtă vreme spălătorii din vechime putea să realizeze la zi un câștig de o mie, două mii de Lei, în prezent câștigul de o sută două sute de Lei la zi nu mai prezintă rentabilitate. Din această cauză, provenită din diminuarea valorii, s'a abandonat deci extragerea aurului pe toată linia Someșului mare, dar nu din pricina că doar nisipurile acestuia nu ar mai fi aurifere. Cel din urmă spălător de aur a fost Vasile Irini din comuna Rebrîșoara, care a încetat să-și mai exercite meseria la anul 1926.

din nord-estul și nordul Europei. Acest fapt a fost confirmat, în ultimele decenii, prin temeinicile cercetări arheologice ce s'au executat în provinciile germane, stabilindu-se că aurul din obiectele antice ce s'au găsit în Prusia, Holstein, Hannover, Bavaria precum și pe insulele Fünen, Seeland și Jütland este aproape în întregime de proveniență din Ardeal.¹⁾

Având în vedere că debușeul principal al producției aurului din Ardeal în antichitate era înspre țările din sud și din sud-vest, al căror nivel cultural era mai progresat, pe câtă vreme cantitățile negociate în țările nordice prezintau abia o fracțiune din totalul exportului; ne vom putea da seamă cât de considerabilă era pe acele vremuri suma producției anuale de aur în Ardeal. De altă parte, fiind consumul acestui metal în stadiul dela început, cererile de aur brut din afară de hotarele țării erau în creștere. În consecință producția lui trecu în scurtă vreme peste limita fixată prin anotimpuri și se extinse asupra zăcămintelor originare luând în exploatare filoanele aurifere din munți. Și ori cât de anevoioasă era această muncă executată cu mijloace primitive și insuficiente, totuși s'a continuat cu stăruință mulți secoli de-a rândul până când în fine a intervenit prin secolul al zecelea înainte de era creștină o nouă epocă culturală, epoca fierului, cu a cărei inaugurare exploatarea miniere antice din Ardeal au luat un nou avânt.

În proporție cu intensificarea industriei miniere din aceasta epocă crește și cantitatea producției aurului, în consecință cărei urmează ascensiunea socială și culturală a poporului care locuia provinciile noastre. Acest important progres este confirmat prin mențiunea ce o găsim la vechii scriitori elini despre anumiți regi mitici, cari stăpâneau în aceste părți ale continentului; întrucât prezența lor ne îndreptățește să conchidem la desăvârșirea contopirii clanurilor în organizație monarhică mai cuprinzătoare și mai civilizată. Între acești regi l'am putea doar' număra și pe Geryon din mitul despre Eracle, a cărui laudată bogăție de vite dovedește existența de raporturi comerciale cu țările învecinate.

Din această epocă credem că derivă și oarecari exploatarea antice de fier, unde-va între dealurile din nordul Năsăudului, a

¹⁾ G. Kossina în »Manus« Zeitschrift für Vorgeschichte. Würzburg, 1914 Bd. VI. H. 1—2, p. 5.

căror existență ni-o dovedesc piese mari de zgură pe cari inundațiile văii caselor le rostogolesc pe stradele orașului, unele bucăți de siderit ce se găsesc în pietrișul mobil al acestei văi, precum și un celt de fier ce s'a găsit în împrejurimea aceasta.

În ce privește accesul la țara Năsăudului dinspre vest, acesta nu se putea efectui pe linia Someșului în sus, din pricina defileelor dela satele Piatra, Mocod, Mititei și Nimigea de sus; deci comunicația cu interiorul Ardealului se făcea pe linia alor două poteci problematice cari traversau dealurile înalte, acoperite cu păduri, ce se ridică din țărmurele stâng al Someșului. Alte două poteci, nu mai puțin problematice duceau în vechime peste trecătorile munților: una în Maramureșul din prezent, iar alta în Moldova. Comunicația pe interiorul țării Năsăudului însă se desfășura de asemenea pe poteci nestatornice, situate la pantele dealurilor, dealungul căror se putea doar' circula, pe unele locuri chiar și călare, din sat în sat. Dar ivindu-se în cursul acestei epoci de progres general necesitate de a statornici înainte de toate accesul la interiorul Ardealului, s'a ridicat, pe traseul potecii care a existat din vremuri mai vechi, un drum stabil potrivit pentru circulația cu care. Acest drum, ce și în prezent se mai întrebuintează ca drum de câmp, se numește »calea carelor«¹⁾, pleacă dela țărmurele Someșului din preajma Năsăudului în direcția spre sud peste dealurile înalte aparținătoare de satele Lușca, Mintiu și Tăuri din prezent și duce în valea largă a Șieului unde se ramifică apoi în trei direcții.

Rezultatul situației create din nou prin instituirea acestei linii de comunicație stabile a fost că pe locul Năsăudului din acele vremuri s'a dezvoltat în curând o așezare stabilă unde se căpătui primitivul comerț de sare, cereale, aur, fier și dăbitoace pentru țara Năsăudului.

Pe la începutul secolului al 3-lea înainte de era creștină pornesc Celtii dela Rin vehementeze lor campanii de cucerire, deprădează Roma (273) și înaintează dealungul Dunării împotriva țărilor din orientul european. Dar cu toate că scriitorii antici nu știu să ne spună că acești Celți au invadat și țările noastre și nu cunosc războaiele grele și îndelungate pe cari regii noștri le-au purtat împotriva lor, totuși martorii acestor mari evenimente, adică

¹⁾ Urbarul comunei Tăuri din 1762. Manuscript.

un număr considerabil de numiri topografice și rămășițele grandioaselor fortificații ce ni-s'au conservat depe acele vremuri pretutindeni la intrările înspre munții Ardealului, ne vorbesc precis și specificat.

În sfârșit a urmat că învingătorii s'au înfrățit cu învinșii și împreună au depus apoi noile baze ale regatului Dacia, care pela începutul secolului prim înainte de era creștină a luat un important avânt de preponderanță politică în orientul european.

Dela Celți se crede că derivă și numele orașului minier Rodna numit și Rocna din țara Năsăudului.

Urmează gravul conflict cu Roma în consecințele cărui regat Daciei, precum se știe, a fost desființat iar teritoriul lui a fost incorporat în parte la imperiul roman.

În decursul alor șapte ani, cât au durat aceste războaie, populația Daciei a suferit mari pierderi. Procedând deci Romanii la o nouă colonizare a provinciei, au preferit în acest scop elemente romane și romanizate din întreg cuprinsul imperiului, dintre cari au utilizat în prima linie soldați serviți, cari trebuiau înproprietăriți, apoi muncitori mineri, în interesul exploatării minelor de aur, pe urmă elemente burgheze atrase în mare parte de fama abundenței de aur în noua provincie:

O bună parte din elementul burghez era provenit, după mărturia monumentelor epigrafice, din Asia-minoră și maicuseama din provincia Syria. S'a întâmplat adevărat, pela începutul secolului al doilea al erei creștine, că o catastrofă, în forma unei permanente secetei a distrus întreagă vegetația cu desăvârșire, pe o mare parte a provinciei Syria și în puțini ani a prefăcut-o în pustie, împreună cu capitala Palmyra și alte vre-o 100 de orașe. Dela sine înțeles că populația atinsă de acest flagel s'a refugiat chiar dela început în toate părțile, iar unii dintre acești fugari, profitând de colonizarea în curs a provinciei Dacia, căutară și găsiră adăpost în țara noastră. Despre acești Syrieni ne spun monumentele epigrafice că erau stabiliți în centrele comerciale situate pe linia dela poalele munților metaliferi, numiți »Apuseni«, în orașele pe al căror loc în prezent există Clujul, Turda, Alba-Iulia și satul Geoagiu.¹⁾ Tot monumentele epigrafice ne infor-

¹⁾ Organizați în două comunități religioase, una cu sediul în Turda, iar alta la Alba-Iulia, ei adorau zăitățile lor naționale importate din vechia lor

mează că acești Syrieni erau element burghez și se îndelitniceau cu industria și comerțul ce se desfășura în jurul producției aurului.

Nu posedăm nici un indiciu că în regiunea minieră a Someșului de sus s'ar fi stabilit vre-o colonie de Syrieni, sub raporturi similare celor dela poalele munților apuseni, fiindcă aci până în prezent nu s'a descoperit monumente epigrafice. Totuși prezența lor în această regiune este în afară de orice îndoială, ceia ce ni-o dovedește și asemănarea numelui localității Năsăud din prezent cu cel al orașului *Nasaudum* din Syria, menționat la Plinius,¹⁾ care s'ar putea considera de importat de către un grup de coloni veniți din acel oraș și stabiliți în această provincie.²⁾

Se pare deci că colonii Syrieni au dat noua numire vechiului centru minier din basinul Someșului de sus doar cu câteva decenii în urma celor ale centrelor de importanță mai mare din interiorul Ardealului; fiindcă acțiunile de colonizare, organizarea noilor raporturi sociale și culturale, instituirea de linii mai solide de comunicație și în general civilizația romană, plecând din sud, dela Dunărea de jos, nu puteau să ajungă mai încurând aci la periferia din extremul nord al provinciei.

Conjuncturi favorabile pentru exploatarea miniere au creat în decursul stăpânirii romane în aceasta regiune o stare de înflorire

patre, dintre cari în epigrafie sunt menționate: Un Iupiter de Doliche la Cluj și unul de Tavia la Geoagiu. Apoi zeii lor particulari Azizius și Hierobulos, zeul soarelui pe seama cărui întrețineau în Alba-Iulia un preot special. A se vedea la J. Jung. *Römer und Romanen in den Donauländern*. Innsbruck, 1877, pag. 91.

¹⁾ C. Plinii secundi *historia naturalis*. Lugduni — Batavorum 1635. lib. VI. C. 29. Sinus maris Rubri, Troglodytici et Aethiopici. Nos relicto cuique intelligendi arbitrio, oppida quo traduntur ordine utrinque ponemus: a Syene, et prius Arabiae latere, gens Catadupi: deinde Syrenitae: oppida Tacompon, quam quidam appellaverunt Taticen, Aranium, Sandura, *Nasaudum*, Anaudoma, Cumara, Beta, Bochiana, Leupitherga, Tantarene, Moechindira, Noa, Cophoa, Cystatae, Megeda, Lea, Rhemnia, Nupsia, Direa, Pataga, Bagada, Dumana, Rhadata in quo felis aurea colebatur: Boron in Mediterranea, Mallos, proximum Maroae, sic prodit Bion.

²⁾ Ori cât de cutezătoare ar fi această etimologie, totuși ea este doar mai puțin absurdă decât altele, cari culminează cu oferta slavistului Miklosic să aducă dovada originii din slavonește a numirilor de oraș Mekka și Medina.

a acestei industrii, ale cărei urme, cu toată urgia vremurilor, nici până în prezent nu au dispărut încă cu desăvârșire. Astfel putem constata pretutindenea pe extensiunea munților noștri nenumărate galerii, puțuri și drumuri ce ni-s'au conservat din acele vremuri. Unele dintre galerii, mai cu seamă cele ce se găsesc în apropierea localităților miniere din prezent, sunt cunoscute, iar altele mai numeroase zac în uitare în creerii munților. Intrările la aceste s'au prăbușit în cursul veacurilor, ori zac ascunse sub umbra deasă a copacilor. Doar' ici coala mai știe vre-un vânător bătrân de existența unora, considerându-le drept peșteri ori vizuini de-ale fierelor. Drumurile pe cari se transportau materialurile metalifere extrase din mine la topitorii și pe cari se făcea comunicația cu minele au dispărut și numai pe unele sectoare, pe cari erau săpate cu măiestrie în stânci rezistente, s'au mai conservat, uneori în condițiuni admirabile.

Alătura de aceste resturi din vechile lucrări de exploatare s'au conservat, cu deosebire în preajma intrărilor în văile laterale ale afluenților Someșului, enorme cantități de sgră provenită din topitorile ce au funcționat acolo.¹⁾

În subsolul Năsăudului s'au mai păstrat, probabil tot din acea epocă unele resturi de ziduri din piatră brută cu tencuială, cari în urma ridicării nivelului solului sunt acoperite de un strat gros de pământ. Aceste ziduri au provenit din casele vechi ale orașului de pe vremuri.

Cu ocazia construirii edificiului fostei bănci »Mercur« din Năsăud s'au găsit la adâncime de vre-o 5 m. unele pietrii de nisip cioplite în forme de cubi și prisme cu un volum mai mare de un metru cub. În apropiere a mai eșit la iveală din subsol un ciubuc de marmură roșie cu fețe lustruite.

O importanță deosebită prezintă, între obiectele ce s'au

¹⁾ F. Hauer & G. Stache. Geologie Siebenbürgens. Wien 1863. p. 343. Die grossartigen Schlackenhalde am Ausgange der nördlichen Seitentäler (der grossen Szamosch) blieben durch längere Zeit gewissermassen ein Rätsel. Man konnte sich nicht leicht erklären woher die enorme Masse Berggefälle zu so ausgedehnten Hüttenplätzen genommen wurde, ehe man nicht durch die Auffindung der grossen Pingenzüge, vieler alter Einbaue auf den benyescher Alpen und die zahlreichen Wege auf die einzelnen Hüttenplätze, erkennen konnte dass sich der Bergbau in seiner Blütezeit auf anderen Orten bewegte als der jetzige.

extras din subsolul Năsăudului, patru sarcofage cioplite din piatră de nisip eșite la iveală pela începutul secolului trecut în grădina casei No. 126 din strada morii. Unul dintre acestea, precum se spune, a fost aplicat deasupra porții de intrare a edificiului administrației fondurilor școlare; al doilea a fost incorporat în fundamentul edificiului casinei; al treilea se găsește în cimitir fiind înmormântat în el căpitanul pensionar Francisc Mihailaș la anul 1878. Al patrulea, în fine se găsește tot în cimitir la suprafața solului, refuzat fiind, precum se spune, de către soția numelui căpitan. Se zice că toate aceste patru sarcofage sunt executate după unul și același model la fel și că pe nici unul nu a fost vr'o inscripție ori vre-un semn. Exemplarul ce se poate vedea este din piatră de nisip gălbuie, de proveniență din zăcămintul de sub colina pe care se spune că a fost biserica cea veche de lemn din localitate, la periferia dinspre nord. Forma lui însă nu este cea obicinuită la sarcofagele ce se găsesc în toate centrele antice din Ardeal, ci diferă de aceasta fiindcă excavația destinată pentru cadavru la acest sarcofag nu trece de măsura strictului necesar, iar conturul ei face impresia că era menit pentru o mumie. Origina acestor sarcofage nu ni-o putem explica decât provenind dela Syrienii veniți în țara noastră din vecinătatea Egiptului.

Insoțitorii Syrienilor colonizați în Ardeal au fost Evreii, dela cari ne-au rămas, precum se spune, unele inscripții pe pereții oarecăror galerii de mine din munții apuseni. Se știe însă că și în Năsăud a existat un vechiu cimitir cu pietri mormentuarie purtând inscripții ebraice, pe cari proprietarul le-a zidit înainte cu 50 de ani în fundamentul edificiului postei din localitate. Și fiindcă nici datele istorice, nici evidențele Evreilor nu cunosc existența acestei colonii, ea trebuie să fie contemporană cu cea a Syrienilor, ceacer se va putea dovedi atunci, când se vor extrage inscripțiile din fundamentul postei.

Obiecte de metal cari prezintă valoare s'au găsit în subsolul Năsăudului: la anul 1854 de către țaranul Toader Rus, o piesă de aur brut de circa 5 kg în o grădină din preajma canalului morilor. Apoi două tetra-drachme de argint de ale regelui Alexandru cel mare din Macedonia, la panta de sud a cimitirului, cari se găsesc în colecția noastră.

Am arătat în cele precedente că, chiar dela începuturile industriei miniere în aceasta regiune, o mare parte a aurului se exporta în țările învecinate, în schimb pentru vite și cereale. Aceasta situație s'a perpetuat și în decursul stăpânirii romane, doar' chiar prin intermediul autorităților și cu intensificarea exploatărilor din aceasta epocă, proporțional cu necesitățile de întreținere a unui număr mai mare de muncitori, s'au majorat și cantitățile destinate pentru exportul în afară de frontiera imperiului, în raport cu cerințele popoarelor nordice, în a căror viață încă intervenise un avânt înspre cultură și lux. Și ca o consecință naturală a exportului de aur din Ardeal în cursul atâtor veacuri în regiunile barbare, se ridică în fine popoarele dornice de a se înstăpâni pe acest izvor nesăcat de bogăție și de a-l cuceri pentru sine cu proxima ocaziune bine venită. Astfel se semnalează la anul 249 atacul Gepizilor împotriva acestui sector al frontierei imperiului. Ei traversează întocmai linia munților noștri și înaintează în interiorul provinciei. Impăratul Filip Arabul conduce oștirile romane împotriva lor și-i învinge în o luptă decisivă. Totuși cu ocazia păcii ce urmează, împăratul Decius le cedează Gepizilor o fâșie de teritoriu din nordul provinciei în care erau cuprinse toate castrele romane situate la aceasta frontieră.¹⁾ Extensiunea acestui teritoriu cuprindea deci linia munților din nordul Ardealului împreună cu valea Someșului-mare, care se întinde paralel și dealungul cărei erau castrele cedate Gepizilor la satele: Tihău, Cheșeu, Ilișua, Beclean și Orhei din prezent, unde se mai văd resturile lor.

Astfel au trecut munții metaliferi din nordul Ardealului împreună cu valea Someșului și țara Năsăudului în stăpânirea Gepizilor, iar cetățenii Romani din aceste părți fură colonizați aiurea, ceea ce se confirmă prin o inscripție dedicată împăratului Decius, care a fost găsită la Alba-Iulia.²⁾

Infloritoarea industriei miniere din țara Năsăudului trecu și ea la mâna noilor proprietari și nu încapă îndoială că Gepizii, cu ajutorul muncitorilor cari au rămas pe loc au continuat exploatările, precum ne dovedesc cunoscutele tesaure atribuite acestui popor, căror aparțin și cele ce s'au descoperit la Șimleu. Centrul

¹⁾ Dr. C. Diclescu. Die Gepiden. Halle 1922. Vol. I, p. 31.

²⁾ Dr. C. Diclescu op. cit. C. I. L. 1176.

acestor exploatări miniere a fost cu certitudine Rodna, cecece ni-o dovedesc grandioasele catacombe din subsolul acestui oraş, al căror seamăn din Crimeea se atribue Goţilor. Tot Gepizii par a fi ridicat, după toată probabilitatea, şi castrul din vestul oraşului Rodna, al cărui resturi încă ni s'au conservat.¹⁾

Despre Năsăudul nostru din acele vremuri nu avem nici un indiciu mai precis în afară de retragerea cetăţenilor romani cărei a urmat, probabil, deprădarea şi distrugerea caselor lui prin foc. Astfel cade importanţa Năsăudului pentru durata stăpânirii Gepizilor pe al doilea plan, la cecece a mai contribuit şi construirea unei noi linii de comunicaţie peste satul Nepos din prezent în valea Bistriţii. Atribuim Gepizilor construirea acestei noi linii de acces la ţara Năsăudului în bazele unei cetăţi ale cărei resturi se găsesc între satele Nepos şi Dumitra şi prezintă o tehnică identică cu cea a cetăţii din Rodna.

Suntem de părerea că Gepizii au stăpânit Valea Someşului de sus până la dispăriţia lor din istorie, căci dacă se afirmă că după căderea lor politică intervenită la anul 571 ei au mai opus în unele văi înguste de ale Carpaţilor rezistenţă Avarilor şi Slavilor încă mai multe decenii, acest fapt se potriveşte mai bine la această regiune fortificată şi aproape inexpugnabilă.

Pela începutul secolului al şaptelea se extinse stăpânirea Slavilor, cari luptau sub scutul Avarilor în Dacia, şi asupra văii Someşului. Aceasta a durat aproape 200 de ani şi a lăsat multe urme în limba şi toponimia românească.

Incepând dela dispariţia Avarilor şi emigrarea Slavilor din Dacia până la încursiunea Ungurilor, ţara Năsăudului făcea parte din unul dintre voivodatele româneşti cari se formară în această epocă.

Pe aceste vremuri pare a fi decăzut cu totul industria minieră din împrejurimile Rodnei, iar Năsăudul îşi recăştigase întâietatea între localităţile din acest ţinut, în care situaţie fu menţinut până când se puseră iarăş în funcţiune exploatările miniere dela Rodna.

Cu noul avânt al industriei din Rodna numirea topografică de ţara Năsăudului dispare, înlocuită fiind cu numirea de Valea Rodnei.

¹⁾ Arhiva Someşană, No. 4, p. 45.

Un capitol din litigiul Bistrițenilor cu Someșenii

Vasile Bichigean

Ca urmare a hărțueleur, la care au fost supuși locuitorii români din Valea Someșului din partea orașului Bistrița, este a se privi și memoriul, care urmează în traducere și care a fost înaintat de autoritățile fiscale Comandamentului militar suprem din Transilvania în anul 1846. Acest memoriu trebuia înaintat din motivul, că grănicerii năsăudeni încă și în anul 1845 erau nevoiți să protesteze împotriva faptului, că în unele acte și mai ales în cele privitoare la contribuțiuni erau considerați și clasificați drept iobagi, chestiune care de altcum s'a clarificat complet mai târziu.

Memoriul îl publicăm nu într-o atâta pentru subtilitățile sale juridice, cât mai vârtos pentru datele istorice și pentru materialul interesant, care ni-l oferă, deși din punct de vedere grăniceresc nu s'ar putea aproba într-o toată modul de argumentare cuprins în dânsul. Momentele principale ale acestui litigiu se găsesc și în istoricul districtului năsăudean, publicat în No. 9 al »Arhivei someșene«, pag. 21, 22, 26 și 27.

Maiestate,

La cererea înaintată Comandamentului suprem de către mili-tarii regimentului al doilea de graniță domiciliați în Valea Rodnei, ca în conscripția militară să fie trecuți, — în conformitate cu termenul libertini, dat lor înainte de militarizare în documentele Regelui Matia, — la rubrica: »starea anterioară« ca libertini și nu ca iobagi, acelaș Comandament suprem, adăogând în actul No. 10205—1845 observările:

1. Că la apelul făcut de aceiași militari în aceeaș chestiune în anul 1822 s'a adus deciziunea prea înaltă, că pentru dânșii militarizați pentru totdeauna este tot una, dacă în conscripții starea lor de mai înainte este indicată ca stare de iobagi sau de libertini;

2. Că documentarea istorică privitoare la Valea Rodnei, făcută de apelanți și compusă cu multă muncă de Comandamentul suprem în actul No. 3908 din 1837 le este de folos petiționarilor numai întru atât, întrucât sunt luate în considerare și observările făcute la 1 Maiu 1764 de Cancelaria aulică din Transilvania. Conform acestor observări documentele din anii 1472, 1475, 1498 dovedesc, că locuitorii din Valea Rodnei au fost incorporați la orașul Bistrița cu aceleași drepturi, libertăți și prerogative, de cari se bucură cetățenii orașului amintit. Dacă aceste documente vor fi recunos-cute ca adevărate, vor servi spre folosul petiționarilor.

3. Că n'a găsit actele ulterioare, cari motivează starea de mai înainte de libertini a petiționarilor, nici adnotarea privitoare la starea de iobagi obișnuită în conscripțiile militare:

Ne invită, ca — presupunând, că în arhiva fiscală există documente, cari se dovedească starea de dinainte de militarizare a petiționarilor — până la primirea actelor citate de petiționari pentru dovedirea acestei chestiuni încurcate și până la sosirea informațiilor date de directorul, fiscal, să ne spunem părerea.

Actele respective s'au scos din arhiva fiscală și camerală și s'au transmis directoratului fiscal pentru a se lua informațiile necesare privitor la petiția din chestiune, dimpreună cu un tablou subt No. 13.962—1845. Prin acestea se constată, că orașul și întreg districtul Bistriței, dimpreună cu toate dările, impozitele și venitele sale, a fost dăruit în 1453 pe veci lui Ioan Huniade,

fiilor și moștenitorilor acestuia. Mai departe se citează documentele privilegiale ale regilor Ungariei și anume cele din 1472, 1475, 1485 date de Matia, celea din 1492, 1494, 1498 eliberate de Vladislau și documentul din 1520 dat de Ludovic al doilea, toate — dupăcum afirmă — în original (și dupăcum se susține și în decretul B trimis de Cancelaria aulică din Transilvania în 3 Septembrie 1789 sub No. 10.498. Guvernul regesc unit pe atunci cu Tezaurariatul regesc, decret notat între actele anexate la No. 8450 din 1789 în arhiva consiliului aulic de războiu). În temeiul acestor documente orașul Rodna și toți locuitorii ținutului din Valea Rodnei, cari locuitori și mai înainte au fost liberi, se anexează și să încorporează la orașul Bistrița, păstrându-și toate drepturile, libertățile, prerogativele și beneficiile, de cari se bucură și s'au bucurat locuitorii din Bistrița. Pelângă aceasta opidul Rodna a mai primit armele și insigniile, libertățile și privilegiile, de cari se bucură cetățenii din statul civil. Tot din aceste documente rezultă, că în procesul intentat de fiscul regesc împotriva orașului Bistrița în chestiunea despăgubirii cerute de acesta pentru militarizarea comunelor Sântioana și Nușfalău fiscul a fost achitat deoarece Principele, ca stăpân al moșiilor regești (Fundus regius) a avut dreptul să militarizeze în întregime posesiunile aparținătoare acestor moșii.

În sfârșit se mai amintește, că fiscul regesc a acționat orașul Bistrița, care a ridicat pretenții după anul 1760 prin națiunea săsească pentru dreptul de proprietate cedat în urma militarizării Văii Rodna, în trei rânduri: mai întâiu în anul 1762, când însă s'a amânat procesul din cauza unei greșeli, apoi în 1770, când acțiunea s'a stins prin prescripțiune, și a treia oară în anul 1822, când a înaintat actele doveditoare tribunalului Maiestății Voastre. În urma acestor acțiuni și-a câștigat convingerea firmă, că locuitorii Văii Rodnei înainte de militarizare au fost liberi și s'au bucurat de aceleaș libertăți, drepturi și privilegii, de cari s'au bucurat și Bistrițenii. Apoi în faptul că locuitorii din Valea Rodnei sunt trecuți în registre ca iobagi, s'a ascuns intențiunea, ca mai târziu acești locuitori să fie supuși unei jurisdicții de stăpân. Fiindcă proprietatea moșiilor regești îl privește pe Principele țării, astfel integritatea acestuia trebuie păstrată neatinsă, căci, dacă locuitorii militarizați vor fi socotiți drept iobagi, atunci e primejdie,

ca să fie trecuți în listele de contribuțiuni (sau mai bine zis în listele de conscripție) ca libertini.

Argumentele aduse de directoratul fiscal în sprijinul părerii amintite mai sus sunt vrednice de luarea aminte. Cu toate acestea însă trebuie luate în considerare și următoarele:

a) Că cu toate că prin decretul guvernului adus în 15 Februarie 1760 locuitorii valahi din Valea Rodnei sunt declarați locuitori liberi ai moșiei regești, totuși Comisiunea mixtă, căreia i-s'a încredințat spre cercetare mai serioasă această cauză în anul 1764, referindu-se la actul din 1770 al guvernului (fasc. 396 din arhiva fiscală) i-a declarat iobagi pe numiți locuitori;

b) Că în acelaș an 1764 și Guvernul, luând în samă dovada amintită, s'a alăturat la părerea Comisiunii menționate;

c) Că tot în temeiul acestei dovezi părerea Comisiunii mixte privitor la Valea Rodnei, părere sprijinită în anul 1764 și de guvernul regesc, a fost aprobată și de locul pre înalt;

d) Că în baza acestor deciziuni trebuie să credem, că locuitorii valahi ai Văii Rodnei la înființarea regimentului de graniță au fost predați ca iobagi cu atât mai mult, fiindcă, încât privește condițiunea lor de mai înainte, și acum sunt amintiți ca atari în listele de conscripție;

e) Că, pe lângă tot referatul energetic făcut în 12 Iulie 1788 guvernului regesc din partea directoratului fiscal (unit pe atunci cu tezaurariatul regesc) privitor la obiectul din chestiune, totuși nu a intervenit nici o schimbare în listele de conscripție referitor la situația locuitorilor militarizați din Valea Rodnei;

f) Că procesul de dovedire intentat de fiscul regesc în anul 1770 deoparte a fost retractat, de altă parte trecut în prescripție; iar procesul nou pornit în 1822 în contra orașului Bistrița este în suspensiune din cauza excepțiunii ridicate din partea acuzatului împotriva stabilității aceluia;

g) Că se mai referă și la textul cuprins în nota informativă a Comandamentului suprem trimisă sub No. Thes. 10.205—1845 de următorul conținut: »Inalta deciziune din 1822, pe care o citează petiționarii și cu care se declară nemulțumiți, au primit-o cu ocazia unei reprezentațiuni similare cu cea de acum și este a se înțelege în felul, că grănicerilor din al doilea regiment valah, militarizați pentru totdeauna, le este indiferent dacă privitor la

condiția lor de mai înainte sunt înregistrați ca iobagi sau ca libertini.»

Această chestiune a fost supusă în anul 1822 unei deliberări mai înalte, însă nu s'a adus nici o deciziune, privitor la aceea, dacă locuitorii militarizați din Valea Rodnei au fost trecuți, în ce privește situația lor de mai înainte, în listele de conscripție cu titlul pe care îl aveau, ori au fost lăsați în starea de iobagi. Directoratului fiscal ne-am adresat cu întrebarea, că, trecând cu vederea peste toate considerațiunile de mai înainte, n'ar fi bine să facă o propunere precisă Comandamentului suprem, ca și înainte de ce s'ar lua, în această chestiune încurcată, o hotărîre rezultată din o deliberare mai judicioasă, locuitorii militarizați din Valea Rodnei să fie luați în listele de conscripți, în ce privește starea lor anterioară, nu ca până acum ca iobagi ci ca liberi?

La acest ordin Directoratul fiscal, referindu-se la unele acte ce vor fi amintite mai târziu, ne-a răspuns cu No. 4807—1846: »că și acum își menține și rămâne neclintit pelângă părerea sa amintită mai sus: că locuitorii Văii Rodna după încorporare au fost liberi, că orașul Bistrița n'a exercitat nicicând asupra lor dreptul de stăpân, că au fost trecuți pe nedrept în listele de contribuțiuni, că i-se face prejudiciu fiscoșului regesc, dacă acești locuitori sunt trecuți în listele de dare ca iobagi și nu ca liberi, deoarece ei au fost înrolați în miliția de graniță nu ca iobagi sub stăpânirea vreunui domn de pământ, ci au fost primiți ca aparținând moșiei regești; că în sfârșit trebuie luate toate măsurile legale, ca integritatea acestei moșii să nu sufere vreo știrbire și să nu se dea ansă pentru ridicarea vreunei pretenții din faptul, că Valea Rodnei n'a aparținut moșiei regești. În urmare susține cu toată bunacredință, că locuitorii militarizați sunt a se lua în listele de conscripție și de contribuțiuni nu ca iobagi, ci ca liberi.»

Pentru a se ajunge mai ușor la o hotărîre în această chestiune controversată, cu privire la documentarea istorică a militarizării Văii Rodnei dovedită cu actele alăturate mai înainte, amintim următoarele:

Locuitorii orașului și Văii Rodnei s'au ocupat cândva cu industria minieră și conform documentelor privilegiale eliberate de regele Matia în anul 1472 (copiile No. 10.205 din 1845 lit. U și X) au fost și mai înainte liberi și au fost încorporați orașului

Bistrița cu condiția, ca și mai târziu să se bucure de libertatea pe care au avut-o. Mai târziu în anul 1475 (cf. copia citată) au fost anexați orașului amintit, asigurându-li-se aceleași prerogative, libertăți și beneficii, de cari să bucure cetățenii orașului menționat. Acest fel de incorporare și libertatea egală cu a locuitorilor din Bistrița a fost confirmată prin regele Vladislau în anul 1498, prin regele Ludovic în anul 1520 (cf. documentul citat de directoratul fiscal subț No. 13.962 din 1845 punctul 5 și 6). În această situație au rămas neturburați până pela mijlocul secolului al XVIII-lea. Atunci s'a început între cele trei națiuni ale acestui principat lupta pentru stabilirea în mod individual a contribuțiunii, ce o are de plătit fiecare. Sașii voind să scape ori să-și ușureze în parte cvantumul de contribuțiune impus lor, au alungat pe Românii aflători în sinul (graemium) lor. Dar fiindcă n'au putut face același lucru și cu locuitorii din Valea Rodnei, i-au trecut în registre drept iobagi, deși erau liberi, atât din motivul ca să plătească o sumă mai mică, cât și dorind să-i supună dreptului și robiei domnești.

Românii la început n'au observat că această apucătură este îndreptată împotriva lor. Și-au dat însă seama despre aceasta cu ocazia noului sistem de contribuțiuni introdus în anul 1754 și atunci băgând de seamă, ce-i amenință, au cerut să fie trecuți în tablourile de impunere ca oameni liberi. Funcționarii orașului nu le-au împlinit această dorință. Românii provocând o turburare gravă s'au eliberat de subț jurisdicția orașului Bistrița. Acestea toate se pot constata din raportul directorului fiscal Iosif Gáll, înaintat guvernului regesc și întemeiat pe actele din anii 1754 până în 1760, înregistrat la No. 6312 din 1788 și din referatul directorului fiscal Alex. Noptsa înaintat la 30. Aprilie 1793 și anexat sub No. 1724 din 1793. Locuitorii din Valea Rodnei în felul acesta nunumai că au suferit nedreptate și au fost oprimați, ci li-s'a cerut și dijmă, ceea ce până atunci nu dăduseră. Drept dovadă actele și rapoartele din anii 1746 și 1756 (cf. documentele arhivei fiscale lit. K fasc. 395 și lit. L același fasc.).

Ajungând la cunoștința locurilor prea înalte încercarea locuitorilor din Valea Rodnei de a se scăpa prin o răscoală de subț jurisdicțiunea magistratului din Bistrița, guvernul regesc a dispus o anchetă la 13 Aprilie 1758, pentru a se constata, care este

motivul divergenței dintre locuitorii din Valea Rodnei și magistratul orașului Bistrița.

Cu ocazia acestei anchete au fost ascultate ambele părți litigioase. Locuitorii din Valea Rodnei s'au plâns că magistratul bistrițan i-a tratat pe ei, oameni liberi, ca pe iobagi, că i-a supus lucrărilor economice, le-a impus stingerea varului și le-a luat dijmă. Magistratul bistrițan se scuza, că subjugarea locuitorilor din Valea Rodnei nu este a i-se imputa lui, ci ordinelor mai înalte.

Guvernul regesc, în temeiul actelor înaintate de ambele partide în litigiu, a decis în 15 Septembrie 1760 privitor la chestiunea care ne interesează și pe noi, că locuitorii Văii Rodnei n'au fost dăruiți orașului Bistrița de regele Matia cu drept regesc, ci numai au fost încorporați și anexați jurisdicțiunii acestui oraș pentru sporirea moșiilor regești și fiindcă locuitorii moșiilor regești sunt liberi, astfel și locuitorii din Valea Rodnei prin însuși actul încorporării sunt a se considera ca locuitori liberi ai moșiei regești (cf. copia procesului verbal guvernial din 15 Septembrie 1760 de sub No. 13.962—1845 și extrasul acestui proces verbal No. 1033 din 1790).

Magistratul bistrițan a apelat împotriva acestui conclud al guvernului regesc la locul prea înalt, susținând că, fiind vorba despre o proprietate de drept și despre dovedirea unui privilegiu, poate decide numai Curtea de Apel. Acest apel apoi a fost trimis de aci, fără de a fi ascultată cealaltă partidă, la tablă cu adaosul, că locuitorilor din Valea Rodnei să le stea într'ajutor din oficiu directorul fiscal.

Această hotărîre prea înaltă a băgat groaza în magistratul bistrițan (dupăcum se poate ceti din raportul directorului fiscal No. 6312 din 1788), că ajutați fiind numiții locuitori de director va pierde pretențiunea formulată față de Valea Rodnei și, fiindcă în acel timp se proiecta înființarea de regimente de graniță în Transilvania, națiunea săsească, voind să câștige bunăvoința Maiestății regești, a oferit districtul Bistriței în scopul înființării acestei miliții cu condiția, ca pretențiunea magistratului bistrițan față de locuitorii din Valea Rodnei să se aplaneze pentru trecut prin Maiestatea regească, iar pentru viitor prin națiunea săsească.

Această ofertă a fost primită cu plăcere din partea Maiestății Sale și chestiunea înaintată spre rezolvire Curții de Apel, a

fost luată dela aceasta și dată unei comisiuni mixte, care să lichideze pretențiunile magistratului bistrițan.

Aceasta comisiune s'a adunat în ziua de 18 Februarie 1764 și a ajuns la următoarele rezultate:

1. Incât privește deosebirea de păreri între magistratul bistrițan și locuitorii din Valea Rodnei, dacă aceștia a fost iobagi sau liberi (și aci s'au luat în considerare actele prezentate de magistratul bistrițan), comisiunea a enunțat părerea, că Valahii din Valea Rodnei au fost iobagi și în această calitate anexați orașului Bistrița. Aceasta din următoarele motive:

a) Fiindcă privitor la acești Valahi, cari nicăiri nu sunt amintiți ca iobagi, magistratul bistrițan a raportat regelui Matia în anul 1472, că i-au fost dăruiți mai înainte, însă termenul donațiunii nu este menționat nicăiri, mai departe că acelaș magistrat a fost introdus în domeniul Văii Rodnei sub titlul de incorporațiune și că a fost în stăpânirea acestui domeniu până la anul 1756;

b) Cu toatecă introducerea magistratului bistrițan s'a făcut cu titlul de incorporațiune, totuși prin această introducere i-s'a atribuit numitului magistrat și domeniul din chestiune;

c) Cu toate că locuitorii din Valea Rodnei au fost incorporați la orașul Bistrița cu aceleaș drepturi și libertăți, de care se bucurau cetățenii acestui oraș, totuși comuniunea acestei libertăți este a se înțelege numai în felul, cum o aveau ceialalți locuitori de aceeași condiție ai districtului bistrițan, adică iobagii;

d) Că precum orașul Brașov are incorporate sate, în care locuiesc oameni liberi, cari cu toate acestea nu se bucură de aceleaș drepturi ca și cetățenii din Brașov, întocmai așa este a se înțelege și relațiunea locuitorilor din Valea Rodnei cu orașul Bistrița;

e) Luarea în stăpânire a Văii Rodnei este acum deja lucru învechit.

O părere deosebită de a Comisiunii și-a exprimat comisarul cameral Ladislau Szombattfalvi, primprocuror fiscal, (înțemeindu-și părerea pe documentul Thes. No. 1 din Februarie 1746), care a susținut, că Valahii din Valea Rodnei nu au fost iobagi, ci au fost, în privința drepturilor, egali cu Sașii, și anume:

a) Fiindcă orașul Bistrița nu poate arăta nici o dovadă privitor la dăruirea Văii Rodnei;

b) Fiindcă locuitorii din Bistrița n'au fost sinceri, când au raportat în anul 1472 regelui Matia, că numiții Valahi le-au fost dăruiti; dimpotrivă în documentul regelui Matia se ordonează, că aceștia au să fie considerați întru toate liberi; și — cum știm — libertatea nu se potrivește de loc cu starea de iobag;

c) Fiindcă în temeiul documentului regelui Matia suscitată (din anul 1475) orașul Rodna dimpreună cu Valea Someșului au fost incorporate în scopul unei situații mai comode și cu gândul de a li-se face o ușurare; ba încă li-s'au dat și libertățile și privilegiile, de care se bucura orașul Bistrița; astfel încât chiar dacă mai înainte ar fi fost iobagi, acum trebuiau considerați liberi cu totul;

d) Prin introducerea orașului Bistrița în stăpânirea orașului și Văii Rodna se înțelege numai incorporarea acestuia și nu și dreptul de proprietate.

2. Privitor la pretențiunea pentru trecut a orașului Bistrița, ridicată față de Valea Rodnei, orașul amintit s'a declarat mulțumit cu suma de 12.000 florini, deși însăși Comisia a recunoscut, că-i compete mai mult.

Acest punct îl combate numitul comisar cameral afirmând, că erariul regesc este obligat să dea despăgubire orașului Bistrița pentru militarizarea Văii Rodnei numai în cazul, dacă locuitorii acestei Văi au de achitat unele datorii, cari le incumbă și celorlalți locuitori din districtul Bistriței, deoarece Valea Rodnei este proprietatea Principelui, dupăcum însuș Fundus regius, la care a fost incorporată aceasta vale, este moșia acestuia.

3. Chestiunea despăgubirii, ce este a se da orașului Bistrița pentru militarizarea Văii Rodnei, despre care despăgubire a garantat națiunea săsească, că se va plăti.

Acest proces verbal al comisiunii amintite s'a înaintat locului prea înalt din partea teazarariatului regesc la 24 Martie 1764, dimpreună cu raportul directorului fiscal No. 1724—1793 și cu părerea susnumitului comisar cameral (în arhivă însă n'am putut găsi nici o indicație despre aceasta), iar din partea guvernului regesc la 20 Martie 1764, cuprinzând opinia contrară, favorabilă opiniei comisiunii. Locul prea înalt a luat act de acest proces

verbal cu adaosul: că națiunea săsească să verifice cesiunea făcută în Valea Rodnei cu ocazia militarizării, în privința termenului achitării pentru trecut a indemnizării de 12.000 fl. amintite la punctul 2 să se ajungă la o înțelegere cu magistratul bistrițan sau cu națiunea săsească, în sfârșit ca guvernul regesc să aibă în vedere în privința militarizării Văii Rodnei, ordinele consiliului de războiu aulic din 21 Maiu 1764.

În aceste ordine, încât privește chestiunea pe care o tratăm, se cuprinde la punctul 9 următorul lucru: dacă Maiestatea Sa ar voi vreodată să vândă sau să dăruiască cuiva districtul Rodnei, jurisdicțiunea magistratului bistrițan să se întroneze din nou în acest district. În 9 Ianuarie 1766 comunitatea Bistrița a eliberat un act solemn despre cedarea în favorul Maiestății sale regești și renunțarea, în scopul militarizării, la Valea Rodnei. În acest act se zicea între altele, că numitul district este cedat cu dreptul, cu care l-a stăpânit orașul Bistrița și că renunță la el pe veci și în mod irevocabil și nu-și mai rezervă pentru viitor asupra lui nici un drept și nici o proprietate de drept nici pentru sine nici pentru urmașii săi (L. Y. Tahr. 396 seria șaptea).

După aceasta s'a născut și ațâțat între orașul Bistrița și satele aparținătoare districtului bistrițan o neînțelegere (cf. raportul directorului fiscal Alex. Noptsă înregistrat la No. 1724—1793) din motivul, că numitele sate pretindeau, ca din capitalul de 17.215 fl. 15 cruceri, — stabilit de guvernul regesc drept despăgubire pentru venitele pierdute din districtul Rodnei militarizat și supus sevestrului pentrucă fiscalul regesc ridică drept de proprietate asupra districtului rodnean, — să capete partea cuvenită lor. În 2 Iunie 1788 s'a adus următoarea decizie prea înaltă (No. 5393—1788):

- a) Ca satele amintite să dovedească pretențiunile lor;
- b) Dobânda capitalului menționat să se plătească magistratului bistrițan;
- c) Ca directorul fiscal să înainteze locului prea înalt informațiile necesare pentru dovedirea pretențiunii fiscalului regesc asupra districtului rodnean.

Directorul fiscal de pe atunci Ioan Gall a arătat într'un scurt istoric, cum a fost incorporat districtul rodnean la orașul Bistrița, cum a tratat magistratul acestui oraș cu locuitorii districtului citat

și cum a fost militarizat. Acest istoric a fost povestit mai pe larg și de noi în cele anterioare și cuprinde următoarele:

a) Că regele Matia în anul 1472 nici nu a conferit nici nu a dăruit orașului Bistrița pe Valahii din Valea Rodnei, ci numai a dispus printr'un ordin regesc, că acei Valahi se numai fie socotiți la județul Dobâca, ci printre cetățenii bistrițeni și aceasta pentru stabilirea contribuțiunii, ce aveau de plătit. Astfel Bistrițenii, cărora de altfel li-s'a conferit acest drept regesc cu clauza obișnuită în actele de donație, nu pot să-și aroge nici un drept de stăpânire asupra Valahilor amintiți;

b) că nici prin scrisoarea din anul 1475 a regelui Matia, care scrisoare de asemenea nu este act de donațiune, nu li-s'a acordat Bistrițenilor dreptul de stăpânitori asupra Valahilor din chestiune, fiindcă prin aceasta scrisoare Valahii menționați au fost numai incorporați la orașul Bistrița și încă cu aceleași libertăți, și privilegii de cari s'a bucurat din timpurile vechi orașul Bistrița. Ar fi încontra minții sănătoase, ca Valahii anexați la orașul Bistrița cu aceeași libertate să fie supuși lui, fiindcă atunci orașul Bistrița ar avea dreptul de stăpân și asupra concetățenilor sași ceea ce este absurd. Mai departe din cuvintele suscitătei scrisori a regelui Matia: »că opidul Rodna și părțile ținătoare de dânsul să se socotească supuse pe veci orașului Bistrița«, nu se poate concluda, că această supunere este situație de iobag, fiindcă în aceeași scrisoare se cere: »ca Valahii să fie socotiți printre cetățenii bistrițeni și să fie taxați la fel cu ei«, apoi »să nu fie molestați în nici un fel împotriva hatârului regesc«.

Ar fi deci un paradox, ca iobagii să se bucure de aceeași libertatea cu stăpânii lor. Urmează că Valahii amintiți mai sus au fost primiți în sinul orașului Bistrița cu drepturi la fel cu ale locuitorilor acestui oraș.

c) Prin scrisoarea din 1475 a regelui Matia introducerea orașului Bistrița în stăpânirea opidului Rodna s'a făcut cu titlul de incorporare, fiindcă această introducere n'a fost precedată de donațiune, ci a fost făcută numai cu conferirea dreptului regesc. Deci aceasta înseamnă numai comuniunea de drepturi. Prin incorporare dreptul de proprietate a rămas și pe mai departe la cel ce a făcut incorporarea, deoarece Valea Rodnei ca loc de mine era proprietatea coroanei. Numitul district a fost incorporat

oraşului Bistriţa numai în privinţa libertăţii şi a dreptului de comuniune, căci acest oraş nu putea să se bucure de aceleaşi bunuri caşi o moşie regească. Pe urmă Bistriţenii de geaba aminnesc dreptul de proprietate asupra Văii Rodnei câştigat prin prescripţiune, fiindcă bunurile regeşti sunt inalienabile şi imprescriptibile. Şi mai ales fiindcă locuitorii aşa numitului Fundus regius căruia îi aparţine şi Bistriţa, sunt a se considera caşi ţăranii de sub stăpânirea domnilor de pământ particulari, cari fiind pe pământurile proprietate a fiscoului regesc nu au altceva decât numai plata pentru munca prestată (cf. legea Pr. p. l. t. 30). Aceste pământuri nu pot fi înstrăinate dela fiscoul regesc, căci acest lucru ar fi în contradicere şi cu patentă andreiană şi cu legea I alui Stefan (cartea 2, cap. 6), unde privitor la bunurile regeşti s'a prevăzut, că nimeni nu are voie să-şi câştige vre-o favoare deosebită. Ba prin legile citate este combătută şi afirmaţiunea că bunurile curat fiscale şi-au câştigat proprietatea de inalienabilitate numai în anul 1588.

După amintirea acestora acelaşi director fiscal susţinea, că Valea Rodnei ori este a se considera, ca un loc cu mine de argint, în şirul locurilor incorporative ale regelui Matia ori, fiind teritor incorporat moşiei regeşti, şi-a păstrat mereu caracterul de pură fiscalitate şi astfel Bistriţenilor nu le compete nici o despăgubire pentru militarizarea Văii Rodnei. Deci când fiscoul regesc a plătit, sub titlul de despăgubire, 12.000 florini a fost înşelat. Pelângă aceasta aceiaşi Bistriţeni au stors de pe Valea Rodnei, cel puţin cât recunosc ei, cu începere dela anul 1754 suma de 6024 florini 10 cruceri sub titlul de venite anuale. Toate aceste sume, precum şi dobânzile după capitalul de 17.000 florini (mai bine după 17.217 florini amintiţi mai sus) asiguate oraşului Bistriţa şi locuitorilor satului Dumitra mare aparţinătoare districtului bistriţan, trebuie restituite erarului regesc.

Acest raport al directorului fiscal guvernul regesc l-a înaintat locului mai înalt cu părerea (actul No. 6312—1788) că, deşi cele ce le-a amintit directorului fiscal, sunt întemeiate pe legile patriei şi pe actele privitoare la Valea Rodnei prezentate de înşişi Bistriţenii, totuşi fiscoul regesc va trebui să-şi caute dreptul referitor la Valea Rodnei şi la sumele, ce sunt a i-se restitui de către Bistriţeni pentru militarizarea acestei văi, pe calea judecăţii, cu

atât mai mult, că guvernul regesc a decis în anul 1760 în baza documentelor prezentate lui, că Valahii din valea amintită au fost dăruiți cu aceleași drepturi și libertăți cași Bistrițenii, și în urmare nu pot fi considerați în nici un caz ca iobagi. Această deciziune legală nu poate fi invalidată prin hotărâri în afară de lege. Toate împrejurările militează pentru faptul, că dacă fiscul regesc va începe procesul, va câștiga atât încât privește dreptul ce-l are față de Valea Rodnei, cât și sumele, ce trebuie să i-le restituie magistratul bistrițan.

La acest referat al guvernului regesc a venit drept răspuns prea înalt, eliberat la 20 Octomvrie 1788 sub No. aul. 14.464 (între acte No. 9349—1788), că directorul fiscal să se îngrijască ca, în temeiul motivelor menționate, să intenteze proces. Apoi din prilejul întrebării făcute de directorul fiscal (No. 2153—1789), că — plecând dela cazul analog al domeniului Făgăraș — n'ar fi consult să se renunțe la procesul privitor la capital și să se resuscite numai chestiunea sumei de 12.000 florini, care este a se restitui erarului regesc și care a fost încassată de magistratul bistrițan în contul datoriilor, pe care le-ar fi avut locuitorii militarizați ai Văii Rodnei, i-s'a trimis aceluiași director fiscal îndrumarea, ca, deoarece orașul Bistrița a beneficiat de dobânzile capitalului amintit, să intenteze proces în această privință. Când a cerut actele referitoare la Valea Rodnei (No. 2155—1789 și 8450—1789), i-s'a răspuns prin un rescript al guvernului regesc, că aceste acte se găsesc în original la arhiva consiliului aulic de războiu, dimpreună cu decretul regesc No. 10.498 eliberat la 3 Septemvrie 1789.

Dupăce actele din chestiune, necesare în scopul intentării procesului, pentru accelerarea căruia s'a cerut informație prea înaltă sub No. 10.503—1789, s'au trimis în copie directoratului fiscal cu rescriptul No. 420—1790, acest directorat a raportat cu No. guv. 2217—1790, că procesul trebuia intentat la tribunal, deoarece și cu ocazia pretențiunilor făcute de orașul Bistrița în scopul obținerii unei despăgubiri convenite pentru militarizarea posesiunilor Nușfalău și Sântioana așezate în Valea Rodnei tot tribunalul a adus deciziunea, prin care fiscul regesc a fost achitat de sarcina acestei despăgubiri.

Acest proces, care avea să fie intentat încontra orașului

Bistrița prin directorul fiscal, a fost grăbit prin ordinul regesc din 13 Septemvrie 1790 No. 11.863. Directorul fiscal a raportat la guvernul regesc cu actele No. 9627—1790 și 1033—1791, că acest proces a fost înaintat tablei reg. districtuale; dar încetând de a mai exista tablele districtuale, trebuie înaintat tribunalului. Această propunere, însoțită de opinia favorabilă a guvernului regesc, a fost înaintată locului prea înalt și aprobată cu ordinul No. 3308—1791. Informațiuni despre acest proces se găsesc în actul No. 3745—1791. În scopul cunoașterii acestei afaceri, referitoare la despăgubirea cerută de orașul Bistrița pentru militarizarea Văii Rodnei, guvernul regesc a depus în anul următor 1792 cu decretul No. aul. 764 din 8 Iunie 1792, un istoric despre toate evenimentele, câte s'au petrecut din timpul renunțării, în scopul militarizării, la această vale. Din partea locului prea înalt s'a cerut dela tezaurariatul regesc și s'a și trimis, despre această chestiune, un raport al guvernului regesc, dimpreună cu observările din 24 Maiu 1792 ale cancelariei aulice din Transilvania cerute anume în acest scop. Toate acestea pentru a fi ascultat directoratul fiscal.

Observările cancelariei aulice suscite se pot rezuma în esența lor la următoarele:

a) Dreptul de proprietate, pe care orașul Bistrița îl ridică față de Valea Rodnei, și-l întemeiază pe documentele privilegiale ale regelui Matia, deși prin acestea locuitorii acestei văi n'au fost dăruiți în starea de iobagi, ci au fost incorporați cu aceleași drepturi, libertăți și prerogative, de care se bucurau locuitorii Bistriței.

b) Fiindcă bunurile fiscale, între cari este a se socoti și Valea Rodnei, ca loc de mine, sunt imprescriptibile, astfel, în temeiul legilor, prescripțiunea privitor la această vale nu poate avea loc, ori cum am considera-o fie ca loc de mine, fie ca incorporată așanumitului Fundus regius.

c) Când guvernul regesc a achitat judecătorește în anul 1760 pe locuitorii Văii Rodna de statul iobăgiei, a adus deciziune, cum se cade să aducă în afacerea unor oameni liberi, prevăzuți cu aceeași libertate cași Bistrițenii.

d) Orașul Bistrița a încassat pe nedreptul dela erarul regesc pentru trecut suma de 12.000 florini drept despăgubire pentru

militarizarea Văii Rodnei. Oraşul Bistriţa a stăruit pentru restituirea Văii Rodnei numai în cazul, dacă s'ar întâmpla vreo schimbare în privinţa miliţiei de graniţă.

e) Incât pentru pretenţiunea, ce o ridică oraşul Bistriţa faţă de Valea Rodnei drept despăgubire pentru venitele ce le-ar avea în viitor din această vale, şi care pretenţiune s'a stabilit în suma de 33.867 florini fiscal regesc nu are nimic de observat; se teme numai, ca nu cumva dacă această pretenţiune ar fi recunoscută expres sau tacit, numitul magistrat bistriţan să pornească împotriva fiscalului regesc, în cazul unei schimbări în sistemul miliţiei de graniţă, proces pentru amânarea achitării sumei de despăgubire.

Dupăce acest istoric a fost înaintat sub No. Thes. 1058—1793 şi 405—1794 dimpreună cu informaţiile necesare, cerute urgent de locul prea înalt, directorul fiscal Alex. Noptsă, premiând documentarea istorică a Văii Rodnei, făcută de noi mai amănunţit în baza actelor citate mai sus, raportează cu actul Thes. No. 1724—1793: că este vădit, din actele amintite, că Oraşul Rodna, împreună cu Valea Rodnei, înainte de incorporarea sa la oraşul Bistriţa, n'a fost dăruit nimănui, ci numai a fost supus jurisdicţiunii judeţene cum este cazul şi azi unde sunt bunuri fiscale. Mai rezultă cu siguranţă din documentele înaintate de magistratul bistriţan, că acest oraş împreună cu teritorul aparţinător lui a stat sub stăpânirea deplină a Principelui, că acesta l-a scos de sub jurisdicţia judeţului Dobâca cu gândul de a se aduce o uşurare locuitorilor Văii Rodnei şi că l-a dăruit oraşului Bistriţa nu cu dreptul de proprietate, ci numai ca incorporat cu toate drepturile, libertăţile şi privilegiile cetăţenilor oraşului Bistriţa. Acestui oraş i-s'a conferit numai dreptul, ca să exerciteze asupra locuitorilor Văii Rodnei aceeaşi jurisdicţie, pe care o avea faţă de cetăţenii proprii.

Din cele de mai sus urmează, că toate venitele, care încurg sub titlul de drept pământesc din oraşul Rodna şi teritorul aparţinător lui, nu se cuvin altuia decât numai domnului de pământ, adică Principelui, şi astfel oraşul Bistriţa nu poate să-şi aroge alt drept şi o altă pretenţiune, decât numai dreptul de jurisdicţie, pe care îl au şi alte reşedinţe de judeţ faţă de cei supuşi jurisdicţiei lor. În mod logic urmează apoi, că oraşul Bistriţa nu numai că nu are nici un drept să ceară despăgubire sau

indemnizație pentru acest teritoriu, ci e și obligat să restituie fiscoi regesc cei 12.000 florini primiți, precum și suma de 17.000 florini luați pe nedreptul ca dobândă după capitalul amintit. Aceste sume scoase din Valea Rodnei trebuie să le restituie dimpreună cu dobânda, ce o ar fi adus.

De aceea este admisibil cu drept cuvânt și a fortiori, că nu e fără temei credința noastră, că magistratul bistrițan, — în urma amânării procesului și a trecerii cu vederea a pretențiunii sale, scoțând argumente din această aprobare tacită și admițând de bunăvoie prescrierea despăgubirii, (chiar dacă națiunea săsească ar lua asupra sa plățirea ei), — mai târziu va încerca din nou să-și revindică dreptul de proprietate și peste Valea Rodnei, care drept acum însă nu l-a putut dovedi.

În baza acestora, dacă orașul Bistrița vrea să înconjoare neplăcerile unui proces, precum și cheltuielile inutile împreunate cu un astfel de proces, să dea fiscoi regesc o declarație scrisă, în care să recunoască: că nici odată n'a avut drept de proprietate asupra orașului Rodna, nici asupra Văii acestuia, că n'a putut să pretindă, nici să obțină ceva drept despăgubire pentru acest opid (care totdeauna a fost sub stăpânirea Principelui), că va restitui acestui fisc, — afară de cazul că Maiestatea prea grațioasă i-ar ierta-o, — suma ridicată sub titlul de despăgubire dimpreună cu dobânzile convenite după această sumă, că nu-și va forma nici când vreun drept sau vreo pretențiune, fie la capitalul despăgubirii primite ori neprimite până acum fie sub pretextul dreptului de stăpânire peste Valea Rodnei. Totodată numita cetate să nu poată fi scutită de procesul intentat pentru paguba gravă și vădită adusă fiscoi regesc fără avizul directoratului fiscal.

Acest raport al directoratului fiscal a fost înaintat din partea tezaurariatului regesc sub No. 405—1794 locului prea înalt cu adaosul, că textul documentelor anexate de directoratul fiscal concludă lămurit în sensul:

a) Că opidul Rodna, dimpreună cu valea cu acelaș nume, supus mai înainte jurisdicțiunii județului Dobâca a fost trecut sub jurisdicțiunea Bistrițenilor și a fost administrat de cetățenii bistrițeni. De unde urmează, că precum cetățenii acestui oraș au fost tratați și mai înainte și sunt tratați și acum nu ca iobagi

ci ca persoane libere, tot astfel nici locuitorii Văii Rodnei nu pot fi tratați altfel;

b) Cantitatea sumei de despăgubire este a se socoti nu dela încetarea exercitării dreptului de proprietate și a dreptului domenal arogat pe nedreptul împotriva cuprinsului documentelor înșirate mai sus, ci dela încetarea venitelor, care — în urma instituirii națiunii săsești — revenia orașului Bistrița conform dreptului de cetățean. Și aceasta numai în cazul, dacă despăgubirea se face pentru realități cu adevărat pierdute și convenite de drept cuiva, și nu pentru beneficii încassate prin abuz și pe nedreptul;

c) Nu le ajută Bistrițenilor nici referirea la prescripția cu privire la dreptul de proprietate și la dreptul domnului de pământ, nici faptul că însăși comisiunea prezidată de contele Nemes amintită în cele precedente, a fost de părerea, cu excepția lui Ladislau Szombatfalvi, că bunurile regești sau de drept fiscale sunt inalienabile cel puțin începând din anul 1588, fiindcă opidul Rodna dimpreună cu valea sa trebuie considerat cum a fost înainte de incorporare. Prin acest act opidul de mai sus a fost dat Bistrițenilor ca unor locuitori ai așanumitului Fundus regius. Dupăce prin incorporare locuitorilor din Valea Rodnei li-s'au recunoscut aceleași drepturi și libertăți, cași locuitorilor din Bistrița, astfel și acum cei din valea amintită sunt a se trata ca locuitorii din amintitul Fundus regius (privitor la care nu este prescripție). A te folosi de prescripțiune față de astfel de locuitori, mai ales în urma obligamentelor personale față de persoane supuse, cum au fost locuitorii Văii Rodna înaintea militarizării, stă în contradicere cu echitatea, și e constatat prin nenumărate exemple și decizuni judecătorești, că persoane supuse pe nedreptul precum și urmașii acestora, dupăce s'a dovedit faptul subjugării pe nedreptul, au fost scăpate de jugul iobăgiei pe lângă toată prescripțiunea. În cazul de față nu se poate admite nicidecum prescripțiunea, fiindcă locuitorii Văii Rodna chiarși în documentele privilegiale prezentate de Bistrițeni nu sunt amintiți ca egali cu cetățenii bistrițeni supuși jurisdicțiunii domnești.

De altcum și prestațiunile, pe care sunt îndatorați a le îndeplini regelui, cei ce locuiesc pe moșiile regești și reprezentanților reședinței fiecărui scaun sau district cei ce aparțin acestor moșii, se fixează nu după numărul locuitorilor de deosebite con-

dițiuni, ci în conformitate cu așezământul de conservare a cetăților și orașelor reședințe, în care se concentrează dreptul de administrare numai a scaunului sau districtului, și alte drepturi asigurate în legi. Și astăzi e tot așa. În baza acestora teaurariatul regesc a fost de părerea, că fiscal regesc este îndatorat să plătească despăgubire pentru toate acele venituri, pe cari au trebuit să le prestea locuitorii Văii Rodna în anii de mai înainte până în 1762 în temeiul dreptului de cetățeni dovedit cu actele amintite și nu a dreptului de domn de pământ.

Dacă suma de 12.000 florini plătită efectiv sub titlul acesta nu întrece veniturile pierdute amintite mai sus și anume veniturile care au încetat cu anul 1763 și au fost luate asupra sa de națiunea săsească în suma de 17.215 florini și au fost investite în districtul Făgăraș, dacă deci aceasta sumă nu întrece veniturile, ce i-se cădeau orașului Bistrița nu pe baza dreptului de stăpânire, ci a celui de concivilitate, atunci fiscal este obligat să-l despăgubească. Dacă însă această sumă întrece veniturile menționate (cum se și poate presupune cu toată siguranța) și Bistrițenii nu vor să renunțe la pretențiunile lor cu privire la locuitorii militarizați ai Văii Rodnei, atunci fiscal regesc poate împrocua, cu toate șansele de reușită, la tribunalul orașului Bistrița.

Dupăce teaurariatul regesc cu actul No. 2977 din 1794 a mai înaintat ulterior câteva acte privitoare tot la această chestiune, a sosit cu decretul regesc din 19 Septembrie 1794 No. aul. 1280 (No. Thes. 4207—1794) decizia prea înaltă, că — dacă magistratul bistrițan și orașul Bistrița nu renunță la pretinsul drept al său, la despăgubirile cerute până acum și la cele pe care eventual le va cere în viitor, — directorul fiscal se procedează încontra numelui magistrat pe calea legii la judecătoria competentă. Această decizie prea înaltă s'a înaintat directoratului fiscal prin guvernul regesc cu rescriptul No. 5035—1794.

Directoratul fiscal, în temeiul acestui ordin prea înalt, nu a pornit proces nou, ci se pare că a continuat procesul început, pentru restituirea sumei menționate, contra aceluiași magistrat în anul 1770. În această chestiune i-s'a adus la cunoștință numitul directorat: că suma aceasta a fost plătită de erariul regesc orașului Bistrița nu ca despăgubire pentru militarizarea Văii Rodnei, ci ca o datorie de fapt a locuitorilor acestei văi. Acest proces,

după o amânare de trei luni în anul 1808, a fost început din nou în anul 1809, dar a fost stins cu observarea că a trecut în prescripție. În anul 1822 fiscalul regesc a intentat un nou proces împotriva aceluiași magistrat la tribunal. Tribunalul a declarat, că nu are competența de a judeca în aceasta chestiune. Fiscalul regesc a înaintat apel, care așteaptă rezolvire prea înaltă, dupăcum se vede din raportul directoratului fiscal (No. Thes. 13.962—1845, punctul 11).

Prin decretul regesc din 20 Octomvrie 1825 No. aul. 36.347 se cerea tezurariatului regesc să înainteze de urgență locului prea înalt chitanță despre suma de 12.000 florini plătită orașului Bistrița. S'a răspuns însă că această chitanță nu există (cf. No. Thes. 11.922 din 12 Noemvrie 1825).

Că această chitanță există în arhiva consiliului aulic de războiu, presupunem în temeiul faptului, că actele privitoare la militarizarea Văii Rodnei (dîmpreună cu copia din arhiva fiscală Fasc. 396, seria 5, pag. 31, 32 și cu anexele No. 5694 și 8450 din 1789) se găsesc în original în aceeași arhivă aulică, și din acest motiv este verosimil, că această chitanță încă a fost depusă în arhiva amintită, în scopul dovedirii pretențiunii, ce o făcea orașul Bistrița, și în vederea apărării dreptului aceluiași oraș față de Valea Rodnei.

Cu privire la lămuririle date de noi prin comandamentul suprem chiar la începutul afacerii acesteia rugăm cu supunere îndrumările prea grațioase ale Maiestății Voastre, cu atât mai vârtos că conform părerii umilite a subsemnatului referent trecute și prin mâinile președintelui Béli, trebuie să răspundem din nou comandamentului suprem, alăturând copia rapoartelor directorale No. Thes. 13.962—1845 și 4807—1846.

În tot cazul condiții grănicerilor din Valea Rodnei a fost și mai înainte condiție de oameni liberi și nu de iobagi, în urmarea și în listele de conscriere militară sunt a se trece ca oameni liberi. Dovezile pentru această părere sunt următoarele:

1. În temeiul actelor privilegiale eliberate de regele Matia, Vladislau și Ludovic al II-lea, locuitorii Văii Rodnei ca mineri deja înainte de incorporarea la orașul Bistrița a acestei Văi au fost liberi și și incorporarea s'a făcut cu condiția, ca să se împărtășească de aceleași libertăți, privilegii și beneficii, de care se

bucură cetătenii bistrițeni. Ba încă prin edictele regelui Ludovic li-s'au dăruit în anul 1520 insignii, privilegiu și libertăți, de care au parte ceilalți oameni cu situația de cetățeni. Cetățenii bistrițeni, cu toate că cu puțin mai înainte de ce le-ar fi fost încorporați în anul 1472 și 1475 locuitorii din Valea Rodnei au fost dăruiti pe vecie lui Ioan Huniade și urmașilor acestuia, totuș în anul încorporării suscitade nu erau supuși vreunui domn de pământ, ci erau liberi.

2. Valahii amintiți au fost eliberați judecătorește din situația de iobagi, în care voia să-i bage orașul Bistrița, și astfel ulterior n'au mai putut fi considerați drept iobagi.

3. În urmarea acestora fiscalul regesc, guvernul regesc și judecățile aulice totdeauna au declarat, că Valahii amintiți au fost și sunt liberi, ba încă fiscalul regesc a pornit și proces, ca să se anuleze dreptul de proprietate, care și l-a arogat orașul Bistrița față de Valea Rodnei. Deci tezaurariatului regesc nu îi este în interes să procedeze împotriva acestei stări de lucruri, mai ales că și directoratul fiscal afirmă, că este în detrimentul și paguba fiscalului regesc, dacă acești militari sunt introduși în listele de conscriere ca foști iobagi.

4. Conform cu actul No. 1 din Februarie 1764 amintit mai înainte, dintre delegații comisiunii mixte, trimise pentru lichidarea pretențiunii ridicate de orașul Bistrița față de Valea Rodnei în scopul primirii unei despăgubiri pentru militarizarea acesteia, și anume: delegatul provinciei C. Adam, președinte de Curte de Apel, delegatul militar generalul L. B. Roth și delegatul camerei regești Ladislau Szombatfalvi procuror fiscal, acesta din urmă a fost de părere contrară celorlalți doi delegați, susținând că locuitorii din Valea Rodnei n'au fost nicicând iobagi, ci, în privința libertății și a drepturilor, egali cu Bistrițenii.

5. Nu numai guvernul regesc a recunoscut cu actul No. 6312—1788, că locuitorii din Valea Rodnei au fost liberi și a afirmat, că hotărîrea adusă pe calea judecătorească în temeiul actelor prezentate lui în anul 1760 privitor la faptul, că aceia totdeauna au fost liberi, nu se poate invalida pe cale extrajudiciară, ci și cancelaria aulică din Transilvania a făcut cunoscut camerei aulice cu actul No. Thes. 2808—1792, că Rodnenii au fost oameni liberi și comisiunea menționată n'a avut niciodată

dreptul să modifice sentința adusă de tribunalul provincial suprem în temeiul documentelor și legilor: că locuitorii rodneni au fost oameni liberi și egali cetățenilor bistrițeni.

6. În deciziunile prea înalte, cuprinse în documentele No. 9349—1788, 3308—1791 și 4207—1794 nu se întrevede de geaba concluziunea, că părerea prea înaltă privitor la locuitorii din Valea Rodnei este, că aceștia n'au fost iobagi ai Bistrițenilor, căci altcum nu s'ar fi dispus ca orașul Bistrița să fie inacționat pentru dreptul, ce și-l aroga față de Valea Rodnei.

7. În secolul premergător n'a fost nici decum întrebarea, dacă locuitorii Rodnei sunt a se trece în listele de conscriere după starea lor veche ca iobagi sau ca oameni liberi, ci dacă Bistrițenilor le compete dreptul de proprietate asupra Văii acesteia. Această întrebare s'a rezolvit în felul, că Rodnenii au fost oameni liberi și că asupra lor Bistrițenii nu au avut nici un drept de proprietate. Orașul Bistrița a încercat însă să-i supună și să-i considere ca supuși în temeiul celor amintite mai sus, și când a renunțat la această Vale în scopul militarizării, i-a trecut pe locuitori drept iobagi. Că în registrele militare au fost introduși atât la început cât și în secolele următoare ca iobagi, este a se explica din faptul, că nu s'a știut, care a fost situația anterioară a Rodnenilor, nici ce s'a tratat la tribunal în această chestiune și astfel miliția n'a avut nici un motiv să schimbe în registre ceva cu privire la această situație. Statul militar de sigur ar fi făcut modificarea necesară în registre, dacă ar fi cunoscut celea ce le-am amintit mai înainte privitor la situația veche a Rodnenilor, cum se pare a fi inclinat să o facă acum, dacă se vor aduce argumente întemeiate privitor la această chestiune, despre care vrea să fie informat prin tezaurariatul regesc.

8. Că fiscalul a pornit proces deja în curgere împotriva orașului Bistrița, care și-a arogat pe nedreptul drept de proprietate asupra Văii Rodnei, încă este dovadă, că fiscalul regesc susține, că Rodnenii n'au fost iobagi.

9. Din petiția locuitorilor din Valea Rodnei înaintată în anul 1822, în care aceștia cereau să nu fie trecuți în listele de conscriere ca iobagi, nu rezultă de loc, că acestor militari acuma și militarizați pentru totdeauna, le-ar fi tot una, dacă situația lor veche ar fi trecută drept situație de iobagi ori de oameni liberi.

Dimpotrivă din petiția câtorva comune militarizate din Valea Rodnei, petiție înaintată tezauriatului regesc prin comandamentul suprem cu actul No. Thes. 10.205—1845, și anume: Feldru, Ilva mică și Leșu, reiese clar, că pentru ele nu este indiferent, în ce situație vor fi puse după trecere de secolii în cazul exmilitarizării și că le-ar veni greu, ca ele comune odată libere să fie considerate mai târziu iobage. La aceasta exmilitarizare a comunelor amintite și la o eventuală schimbare a sistemului militar face alușiune și cancelaria aulică din Transilvania în actul anexat No. 2108—1792. Tot astfel de măsuri de precauțiune s'au luat și în rescriptul regesc cuprins în Arh. lit. Y fasc. 396 punctul 9 unde se spune, că — în cazul exmilitarizării locuitorilor din Valea Rodnei ori a dăruirii sau vinderei acesteia din partea Maiestății Sale, — locuitorii amintiți să ajungă numai sub jurisdicțiunea orașului Bistrița. În urmare Rodnenii cu drept cuvânt se pot teme, ca nu cumva — întâmplându-se acest caz — orașul Bistrița să-i capete ca iobagi supuși domniei de pământ, pe ei cari au ieșit din serviciul militar, dar cari mai înainte de aceasta nu au fost iobagi, cum dovedesc documentele înșirate mai sus. Se mai tem și din motivele: că deoparte în listele militare au fost conșcriși ca iobagi nu din greșeala proprie, ci din vina altora, de altă parte ca nu cumva — întâmplându-se cazul amintit al vânzării ori donațiunii Văii Rodnei — (deși această Vale a fost luată din așazisul Fundus regius și incorporată ca donațiune inalienabilă și astfel vinderea nu se poate face fără consensul autorităților prea înalte și împotriva legilor) — să fie dăruiți sau vânduți ca iobagi.

10. Incât privește faptul, cum este a se trece în listele militare condițiunea veche a locuitorilor Văii Rodnei, nici o partidă nu a intentat proces. Astfel din acest punct de vedere nu s'ar întâmpla nici o inovație sau modificare, dacă situația militarilor rodneni ar fi trecută ca situație de iobagi. Apoi nici de prezent nu s'a ridicat nimeni împotriva schimbării, ce ar fi să se introducă privitor la situația Rodnenilor și astfel nici fiscoșului nu-i este în interes să se contrazică și să lucreze în contra sa.

Orașul Bistrița a renunțat la Valea Rodnei în scopul înființării regimentului de graniță, dând o declarație (cf. copia seria 7), în care spunea: »că renunță pe veci și irevocabil și nu-și rezervă nici un drept asupra acestui ținut, nici chiar dreptul de proprietate

nici pentru sine nici pentru urmașii săi». Astfel nici nu poate să contrazică schimbării din chestiune, nici să-și mai facă vreo pretențiune la această vale. Așa încât înregistrarea stării vechi a locuitorilor Văii Rodnei atârnă numai de ordinele mai înalte și în special de statul militar, care are puțința să-i treacă așa cum au fost, adecă ca oameni liberi, cum s'a dovedit în cele anterioare. De altfel prin considerarea, ca oameni liberi a locuitorilor din Valea Rodnei, nu numai se vine într'ajutorul acestora, ci se și face o îndemână fiscolei regesc, care totdeauna a susținut cu dreptul și cu toată tăria, că aceștia n'au fost iobagi. Mai poate pretinde cu drept cuvânt, ca acești locuitori să nu fie trecuți din greșală drept iobagi și încă din partea oficiilor militare, care trebuie să stea în ajutorul fiscolei regesc. Și aceasta întâi din motivul, bine dovedit în cele de mai înainte, că locuitorii amintiți n'au fost iobagi, a doua în conformitate cu motivele aduse de directoratul fiscal în rapoartele No. 13.962—1845 și 4509—1846, în care amintește, că ar fi primejdios pentru fiscoala regesc, dacă Rodnenii ar fi considerați drept iobagi și că introducerea stării veche a Rodnenilor ca stare de iobagi poate să dea ansă cândva orașului Bistrița, să susțină că Valea Rodnei n'a făcut parte din pământurile regești.

Majoritatea tezaurariatului regesc stătătoare din consilierii gremiali: Francisc de Fillenbaum, Carol Eder, Otto Honnamonn și Frideric Müller înaintează comandamentului suprem raportul directoratului fiscal, dimpreună cu actele respective cu opinia comună, că se alătură părerii, conform căreia locuitorii Văii Rodna nu au fost dăruiți orașului Bistrița ca iobagi, ci au fost incorporați ca oameni liberi, înzestrați cu toate libertățile, de care se bucurau cetățenii bistrițeni. Aceasta cu atât mai vârtos, fiindcă este în interesul fiscolei regesc, care a pornit proces în anul 1822 împotriva orașului Bistrița, ca așazisul Fundus regius să se păstreze în întregime sa. Susținem această părere în butul tuturor motivelor înșirate directoratului fiscal cu actul No. Thes. 13.962—1845, motive menținute și acum și anume:

a) Că — cu toată deciziunea guvernială adusă în 15 Februarie 1760, prin care locuitorii Văii Rodnei, erau declarați locuitori liberi ai moșiei regești, — comisiunea mixtă, cărei i-s'a dat spre studiere această chestiune în anul 1764, folosindu-se de copia

gubernului trimisă în anul 1770 (arh. fisc. gt. fasc. 396 seria a doua), a decis, că acești locuitori sunt a se considera iobagi;

b) Că în același an 1764 guvernul regesc, în baza motivului invocat de comisiunea mixtă s'a alăturat la părerea acesteia;

c) Că în temeiul copiei guverniale seria 4, părerea aceleiași comisiuni mixte privitoare la Valea Rodnei a fost aprobată în același an și de locul prea înalt;

d) Că conform cu aceste hotărâri trebuie să credem, că locuitorii Văii Rodnei cu ocazia înființării miliției de graniță au fost dăruiți ca iobagi, mai ales că în privința aceasta în registrele militare și acuma sunt amintiți ca iobagi;

e) Că cu toată intervenția energetică din partea directoratului fiscal, făcută în 12 Iulie 1788 la guvernul regesc (cu care pe atunci era unit tezaurariatul regesc), despre care se găsește o copie în actele înaintate, totuș în listele de conscriere ale locuitorilor militarizați ai Văii Rodnei nu s'a făcut nici o modificare încât privește starea lor veche;

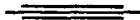
f) Că procesul intentat de fiscul regesc în anul 1770, în parte amânat, în parte stins prin prescripție, a fost resuscitat în anul 1822 și înaintat la tribunal, dar partea acuzată a ridicat excepție împotriva continuității procesului, iar fiscul regesc a înaintat apel și astfel procesul este încă în curgere;

g) Că se referă și la textul cuprins în nota informativă a Comandamentului suprem trimisă sub No. Thes. 10.205—1845, de următorul conținut: »Inalta deciziune din 1822, pe care o citează petiționarii și cu care se declară nemulțumiți, au primit-o cu ocazia unei reprezentății similare cu cea de acum și este a se înțelege în felul, că grănicerilor din al doilea regiment de graniță valah, militarizați pentru totdeauna, le este indiferent, dacă privitor la condiția lor de mai înainte sunt înregistrați ca iobagi sau ca liberi«.

Această chestiune a fost supusă în anul 1822 deliberării mai înalte, însă până acum nu s'a adus nici o deciziune, dacă locuitorii militarizați ai Văii Rodnei au fost trecuți, în ce privește situația lor anterioară, în listele de conscriere în starea lor de mai înainte, adecă de iobagi. În urmare în aceste liste, până când nu se va decide judecătorește în favorul locuitorilor amintiți, nu este a se face nici o schimbare, fiindcă partea adversă încearcă

să dovedească, că locuitorii petiționari ai Văii Rodna au fost dați miliției de graniță ca iobagi și în registrele militare au fost trecuți ca atari. Orice schimbare s'ar face în aceste registre ar fi unilaterală și nu ar fi nici spre folosul petiționarilor nici cauzei fiscoșului regesc, care a intentat procesul.

În urma tuturor acestora rugăm cu toată supunerea pe Maiestatea Voastră, ca privitor la chestiunea aci tratată și privitor la declarația trimisă de noi comandamentului militar și cerută de urgență cu ordinul No. 3514—1846 al aceluiași comandament, să Vă îndurați prea grățios a ne da îndrumările necesare.



Corespondența lui Nașcu cu Moisiil și Petri 1860—1864

Se știe că îndată după desființarea graniții militare ardelene au început luptele grele pe cari grănicerii năsăudeni le-au purtat pentru recăștigarea averilor confiscate de guverne străine răuvoitoare. Dintre luptătorii proeminenți ai acelei epoci agitate maicuseamă învățătorul Vasile Nașcu călătorise în mai multe rânduri la Viena de unde, între anii 1860—1864, adresă un lung șir de scrisori informative vicarului Gregoriu Moisiil și profesorului preparandial Vasile Petri, scrisori cari conțin nunumai date importante privitoare la chestia averilor primejduite, ci și multe alte informații politice, sociale și culturale. Dintre acele scrisori interesante, păstrate de Dl Iuliu Moisiil și puse nouă la dispoziție spre publicare, pe unele le-a utilizat fostul secretar al fondurilor grănicerești năsăudene Dr. Nistor Șimon în studiul său despre viața și faptele lui Vasile Nașcu. Deci cu omiterea celor tipărite mai înainte, începem aci cu publicarea scrisorilor și părților de scrisori inedite până acum.

V. Șotropa

Frate, Așteptând pe scrisoarea mea din 4 c. răspuns și ne mai primind, nu pot lăsa să treacă atât timp să nu vă scriu.

Excelența Sa Mitropolitul¹⁾ a sosit Sâmbătă dimineața aci; la $\frac{1}{2}$ 12 a. m. se adună toți reprezentanții din Transilvania precum și tinerimea studioasă de aci în număr însemnat spre a-se înfățișa Excelenței Sale. Cu ce cuvinte adânc pătrunzătoare ne-a primit pe toți și cu ce vorbe încântătoare a încurajat tinerimea și a fost de mirare la toți!

Seara s'a ținut ședință la Excelența Sa, la care au luat parte. Dl B. Pop consilier, Dl Babeș secretar, Dl Maior redactorul foilor imperiale, apoi din Ardeal: Ioan Popasu protopopol dela Brașov, Macedon Pop preposit, Ștefan Bilț canonic, Ananie Pop

¹⁾ Alexandru Șterca Șuluț.

arhidiaconul dela Marothlakensis, Dimitrie Ciupescu neguțător Brașov, Ioan Roman notar public dela Făgăraș (țepușul și sfredelușul din »Telegraful român«), Leonte Pop notar dela Abrud, Axentie Severu, Daniil Gal proprietar, Irimie Panu proprietar și neguțător dela Săcele, Ioan Panfiliu secretar mitropolitan; apoi din protopopiatul Clujului: Alexandru Bohățiel, Molnar, Șipotar și Filip juriști.

S'a desbătut materia de o petițiune la Maiestate, care până a doua zi seara a fost compusă; apoi învoindu-se cu toții în idei, a purizat-o Dl căpitan Purceila. A doua zi Marți am scris cu toții, afară de cei patru Clujeni cari, nu știu ce, nu se învoiră a subscrie.

La 10 ore a avut audiență Excelența Sa și Popasu în numele reprezentanților ardeleni și au așternut petițiunea, care acum nu o pot trimite.

Noi patru, Năsăudeni,¹⁾ am cerut audiență și am avut onoare azi la 11 ore a vedea fața Maiestății Sale. Indată după generali și ofițerii de ștab a intrat numai Br. Vay,²⁾ care și-a dat demisiunea; apoi am fost noi chemați.

Cât a gătat Dl căpitan Purceila cuvântarea a răspuns Maiestatea Sa, se înțelege în limba germană: »Cu adevărat ar fi vremea să se decidă cauza aceasta a grănicerilor care s'a tot împins dela un oficiu la altul. Pe cât știu eu acum, în v'ro câteva zile are să se hotărească; aceasta e în privința pădurilor, a fondurilor și mai ce?»

Spunându-i-se cumcă camețile de atâți ani sunt în restanță și tinerimea suferă prin neprimirea de stipendii, apoi cugetele grănicerilor foarte întristate și starea lor foarte tristă; plecând capul a luat petițiunea stătătoare din 19 coale cu 35 acuze și cetind puțin la început unde stă: Schon das viertemal unterfanget sich die Bevölkerung des II Rom. Gränz-Regiments etc., a însemnat pe rubru ceva.

Din parte-ne ne-am rugat a se îndura cât de în grabă a hotări în favoarea noastră, pe calea de grație, spre a încunjura toate procesele cu fiscul; și totodată spuindu-i că avem îndatorirea dela mandanții noștri a aștepta rezoluțiunea în Viena.

1) Vasile Nașcu, Ioachim Mureșianu, căp. George Lica și Ioan Purceila.

2) Cancelar al Ungariei.

La aceasta ne-a răspuns că cât va fi modru de îndată se va face.

După noi a intrat protop. Popasu cu suplica sinodului dela Sibiu pentru mitropolia neunită; apoi notarul Roman, țepelușul, cu o suplică pentru restaurarea căpităniei Făgărașului prin un bărbat român, numind în suplică pe Pușcariu ori Codru, cu limbă română și mai anexând 17 comune din fostul I regiment român. Răspunsul a fost că de au avut acest drept mai înainte, se va face aceasta.

Noi în cauza noastră specială am cerut:

a) întărirea și înțepenirea în dreptul de proprietate la codri, munți, hotare, arături și fânețe, cum le-am avut înainte de militarizare și după cum ni le-a garantat Maria Terezia cu patenta din 12 Noemvrie 1766; apoi regalele și ce vine din acestea;

b) despărțirea cauzei regimentului nostru de a Oltenilor;

c) despărțirea venitelor de pe Dosul Stânișorii dela fondul mondurului, și pe acesta a-l da comitetului spre administrare;

d) camețile restante;

e) o comisiune în secțiunea financiară la minister, în care să fim și noi față spre a lămuri cauza noastră cu documente.

f) renovarea edificiului de școală.

Suplica noastră atât în genere cât și specială: cea dintâi s'a tipărit pe spesele Excelenței Sale a Mitropolitului, cealaltă vom lăsa să o litografeze în mai multe exemplare la redacțiunea foilor imperiale.

În cauza în genere a Românilor din Ardeal încă a promis Maiestatea Sa egală îndreptățire a Românilor cu celelalte conaționi, și aceasta prin o diplomă.

Croații încă au avut aci o deputațiune cu Banul în frunte; pentru Croația și Slavonia a ieșit un decret către Soccievici, unde asigurază limba croată în administrațiune și să aibă o cancelarie aulică aci în ministerul de stat, care să aducă trebile acelor două provincii senatului imperial înainte.

Dalmației încă i-au dat libertate de a-se consulta; voește a-se incorpora cu Croația și Slavonia; prin urmare socot că și nouă nu ne va lipsi realizarea egalității cu celelalte conaționi.

Maiestatea Sa a spus Excelenței Sale Mitropolitului că dânsul

și Excelenția Sa Șaguna să-și trimită bărbați apți și de încredere la adunarea ce are să fie în Alba-Iulia spre a croi legea electorală.

Bariț din Brașov scrie că de ar fi cancelarul și guvernorul Transilvaniei chiar tătari, nu ne-ar strica nimic, numai dacă se va da din partea Maiestății Sale egalitatea dritului și Românilor.

Acți s'au însemnat bărbații demni de acea adunare, între alții s'a pus și numele Dlor Grindeanu și Porcius, apoi doi căpitani.

Cancelarul Kemény a cercat pe Excelenția Sa Mitropolitul și a așteptat să meargă reprezentanții toți la el; dar n'au mers.

Miko încă să fie denumit guvernor provizor până la dietă. Pe cât înțelegem s'a denumit acesta, ca frații maghiari să nu aibă cauză a zice că nu vor putea merge la adunare unde să prezideze un Român! —

Spune Dlui Vicar a mea reverență.

Helfert¹⁾ nu știe de suplica noastră nimic.

Scrisoarea Dlui Pioraș am dat-o, îi va răspunde.

Cunosc și pe Marienescu, Mocioni, Hurmuzachi, Popovici etc.

DI Macedon a fost la Glanz²⁾ și Rosenfeld³⁾ în cauza noastră; dânsul se reîntoarce mâne pe la Strigoniu în privința abaților.

Dintre reprezentanții români rămâne aci Severu și Mitropolitul.

Noi trebuie să rămânem din două: întâi așteptăm răspuns a ști din cabinet care referinte a primit suplica, spre a-l cerca: al doilea, nu avem spesele trebuincioase de călătorie. Scumpetea e aci mare. Sănătoși suntem cu toții. Astă noapte să dormim, căci de o săptămână toate nopțile am scris.

Faceți ce-ți face și ne trimiteți bani, că nu avem cu ce veni acasă.

Suplica noastră, ca jalbă, e o istorie întregă.

Spune lui Rummel⁴⁾ că sosesc îndată; și la nașa ta că o strâng de mână; finei și finucului dela mine și Echim salutare.

De abia vorbim de atât dictat și scris. Sunt 12 ore, ne culcăm! Salutare la toți și toate — Vasilie.

(Continuare în altă zi). Uitasem, spune Dlui părinte Lazar

1) Secretar de stat.

2) Secretar guvernial.

3) Consilier ministerial.

4) Directorul școlii normale, Năsăud.

că am avut norocire a-mă întâlni cu Ionică¹⁾, e sănătos, frumos și-i stă bine în veșmântul cel lung; i-a părut foarte bine văzându-ne cu pe Ioachim la dânsul. La reîntoarcere iar voi să-l cerc de mi-a fi modru; veșmintele i-le am dat.

Apoi colonelului Schrott părăndu-i bine că ne-a văzut, de ce ne-am rugat ne îndreptă a cere licență dela ministerul de stat; de vom putea subsista și aceasta o vom face.

Pe șeful secțiunii financiare l-am dogorit în jalba noastră cum se cuvine, pe jupânul Rosenfeld »vecin cu ceapa«; voim să-i spunem și în față că dânsul e toată piedeca. Glanz e foarte bine cunoscut în trebile noastre, păcat că el e la trebile interne ale Transilvaniei.

Cu strămutarea episcopiei nu știu ce poate să se aleagă, fiind nizuința fraților maghiari dela cancelaria aulică a ne sminti realizarea dorinței noastre, pe cât spuse Helfert. Unde stă suplica noastră, admânat-a-o Dl Damian, nu știu; doară n'a expedit-o! Dl Macedon nu a putut înțelege unde să fie.

Lui Daichendt fi bun a-i spune că însemnarea ce mi-a dat-o am arătat-o la spițerie, și mi-au promis a-i plini pofta.

Foarte s'a schimbat Viena în 12 ani, a'ât cetatea cât și vremile; acum mai în toată cafeneaua și ospătăria afli între multele gazete și pe ale noastre ambele și »Naționalul«.

Văzuși ce scrie contele Bethlen în »Telegraful«.

Acum ori niciodată avem să ieșim și noi în paralel cu celelalte conașuni în egalitate națională. Valerian iarăș a trântit un articol în privința fraților maghiari.

Bănățenii s'au purtat tare bine.

În Ungaria tot demonstrașuni; până unde vor mâna-o? Joacă, drace, joacă!

Cancelarul provizor al Transilvaniei ar vorbi bucuros cu reprezentanții români, însă aceștia nu se învoesc a-l cerca.

Clujenii și Abruzenii s'au re'ntors în patrie, aci sunt acum pușini; aseară am cinat cu toții laolaltă, despărțându-ne și luându-și dnii Gherleni ziua bună, mergând la Leskari abatele, în chestia dominiului pentru seminar. Cu seminarul Gherlii încă stă rău, căci ministerul de culte a răspuns la rugarea ordinariatului

¹⁾ Dr. Ioan M. Lazar, mai apoi director al liceului năsăudean.

gherlan să se adreseze în privința asignațiunii de bani din fondul religios, la cancelarul Ungariei. Apoi ce zice s. scriptură: Unde e comoara voastră, acolo e și inima voastră.

Pe al nostru arhipăstor îl cunosc oile foarte bine, se înțelege pe Gherlanul.

Bătrânul¹⁾ de aci e înflăcărat de spiritul național; ce spuse și nunciului apostolic ieri în privința tinerii sinoadelor etc. Ii spuse că avem mare scădere cu desbinarea Românilor etc. Mai multe voi spune cu gura.

Acum e dimineață, și v'am mai scris aceasta parte.

Medicinistul Ștefan Pop e în casă și vă salută.

Tot binele poftindu-vă și salutându-vă sunt al vostru de bine voitor V. Nașcu. Viena 13/12 1860.

(La sfârșit adaugă Ioachim Mureșianu)

Măi Vasile, Spune la neam de neamul nostru cel cu suflet curat simțemintele cele mai înflăcărâte de cea mai sincere aplecare. De va veni tatăl meu prin Năsăud, spune-i să ducă sărutările mele și mamei mele. Expresiunea »neam de neam« o pricepe așa, că și tu cu tot neamul tău, și în genere toți ai noștri i. e. Românii cei nepestriți la mațe, sunt cuprinși în ea. Te stringe la piept fratele Ioachim.

*

Frate Vasile, Ieri ți-am fost promis a-ți trimite petițiunea în genere a noastră a Românilor din Transilvania; vei vedea că sună cam cu ceva abatere dela programa lui Bariț.

Nou: Schmerling e denumit de ieri ministru în locul lui Goluchovski. Lui Vay nu i-s'a primit demisiunea.

Văzuși ce scrie un frate în gazeta universală peste Românii din Transilvania.

Ieri a făcut vizite Excelenția Sa Mitropolitul la ministrii Schmerling, Plener (de ieri denumit) și la Mecery; ne va spune azi de ce opinii sunt aceia în cauza Românilor din Ardeal.¹⁾

Azi mergem în cabinet spre a putea ști care referinte are jalba noastră; dup'aceea la litografie.

Aci aclud 2 broșuri spre a-le da domnilor spre cetire.

Frații unguri au pe toți redactorii de aci în buzunarele lor,

¹⁾ Mitropolitul Șuluț.

fiindcă nici una (gazetă) n'a luat petițiunea noastră. Din cea alui Severu au cumpărat Ungurii cu ridicata pe toate, numai ca să nu se lățască printre Români.

Până acum n'am putut face nimic cu bătrânul Mitropolit ca să meargă la cancelarul Kemény; vom vedea ce va zice azi.

Cearcă în octoihul mic ori și mare, mi-se pare Miercuri seara prochimenul la vecerne: Ridicat-am ochii mei la munții de unde aștept ajutorul meu, ajutorul meu dela Domnul cel ce a făcut cerul și pământul!

Sistema veche rămâne tot aceea oricum îi suci-o; după aceea, cari au suferit să mai suferă.

Tot așteptăm răspunsul dela voi și nu mai primim, acum ne urim cu așteptatul ca copii cu postul.

Spune la toți domnii noștri multe complimente dela mine, și că noi aci stăm amanet până ne vor alunga.

Dintre reprezentanții noștri numai Excelenția Sa Mitropolitul și cu Dl Severu Axentie rămân aci, aceștia se pot pune în proto-coalele comunelor. De nu le-ați gătit, trebuie cum se cade gătite, căci lupta partidelor va fi mare. Vini-va cea primăvară, atunci se va alege ce va să fie!!

Spune la nașă că sunt sănătos, cam tușesc însă nu cu junghiuri; mă ustură însă punga foarte. Pe Echim îl ținem cu forța aci, căci timpul licenții i-a trecut; fără dânsul suntem fără călăuz.

Copliimente Dlui Vicar, lui Tanco și Anton, finilor Anca, Mureșian, Rummel etc. dela bătrânul Vasilie. Viena 16/12 1860.

*

Domnilor, Cu scrisoarea mea din 20/3 v'am fost înștiințat că decidera cauzei noastre ar fi ieșită dela referintele respectiv¹⁾. Intr'adevăr așa îmi promisese acesta, însă iarăș nu s'a ținut de cuvânt, căci fiind eu în toate zilele săptămânii trecute pe capul lui, m'am încredințat că stau toate la dânsul; ma ce e mai mult: declară toate casele clădite pe grădinile, parte cumpărate din fondul proventelor, parte luate dela foștii grăniceri, volnicește fără nici o desdaunare pe viitor să fie ale erarului.

La aceasta îmi ținui de o strânsă datorință a-l întreba: ce ar fi cu acele case cari se folosesc acum de prezent în interesele

¹⁾ Consilierul Conrad în ministerul de finanțe austriac.

școlare, fiind-că decizându-se așa, atunci erarul cameral ar pretinde chirie dela comunele cărora li-s'ar lăsa regalele, și prin urmare cât am dobândi la poartă am plăti la punte. Această întrebare a dat materie la o dispută de vr'o trei ore, din care am ieșit eu învingător, și totuș escuzându-se a nu fi cu modru a-se mai vâri după cererea mea: »exclusive casele cu apertinențele lor ce de prezent se folosesc spre scopuri școlastice«, — primind referintele răspunsuri neașteptate, printre altele că nu are inimă spre noi, și că nu voește, și dacă e așa voi cerca la alții cari pot și voesc a împăca pe grăniceri, împlinindu-mi eu numai datorința mea, și așa ieșii, — mă strigă îndărăt și cu greu mare a vinit în concept acea sentință.

După toate acestea îi spusei verde că aceasta e o măsură de răpire a declara erariale toate acele clădiri și grădini precum și grădinile vacante mai ales în Valea Rocnii și la Nușfalău și Sântioana, cari comune au fost și mai înainte libere, limpede numai pentru-că s'au numit până acuma așa; însă pe ce principiu de dreptate se bazează aceasta, ce spese a avut statul cu clădirile acelea? Au nu am dovedit și documentat din destul că comunele regimentului, afară de regale, au contribuit la fondul poventelor aproape la 700.000 fl.; această nedreptate voi fi silit din nou a o așterne pe cât Exce-lenței Sale subsecretarului, pe cât și Maiestății Sale împăratului, întonând că un consilier c. r. stimează pe foștii grăniceri și capitulanți ca pe sclavi ai statului! Ei au servit cu toate ale lor, și acum în loc de răsplătire, să fie așa scurtați. Să fie în locul nostru vecinii noștri Sași, nu sunt doar atâtea fiscalități în Transilvania cu cari să-i poată răsplăti; câte piepturi ar străluci de orduri și decorațiuni; însă nouă ca Români nu se poate pentrucă nu se vrea.

Răspunse că așa e făcut proiectul din Sibiu, și nu-l poate schimba. Supracomisiunea aprobătoare și examinătoare — stătătoare din Grim, Czekelius și Ziegler — și-a dat părerea părtinitoare, și această rămâne tot părere individuală care la un for nu se poate lua de bază, fiind acoalea în vigoare legile, nu o părere individuală.

Văd că vom fi siliți a duce cauza mai pe urmă pe calea procesului, însă mai înainte voi descoperi-o limpede într'o audiență Maiestății Sale.

Oricât a cârnit, pe aceasta am rămas. Recomandându-mă am întrerupt relațiunile cu acest referinte, și coborând cerui audiență la subsecretarul de stat,¹⁾ căruia i-am desfășurat toate din fir în păr, dându-i și un ursoriu în scris. Acesta îmi promise a-i pune termin, amenințându-i cu luarea actelor și nereferate. Azi l-a provocat la dânsul; așa stau în ziua de astăzi.

Secretarul îmi aieptă cam râzând că referintele ar fi prea fricos, cugetând a nu scurta erarul, însă părerea sa ar fi a-se da acum deocamdată decidera peste fonduri, și în celelalte spre a-se delega un comisar regesc pe fața locului, care având cunoștința locului și a relațiunilor osebitelor comune, mai ușor ar putea statornici îndestulirea grănicerilor; și îmi menționă pe Thimann²⁾. La acestea îi răspunsei că din casele acelea, câte nu vor fi de lipsă episcopiei și capitulului³⁾, nu se pot da altele erarului, fără când ne-ar reînturna banii de pe monopolul plutării. Excelența sa cugeta a fi mai cu puțință așa a-se face pace pe fața locului: noi încă vom mai lăsa din pretențiunile noastre și comisarul împuternicit încă așa.

Thimann mâne pornește spre Transilvania; poate va veni la Năsăud, spuindu-vă multe, da multe, să mai sondeze și dobândească simpatii spre a putea fi ales de deputat ori ablegat la dietă și senatul imperial. Veți ști ce aveți de făcut; eu atât vă descoper că acest bărbat e pe aci cu toți cei mari cunoscut. În inimă vede numai Dumnezeu.

Eu mai aștept vr'o zi, voi să văd ce-a mai spune secretarul. Am gata alt ursoriu, gata de dat la protocolul ministerului de finanțe, dacă nu se găte în câteva zile. Dup'aceea cuget a cere audiență, — cu altă suplică asupra cursului a tot lucrului, — înainte de pornirea împăratului la Pesta ori Buda spre deschiderea dietei. Fiind odată aici, voesc a face toți pașii cât sunt cu puțință unui muritor. Până voi avea cu ce subsista, tot voi stărui, și apoi de nu voi avea rezoluțiunea în genere, voi fi silit a mă reîntoarce.

Denumirea comiților supremi în Transilvania încă nu a ieșit; doară cât de curând. Nu se poate înțelege despre aceasta ceva chiar dela Românii cari se află la cancelaria aulică. Ficiorul lui Orbonaș și Nemeș dela Șieul mare sunt aci canceliști.

1) Kalchberg.

2) Șeful prefecturii din Bistrița.

3) Cerute de grăniceri să se mute din Gherla la Năsăud.

Ministerul de stat a aplacidat propunerea pentru strămutarea episcopiei. Expedatu-s'a la Roma, încă nu știu.

Petrecui iarna toată în Viena capitala Nilivonului nemțesc, și azi văd rândunica aducând semne de primăvară, din orient; și eu tot nu știu când e ziua și oara mea de despărțire. Nu-mi părea până acum așa cu greu a petrece pe aci, însă de acum înainte îmi stau mai multe în cap și de pe acasă.

Despre altă parte sunt liniștit că la mulți le-am schimbat informațiunile de până acum.

Ioachim¹⁾ tot nu-mi mai răspunse la două scrisori ale mele. Fără cât îmi spuse Nemeș că se află sănătos, însă foarte ocupat în capitala împărăției scitice, făcând la protocoale de inquisițiuni în limba asiatică cu câți furi și blăstămați din prinsorile Pestei.

Bine ați face când mi-ați telegrafia mie, ori la ministru de stat — ca Bucovinenii în privința abuzurilor făcute cu alegerile de ablegați — că poporul e foarte neîndestulit și în stare iritată din cauza nedeciderii, așteptând de atâta timp.

Binevoiți din parte-mi a primi multe complimente, pe cât și dela Dl Pioraș, Zatetzki și Reihl.

Orlățenii încă se mai mișcă, voesc a veni încoace.

Remân sincerul Nașcu. Viena 24/3 1861.

*

Finule, Cred că până la primirea acestor șire veți fi primit epistolele mele ddto 20 și 24 Martie în cari vam făcut cunoscută starea prezentă a cauzei noastre. La aceasta appendicele următor: Kalchberg a pus termin la cererea mea, și așa a ieșit lucrul cea mai mare parte dela Conrad. Incredințându-mă mai bine cum a formulat deciderea, am compus un fel de lămurire (Beleuchtung) pe baza documentelor, dintre cari am acludat vr'o două în copie, cu rugarea a-se lua în considerațiune la aprobarea lucrului prin secretarul statului. Am spus și din gură că de nu se va schimba cu casele și grădinile după dreptate, sunt îndatorat a arăta chiar și Maiestății Sale. Voi ști mâne după ședința la ministru.

De comisar regesc are cu anume a-se împuternici Thimann, și la Orlățeni Grim ori Schweiger consilieri guverniali dela Sibiu.

¹⁾ Ioachim Mureșian, pe atunci concepist ministerial în Pesta,

La împăratul nu am fost până să văd ce vor face pentru casele și fondul proventelor, accludându-le și memorandumul pentru strămutarea episcopiei, spre a se putea increde spre ce voim a meni pentru viitor acele realități.

După aprobațiune are să se purizeze tot lucrul și merge în cabinet; atunci de a-și avea la mână-mi adresa menționată în telegramul expediat astăzi la 10 ore a. m.

Spre a vă convinge mai apriat, vă acclud aci un fragment din Gazeta Vieneză cumpărată anume spre acest scop.

Se împlinește proverbul meu: că nu vor auzi cucul Bachiștii pe la noi; le poftesc din parte-mi drum bun. »Ștai tu rugămintele« să le gătească calea! Mai ales vecinului nostru Kegler. »Niciun suiș fără coboriș«.

Doamne, tot eram rece nu cumva vor învinge și în cauza aceasta, adecă a-ne întrupa cu Bistrița ori cu vr'un comitat, inimicii noștri de cari sunt destui. Nu mă putui liniști, și ieri cercam și aflam că nu suntem uitați, ma ce-i mai mult ne-am pus în fruntea tuturor celorlalte națiuni. Durere însă că până la dietă stau ceilalți Români în trei comitate și districte sub supracomiți maghiari și inspectori sași.

Daună că în suplică n'ați fost propus pe careva cu numele de a-se denumi de căpitan suprem. Se poate face aceasta când veți trimite adresa de mulțămită. Însă cu cuget separat, consfățuiți-vă. Din partemi cuget și pe Episcopul Alexi ori pe Luchi, însă și un al treilea ar trebui în propozițiune.

Însă nu întârziati, fiindcă apoi după vr'o 10 zile voi fi și cu cealaltă rezoluțiune la mână-mi spre a mă putea rentoarce. Fiindcă așa e calculat că până la 15 Aprilie să fie călătorit din comună în comună comisarul regesc, împuternicit cu statornicirea și introducerea cauzei de proprietățile noastre.

Bine că ne-a scăpat Dzeu de amestecarea cu Sașii ori Ungurii. Azi am fost voios foarte, cugetând că pe viitor ne vom putea griji noi de noi mai bine de afacerile noastre.

Până a nu resosi eu, e neîntrecut de lipsă a-se instrua antistii comunelor, că fiind întrebați ceva în privința hotarelor, munților, pădurilor și fondurilor de c. r. comisar, să răspundă așa: Toate comunele au un comitet împuternicit de noi care să vor-

bească și să răspundă în afacerile acestea. Ca nucumva să vorbească careva din prostie ce ar fi în contradicere cu ale noastre.

Pe cât se vorbește între bărbații statului de aci, împăratul nu va merge la deschiderea dietei la Budapesta. Se cugetă mai înainte ce are de așteptat a auzi acolo!

Nu ar strica când ați face o adresă de mulțămită și la Schmerling, ma chiar când l-ați denumi de membru cetățean în »vestitul Năsăud«. Noi cugetăm a fi acestea niște nimicuri, însă moșii, bătrânii ținură foarte mult pe aceasta. Poate fi și mai târziu.

Compatrioților noștri de pe aci, barbari și ceonți, nu le place autonomia teritorului nostru. Au teamă că cu timpul iarăș vom căpăta arme. Știu că acolo în patrie încă va face mult sânge rău.

Nu ați întrebat pe Dl Grindeanu, voește a rămânea pe lângă Palestina noastră; și când ar voi, ce post ar voi să primească? De Landes F. Beamten, pe cât înțeleg eu textul acesta, nu ar fi vorbă.

Thimann are speranță a dobândi post pe aci; poate că nu bucuos s'ar sminti dela Ardeal.

De Procius, Chimu, Fetti, Vaida, Neamț nu uitați. Un Bürgermeister în Rocna, altul în Năsăud, în Prund și Monor, unde sunt și târguri, încă am avea lipsă spre a se ridica locurile acestea.

Acum la scrisoarea ta din 22/3 îți mai spun că pentru preparandie stă în rezoluțiunea preanalta că numai până una alta se aplacidează din fondul de mondur al nostru. Peste aceasta iese rezoluțiunea la suplica noastră, că se dă, cum a fost la desființarea regimentului, în administrațiunea comunelor, respective comitetului. Stipendii pentru alții, zici — acelea se zice a fi din venitul munților dela desființare încoace. Și aceasta până se va alege după pertractări întreprinse cu ministerul statului și cu locoțiința Transilvaniei.

În cauza fondului de provente va primi Thimann c. r. comisar imputernicire a cerca cu deamăruntul câte și ce greutate zac pe acel fond, ce ar trebui pe viitor a se mai purta din el, și putea-se-va osebi al Someșenilor de al Borgovenilor și al Târgovenilor. În Valea Rocnii se recunoscure drepturile regale a fi ale comunelor; casele și grădinile, cari se folosesc acum în prezent spre interese școlastice, au să rămână și pe viitor tot așa.

Nu a avut încotro Conrad, că altminterlea îi băgam sub nas 521.000 fl. ce au plătit comunele parte din plutărie parte sub titula de banii școlii la fondul proventelor. Cu casele și grădinile încă se va cerca, cari vor fi de lipsă capitlului și cari nu.

Protestul Telcienilor l-am acludat cu o îndrumare în scris. Timbru pe suplica cea mare și acludate mi-se pofteste în suma de aproape 10 fl. v. a. M'am cam opintit că nu e vina noastră ci a ministerului de finanțe, că am fost siliți a ne plânge la Maiestate.

Plătind acestea apoi cvartirul, iar mi se apropie de sec mașina. Mi și rușine a mai ruga pe Domnul Vicar, însă cu toată rușinea n'am ce face — batăr 50 fl. îmi vor mai trebui. Songott îmi va plăti, numai asignarea să nu mi-o întârziati. Vrednic e lucrătorul de plata sa.

Coplimente la toți; răspuns aștept îndată după primirea acesteia. Nașcu, Viena, Vinerea seacă 29/3 1861.

*

Viena 6/4 1861. Propunerea pentru căpitanul suprem e gata, am cetit-o e în sensul rugării noastre motivată; adecă se spune că dintre candidații propuși de guvernator: Nemeș, Buteanu nu sunt deprinși în manipulațiunea administrativă politică; Bologa e neunit; și fiindcă o deputațiune așternu prin o depeșă telegrafică dorința poporului respectivului district — care se aclude — în care poftesc pe avocatul Alexandru Bohățiel de Soosmezó, având încredere într'insul, se recomandă de-ase denumi provizor de căpitan suprem. Această propunere mâne se duce la ministru-președinte și în câteva zile va ieși denumirea; aiunci îndată voi înștiința prin un telegram.

Scrieți-mi ce să mai fac, să aștept capătul și cu ce să mai subsistez?

Pregătiți-vă cu statuarea districtului; cerneți bine la bărbații cari voesc a-se vârî în posturi în district; alegeți renegații de cari avem și noi pe acolo, de exemplu Salvan, Samson ș. a.

Timpul e pe aci foarte rece și ploios, alb pe dealuri.

Incheiu fiindcă pornește posta de seară și întimpinându-vă cu »Hristos a înviat« vă rog a-mi răspunde cât de curând.

De alta sum sănătos.

Lucrurile parlamentelor curg sgomotos; avui noroc a fi față în ambele de trei ori.

Cătiul Ioan vine acasă.

Spune nănașii tale că o strâng la pieptu-mi; așa la fina și Camilo că-i sărut; apoi la toți multe complimente; pe tine saluându-te al tău stimător frate V. Nașcu.

*

Domnilor, In urma știrii telegrafice ddto Cluj 23/4 am făcut pașii cuviincioși pe la Rainer, Schmerling, consilierii Buschmann și Popp, cari toți mi-au răspuns că atarnă denumirea căpitanului suprem dela propunerea lui Miko, care încă nu era sosită la cancelaria aulică.

Până azi la 11 a. m. nu putui vorbi cu Kemény, fusei cu doctorandul de medicină Ștefan Pop; mai întâi vorbii despre cauza cu deciderea la petițiunea noastră din Decemvrie, la care-mi răspunse că în adevăr se află la dânsul, fiindcă nu poate să-și pună subscrierea fără de a fi încâtva cunoscut cu cauza. Inșă fiind foarte complicată și un volum de tot mare, toate nu le va mai citi, voește a vedea părerile osebite date dela toate ministerele, și așa peste puține zile le va retrimite ministrului-președinte, care foarte stăruște a le duce Maiestății Sale spre rezolvare.

Dup'aceea rugându-l pentru propunerea în candidatura de căpitan suprem, ne spuse îndată că ieri sosiră dela Miko numele acelora: Ioan Nemeș dela Alba-Iulia, Bologa, Buțeanu și Boieriu. Ne întrebăse că cunoaștem pe toți, și care ar fi mai demn și mai apt. Noi nu criticăram nici la unul, însă îi descoperirăm voința populațiunii districtului, arătându-i totodată depeșa Reverendisimului domn Vicar. Cetindu-o s'a învoit îndată, exprimându-se că dânsul e pentru Bohățiel, batăr greu lucru, nefiind propus de guvernator. Cunoscându-l de bărbat inteligent și cu foarte bun caracter, îmi spuse că pot telegrafa acasă că dânsul voește pe Bohățiel, având de scop a împăca naționalitățile Transilvaniei în tot chipul. Ca să nu rămână în minoritate cu votul său, ne sfătui a merge la consilierii aulici cari vor fi în cancelarii, fiindcă la 12 ore se va ținea sesie în privința aceasta și a tablei regești judiciare. Imi luă depeșa telegrafică ddto 23/4 și așa făcurăm pe voia sa pe la consilierii Popp, Cosma și Kabos; numai la sasul Roth

nu ne încăpu timpul. Toți ne primiră bine vorbind și neromânii în limba noastră; ne promiseră cu toții a vota pentru Bohățiel, și îndată se începuse sesia; și anume unanim a rămas a se propune Dl Bohățiel la Maiestatea Sa spre a se denumi, care denumire pe de azi într'o săptămână va ieși anume dela cabinet, și îndată vă voi telegrafia.

Mâne mergând după depeșă, îl voi ruga spre a retrimite și în cealaltă privință lucrurile la Rainer.

Ieri avui audiență la împăratul, cu adresa cunoscută. Li păru bine, răspunzându-mi că e convins de credința Românilor și mai ales a gănicerilor: sperează că și în viitor vor rămânea cum au fost până acum. I-am vorbit la acestea, că anume se poate răzima, dacă ni se va face dreptate egală și dacă cauza grănicerilor se va decide bine, însă (grănicerii) desperează că în 5 luni nu se pot bucura de o rezoluțiune. La acestea (împăratul zise): Eu întrebai pe unchiul meu (Rainer) de mai multe ori, și-mi spuse că acum e către capăt cauza aceea. După ce-i spusei că unde zac actele, dela care puțin ori doar în contra noastră din cauze prea bine cunoscute se poate aștepta; (împăratul zise): că grijă deosebită are a împăca grănicerii, și cât de curând va ceti însuși actele. Li spusei de rezervațiunile făcute din partea referintelui. Răspunse că ce nu atinge prea tare visteria statului, ni se va da totul.

De acolo fusei și la Rainer care mă îndreptă la Kemény cu un urșoriu dela consilierul prezidentului, anume Buschmann. Așa stă cauza.

La tabla regească să între din consilieri: Orbonaș și Bologa, și doi de rang mai mic, fiindcă în celelalte posturi întră toți cei din anul 1848, câți trăesc.

De aci dela cancelaria aulică a mers porunca la Miko spre a face raport dacă va fi toată țara reorganizată, spre a putea deschide dieta; apoi la cererea Mitropolitului de concesiune spre ținerea sinodului, ierta-vor jurstările prezente spre a-se face aceasta!

Ieri, azi și mâne conferințe diplomatice la cari iau parte toți arhiducii, ministri, generalii Filipovici, Schlick, Degenfeld, Primatele, Apponyi, Almási, Vay, și Legeni în cauza Ungariei, să li-se concedă minister, ori să rămână la diploma din 20 Octomvrie 1860.

Văd că aci am petrecut și Sf. Paști — tot pe aci! Mă rog a-mi răspunde ce să fac dacă va ieși decidera din cabinet și va trebui să meargă acum la guvernul regesc prin cancelaria aulică, și mie au să-mi dea o rezoluțiune scurtă doar dela un minister că ce s'a decis și ce s'a demandat; porni-voi către patrie, ori ce să fac? Necăjându-i mereu și mai încolo, au să mă scoată cu forța de aci, aceasta lesne mi-se poate întâmpla! Fiindcă și eu sunt sătul de ei, dar și dâșii de mine.

Cauza munților revendicați nu e eșită dela ministerul de finanțe.

Plener să iasă din funcțiune, dacă va dobândi Ungaria minister.

Pentru iutea denumire a căpitanului suprem voi mai umbla pe la consilierul Kosma și la Rainer; cu toate acestea putem fi siguri că Dl Bohățiel se va denumi; gătiți numai cele de lipsă spre primire-i pe colo după Paști. Incercați a organiza după demnitate cu bărbați apți din districtul nostru, spre a-i ușura sarcina.

De alta cu toată stima rămân al Dlor Voastre sincer V. Nașcu. Viena, 27/4 1861.

*

Viena, 14/5 1861. Colegului Andrei Morar i-s'a conces renumerațiunea de 42 fl. v. a.

Primește Reverendissime recomandațiuni din partea Il. S. Dl V. Pop și D. Moldovan, așa respectul din partea doctorandului de medicină Ștefan Pop. Lui Chimu îi scriu încă astăzi.

Îmi pare bine înțelegând că sunteți dealmintrelea cu toții sănătoși, și vă mulțămesc de împărtășire și de cauzele casnice ale mele, înștiințându-mă că mi-i sănătoasă muierea.

În cauza unui recurs al Someșenilor respective al proprietarilor de mori încă din anul trecut s'au cercat aci documentele cari s'au citat în acel recurs, din registratura cancelarii aulice dându-se copii de pe ele spre a curge pertractarea mai încolo în privința taxei de mori de făină și scânduri.

Sălvanii au cerut copia pentru descrierea muntelui Mihăiasa, care nu se află prin arhivele de aci.

Dl Pioraș, care cam tușește, vă salută; în zilele trecute primind o epistoală dela nepotul său Constantin, în care îl roagă a veni acasă în patrie-și și a nu se mai necăji în serviciu prin

străinătate acum la bătrânețe, promițându-i a-l sprijini mai bine ca străinii, l-a surprins foarte umplându-i-se ochii de lacrimi.

Incheiu rămâind cu respect adânc al Reverendisimului Domnii Tale mulțamitor V. Nașcu.

*

Reverendissime Domnule, Telegramul de ieri l-am primit și consultându-mă cu bărbații noștri de aci, mai dintâiu mă dusem azi la Br. Kemény cu rugarea a stăruii pentru denumirea căpitanului suprem în persoana Dlui Bohățiel, pe baza adresei admanuate în săptămâna trecută; fiindcă dând crezământ veștilor răslățite prin jurnalele maghiare, atunci s'ar face în contra voinții poporului din districtul nostru. Căci acele vești sunt minciuni, intrigi și cabale, ca și acelea că eu aș stăruii pe aci spre a-se anexa districtul cu Bucovina. Adaugând și aceea, că de nu a făcut pașii în urma acelei adrese, sunt îndatorat eu, accludând o copie a acelei scrisori la o suplică către Maiestatea Sa, precum să binevoiască a vedea din telegramul de ieri.

După ce a cetit telegramul vr'o trei ori, și observă că ați telegrafiat și la Rainer, îmi spuse că ce a făcut până acum în privința aceasta, și sosind împăratul azi dela Triest, mâne ori poimâne se va duce în persoană la Maiestatea Sa și-l va ruga — arătându-i acea adresă — să binevoiască a-se denumi Bohățiel la pofta poporului, fiindcă el cunoaște pe acesta, însă pe celalalt nu l-a văzut cândva, și nici dealimintrelea ar voi să nu ați pe foștii grăniceri.

La aceasta i-am răspuns că cu greu vor primi grănicerii pe altul fără demonstrațiuni și alte urmări triste. Imi zise că nu vor fi de lipsă de acele, nici amânare până se va face altă adunare, că va griji a-se plini pofta cât va fi modru în zilele acestea până Sâmbătă viitoare.

Dup'aceea mă întrebă că ce știu eu despre o adunare însemnată de bărbați din toate părțile Ardealului, ținută sub cer pe Câmpul libertății la Blaj în 15/5 sub conducerea lui Axentie, Bărnuf și Laurian? Eu firește neștiind ceva, îi răspunsei așa că nu știu; despre scop nu pot cugeta alta, fără că așa în formă de suvenire, cum se adună Dlor la »Szozat« pentru Kazinczy,

Kisfaludy, Szécseny etc. Cum nu sunt acestea ilegale, așa nu poate fi nici aceea periculoasă, și mai multe altele de acestea, care vi-le-voi descrie mai pe larg.

Acum găsesc aceasta scrisoare ca să o puteți primi Sâmbă.ă. Cu Rainer nu putui vorbi că era dus spre primirea împărătesei.

Rămân cu devotațiune sincerul și plecatul V. Nașcu, Viena
21/5 1861.

*

Reverendissime Domnule, Urmărind firul și tema începută în epistola mea ddto 21/5 vă mai scriu ce senzațiune mare a făcut adunarea dela Blaj nunumai în președintele Kemény, ci și în ceilalți schitiani. Kemény zisese atunci Marți către mine că Domnii Românilor agitează poporul românesc în contra Ungurilor și pretind prea mult din drepturile politice, cari ocârmuirea nu le poate da, fiindcă între Români nu se află inteligență de ajuns neavând mijloace de a-și agonisi știință; apoi că Ungurii nu se pot lăsa predominii de Români, că luând în considerare și moșii și pământ posed cu mult mai mult ca aceștia, plătesc dare mai multă ca ei, și de aceea nu pot cu dreptul a pretinde să domnească pe Unguri. Peste 20—50 ani se vor cultiva și apoi se va putea face aceasta mai lesne.

La reflexiunile din parte-mi făcute la baza egalității și frațietății, îmi puse întrebarea: au n'au Românii pe tot locul în deregătorii, la cancelaria aulică 7, la guvern pe atâta, apoi la tabla regească 5, supracomiți 4, apoi la tot comitatul, scaunul ori districtul unde sunt Români, mai mulți bărbați de ai lor în posturi; limba română lângă cea ungurească pe tot locul; ma în comitatul Cetății de Piatră toate trei limbile patriei, locuind și Sași pe acolo? Ce potesc Domnii Românilor mai mult? Nu-și pot da Ungurii pânea și cuțitul Românilor, și nici nu-și vor da orice vor face Domnii Români!

Eu îi spusei! Un singur consilier român e ca o rândunică pe aci sosită în Faur, când voește a-se întrepune în interesul Românilor rămân firește în minoritate, fiindcă cei colegi unguri, sași și secui formează majoritatea, și ceilalți Români nu au aci, la cancelaria aulică, voturi, ci se află în posturi secundare și scriu mai mult ungurește. Apoi noi încă ne cunoaștem bărbații prea bine, cari s'au denumit de consilieri, concipiști, comiți etc.

El: Da nu e Dl consilier Pop, comiții Pipoș și Bran, Români destul de buni?

Eu: Aceștia așa, însă Ladai, Nopcea, Moga, Hossu și-au dat pe față caracterele sale mai cu contrare tendințe ca Pogány și Veér cari în 1848 și 49 erau la tribunalele de sânge.

El: Vorbești după cum ai cetit în jurnale.

Eu: În cât îi pentru limba română, aud că aceasta să fie numai mai jos în afacerile comunale între sine, însă mai sus să se accludă o traducere ungurească. Aceasta nu e cu dreptul. Pentru ce sunt pe la guvern, cancelaria aulică și tabla regească, aplicați în posturi Români, să scrie ungurește? Atunci nu figurează ei ca Români ci ca Unguri!

El: Trebuie să fie limba ungurească cea diplomatică!

Eu: Apoi dacă nu o știm și nu o putem învăța, să ne silească cineva? Nici așa nu se vor maghiariza Români, pe cum nu s'au germanizat. Ce egalitate e aceasta? Ungurii și Sașii au ocupat posturile cardinale în împărțiala cea nefirească și aristocratică a țării; și așa au să iase și rezultatele alegerii la dietă, la care unii comiți își trimit ablegații, iară fără știrea Românilor, la Pesta.

Aci mi-o spuse (Kemény) verde că batăr fiind uniunea sancționată; însă nu se știe înființase-va ori ba. Inșă Ungurii își văd scăparea lor numai la o dietă în Pesta și nu în Cluj!! Având ce e drept teamă că îi vor predomina Români.

De aceasta se tem și Români la Pesta, fu răspunsul meu. Și deaceea nu se vor împăca până nu li-se va garanta naționalitatea și limba în dieta Transilvaniei, ștergându-se articolii cei vătămători Românilor, din compilate, aprobate, tripartite și alte legi de ale lui Verböczi.

Imi spuse că acelea sunt ca șterse de socotit, ridicându-se robotele și iobăgia.

Eu zisei: Români nu cred aceasta, ci prevăd în reconștituarea comitatelor, scaunelor valoarea legilor și constituțiunii vechi în toată puterea lor, și re'ntoarcerea robotelor prin clăci la moșile ampioaților de comitat, cari devenind în uz, vor ajunge iarăș a fi legi, și așa aristocrația va fi și cu banii și cu robote.

La aceasta zise, că dieta va avea grijă spre a-se depărta aceste grijii și urmări.

Spusu-i-am că Românii încă nu mai pot nici voesc a mai fi tratați ca suferiți în patria lor, purtând dâșii sarcinele dării, ale clădirii drumurilor, ale miliției; și și moșii au mai multe ca Ungurii, dacă vei osebi pe nobilii români de cei ungurești.

Mă întrebase că cunosc constituțiunea Transilvaniei?

I-am răspuns a-o cunoaște într'atâta că ea a fost croită și formulată numai pentru aristocrația, în contra Românilor. De altă parte e destul de liberală.

El: Proclamându-se în 1848 egalitatea și libertatea foștilor iobagi, acum se extinde pe toate naționalitățile și plasele de oameni; și articolii de legi au valoare numai aceia cari sună în contra »die wallachischen Poppen«, ca să nu se amestece în afacerile politice, care se înțelege și de popii celorlalte confesiuni.

Eu: Adecă preoții Românilor să nu se amestece, și a celorlalte națiuni să se poată. Au nu conduce Primatele de vr'o câțiva ani pe Unguri în orișice cauze politice, cu ceilalți episcopi?

El: Popii români »die wallachischen Poppen« ațâță în contra păcii și a liniștii țării, cari jurstări le va aduce la cunoștința împăratului, după cum se roagă contele Miko în arătarea sa.

Eu îi reflectai: Că de mult cetii în gazetă că Miko se silește în tot chipul spre a putea introduce legea statuară în Transilvania, și iată că așa iese lucrul la lumină. Însă eu nu cred că în adunarea dela Blaj s'ar fi pertractat ceva în contra regimului ori a Maiestății Sale, și dreptaceea împăratul cu cunoscuta sa prudență nu va crede mai întâi până nu se va constăta »agitațiunea în contra Ungurilor«.

Dela un Klops, zise el, ar fi primit o rugare din Făgăraș, unde încă nu ar fi siguri Ungurii dinaintea Românilor, spre a li-se da ajutor, a bună seamă militar. —

Din acestea puține poate oricine pricepe cum e pornită mașina chiar de aci dela cap, și urmăresc toate ca în anul 1848.

Miercuri spusei pe scurt lui Rainer, care se vede a avea cunoștință despre toate. Îmi promise a stărui la Maiestatea Sa spre a-se denumi supracăpitanul după pofta grănicerilor, și cauza pădurilor, fondurilor încă cât de în scurt timp.

Azi dimineața fusei la consilierul Roschmann, referintele lui Rainer; îmi spuse îndată de denumirea Dlui Bohățiel, și că cealaltă cauză va ieși cât de curând, fiind în mâni foarte bune;

a bună seamă întru ale sale mâni. Cât se poate, tot se face, încă puțină paciință.

Voiam a mai da în scris un ursoriu; mă consultai cu alți bărbați de ai noștri, cari cugetă că mai mult s'a strica decât ajuta cu acela; și așa caută să aștept atât timp de sunt prea sătul.

Denumirile la tabla regească încă n'au eșit.

Împăratul zice în biletul său: »Ich ernenne den Landesadvokaten Alexander Bohățiel zum prov. Oberkapitän des Nas-soder Distrikts.«

Trebue știut că pe cât Ungurilor atât și Sașilor e districtul nostru un ghimpe mare în ochi, și au de scop în dieta mai de aproape al îmbucățali!!

Spre întreprinderea niscăror reparaturi la școala de fetițe din Năsăud s'a fost cerut de mult timp prin guvernul Transilvaniei o sumă de vr'o 30—40 fl. care sumă ministerul de finanțe nu se învoise a-se plăti din fondul proventelor; și deaceea dând odată răspuns negativ, s'au făcut din nou pași, și acum s'au asigurat.

Di Ioachim Mureșianu ar primi un post în districtul nostru, însă oricât i-am scris, nu iase cu numele afară. Firește Dlui se află acum în disponibilitate, trage leafă de 800 fl. Azi îi scriu iarăși spre a-și da Dlui în scris voia.

De fizic ar veni pe toamnă Di Ștefan Pop, depunând până atunci riguroazele.

Totodată am telegrafiat Dlui Bohățiel, gratulându-i, și redacțiunii »Gazetei« spre a-o mângâia.

Cu toți Românii bine simțitori ne-am bucurat foarte văzându-ni-se împlinită dorința.

M. s. Di consilierul Pop și secretarul Moldovan, apoi concipistul Pușcariu, care de curând sosi aci și ieri depuse jurământul, vă salută.

Di Pușcariu mă cercă la cvartir spre a-se orienta din acte în cauza drepturilor grănicerilor. Se vede un bărbat adânc cugetător și activ.

Decretul Dlui Bohățiel poate pe Joia viitoare se va expedia de aci la Miko. O flamură națională cuget a-vă trebui acolo, cu inscripțiunile următoare: Virtus romana rediviva, apoi 15/3 1848. Apoi cealaltă: Für standhaftes Ausdauern in der beschworenen Treue im Jahre 1848, se înțelege și românește, colori naționale.

Recomandându-mă la toți Domnii, mă însemnez cu toată reverința al Dvoastre sincer V. Nașcu. Viena 24/5 1861.

*

Reverendissime Domnule, Pentru cele comunicate în stîmata scrisoare ddo 21/5 foarte mă mulțămesc. Tot în acea zi, Sâmbăta în 21/5 am primit și altă epistolă dela Dl Porcius, foarte interesantă, din care văzui cât de mare era neodihna pe acasă în districtul nostru. Acum cuget a-se fi alinat toate.

Tot atunci a sosit la cancelaria aulică a Transilvaniei protocolul care l-ați fost suscernut lui Miko, căruia i-s'a telegrafiat denumirea Dlui Bohățiel de căpitan suprem, și a mers în cale prezidială un fel de instrucțiune de a cărei scop nu putui până acum înțelege ceva.

Decretul i-s'a purizat astăzi, și pe mâne i-se trimite la guvern și pe Joi va sosi acolo. Mâne are să iasă și în Gazeta Vienii denumirea Dlui Bohățiel.

Ieri au durat conferințele ministeriale până la 4 ore în cauze de-ale Transilvaniei, la cari a luat parte și Br. Kemény.

Din comitatul Hunedoarii tot vin pe drot știri de purtare bună a Românilor, însă de mare senzațiune pentru Unguri. Așa a sosit o arătare că având un amplotat comitatens ungur ceva afaceri în Roșia și Cămpeni, ar fi învitat protopopul Begnescu pe Români, și aceștia adunându-se au alungat pe »Naciagoș Ur« de nu a știut cum s'a dus!

De aceste rapoarte sosesc și dintre Săsime, adecă că Români nu se supun deregătorilor nouă săsești.

Eu mi-am propus că dupăce va ieși în public denumirea Dlui Bohățiel, să mergem cu Dl Ștefan Pop la Br. Kemény și toți consilierii, a-le mulțămi pentru sprijinirea dorinții noastre; batăr că nu merită, însă spre a avea ocaziune a le mai auzi de simpatiile lor.

Pe cât pricep, convenind ieri cu consilierul Cosma din întâmplare, numai nu-și mănăcă mâinile Ungurii, pentru ce au fost sprijinit dâșii denumirea Dlui Bohățiel.

Pentru tabla regească încă n'au ieșit din cabinet denumirile.

Doctorul juris Ioan Maior c. r. concepist ministerial și translatorul foilor imperiale, consoțul Dlui Echim, și-a fost așternut o

suplică la Maiestatea Sa, că devenind și dânsul din anul trecut în disponibilitate, să se îndure a-l denumi în postul de agent al curții, adecă avocatul săracilor. Din cabinet s'a dat aceea suplică spre a-și da părerea cancelaria aulică a Transilvaniei. Ce au făcut Ungurii și aci? Au dat de știre pe ascuns la doi Unguri, și anume unui Janka și Marosi, ca să se roage și aceștia pentru acel post; și apoi avându-le rugările au făcut propunerea la Maiestate motivând așa că pe Janka, care avuse acel oficiu până la 1848, l'au pus 1-mo loco, pe Marosi 2-do și pe Maior 3-tio, reflectând că cei doi servesc mai de mult și Maior numai de 5 ani.

Sfătuindu-mă domnii noștri de pe aci, am îndrăznit eu, batăr nu am acea împuternicire, a protesta în persoană la Schmerling și arhiducele Rainer, făcându-i atenți, că Ungurilor nu le este de lipsă a avea avocat pe sama săracilor, având dânsii și avere și și bărbați numeroși în toate dicasteriile, cari lucră pentru ale lor cauze; apoi că ungurii nu au nici vor avea cauză de-a purta procese în contra Românilor, ci vice-versa.

Acum ce cugetați că va fi rezultatul?

Aci s'a făcut bunăoară ca judele cel cu cântatul cucului, nici au denumit pe Unguri, nici pe Maior, așa a ieșit rezoluțiunea în zilele trecute. Lui Janka vreau a-i da pensiuine, și atunci e speranță că pofțindu-l pe Dl Maior prin petițiuni dela comitate și districte, din partea Românilor, va veni Dlui pe vreme denumit.

Nemților le pare bine de pașii cari au început a face acum Români!

Ieri și azi nu am fost prin ministerii spre a putea ști ce e cu deciderea cauzei noastre; mâne mă voi duce și apoi vă voi scrie.

Azi am fost în parlamentul de aci. La ordinea zilei au fost la desbatere diurnele ablegaților, propunând Dl Lichnosievici să fie 10 fl. la zi. Au cuvântat mulți pro și contra motivându-și părerea. Smolka, vestitul polon, într'o moțiune lungă a propus să se amâne această desbatere, până va fi parlamentul întregit cu ablegații din toate provinciile monarhiei. Dr. Mülfeld, așa renumitul fiu natural al lui Napoleon căruia și după fizonomie foarte bine îi samănă, i-a respins moțiunea. S'au sculat alții cari au coborât la 8 fl., și ce a fost mai bătător la ochi, s'a sculat țărânul bucovinean Iliuț și a vorbit românește! L-au ascultat cu toții, nu l-au înfruntat președintele, ci finindu-și moțiunea cu omenie, a pofțit

președintele votizare ori să se traducă cuvântarea? S'au sculat cu toții. Arhiman. Bendela dela Cernăuți, fiind provocat, a tradus apoi nemțește. Președintele Dr. Hain a pus întrebarea: cari dintre domni sprijinesc propunerea domnului ablegat Iliuț, ca diurnele să se coboare la 7 fl., la zi, cum se exprimă acela? Miniștri s'au sculat toți și vr'o 40 membri, însă tot au rămas în minoritate.

Cine mai cugeta că va veni în parlamentul german cândva să se vorbească și românește! Germanii sufăr aceasta, oare frații bărboși de ce nu?

Cehii și Leșii se rețin ori dela ce votisare! Oameni cerbicoși în opozițiunea de stânga, stând cu toții față cu președintele.

Sâmbătă seara am vorbit cu Ilustritatea Sa Iliuț, e învățător sătesc învăscut cu suman, e însă om cuminte și energic. A umblat pe la miniștri toți întrebând în privința îmbunătățirii stărilor de cult în Bucovina! Zdrobește binișor și în limba germană, însă dânsului îi mai place a vorbi în limba maternă. Vezi bine că e mare viperă în inima aristocraților, văzând și auzind pe țaran că are dreptul acum și el a vorbi alătura cu ei, și încă în limba maternă! O timpuri, timpuri!

După știri private se așteaptă să sosească aci o deputațiune cât de curând dela Sibiu, între care să fie și prota Sava Popovici, Barcian și Orlătanul Zaharie Pop. Bine ar fi, doară s'ar putea grăbi deciderea cauzei noastre.

Pe Joi cuget a merge la arhiducele spre a-i mulțami în numele districtului pentru denumirea Dlui Bohățiel, și de nu va fi ieșită rezoluțiunea, mi-am propus să taiu pe afund asupra birocrației.

Am scris Dlui Echim Mureșianu la Pesta spre a-se adresa la Reverendisimul Domn Vicar: voiește, și în ce post să fie ales?

Doctorandul de medicină Ștefan Pop ar primi dacă ar fi ales de fizic.

Domnul Pioraș cu ochi plini de lacrimi a ascultat șirile ce le-ați scris în privința Dniei sale, vă salută și sărută pe toți, însă nu promite, nici zice contra ceva. Se vede a fi prea dedat în zgomotul Vienei.

Acum prefăcându-se vremea mai caldă, mă văd și simț sănătos, fiindcă am suferit în recelele și ploile mestecate cu omăt și vânt, un guturai și cu tusă împreunat.

Ilustritatea Sa Dl consilier V. Pop și Măria Sa Dl secretar

Moldovan precum și Dl concepist Pușcariu, directorul Macedonfi, cancelistul Nemeș și doctorandul Pop se recomandă.

Pentru ochelarii Dlui maior Pop am îngrijit.

Rugându-mă a spune din parte-mi multe complimente la toți domnii, am onoare a mă însemna cu devotațiune al Reverendisimului D-Voastre umilit serv V. Nașcu. Viena 27/5 1861.

*

Viena 31/5 1861. Bine ar fi să vă înțelegeți cu frații Olteni, a căror cauză stă mai rău decât a noastră, dupăcum înțelesei, alo-dializându-le toți munții și toate pădurile; argumentând că originarii proprietari la armarea satelor acelora au emigrat și alții neliberi au trebuit să se pună acolo în posesiune cu îndatorirea purtării armelor.

Așa stau Sașii și Ungurii înconțră-ne cât nu ați crede.

Împăratul încunjurat de atâți consilieri și magnați de ai Sașilor și ai Ungurilor chiar de voește a-ne îndestuli, cum se exprimă de mai multeori, se vede a nu voi a-le face în contra argumentațiunilor lor.

Din parte-mi câte au fost în puterea unui muritor am făcut toate și voi mai face pași, însă se vede că nici în 50 de zile de acum nu voi primi rezoluțiunea. De aș putea scoate odată pentru fonduri. Cât voi putea subsista, nu mă voi depărta de aci, cum mi-ați împus. De acolea ce să fac?

Numai în Gazetă s'a publicat până acum denumirea Dlui Bohățiel; azi se va da la Gazeta Vieneză. Decretul n'are să-l primească dela cancelaria aulică, ci dela Miko. Kemény a fost de tot încontra denumirii acesteia, dechierând pe cale prezidială telegramul Dvoastre ddtto Cluj de fals, în a 2-a propunere spuind că »Korunk«, »Közlöny« și chiar foaia oficială publică voința concentrată în Dl B(utean). Inșă nu a reușit cu aceasta, nici că i-am mulțămît până acum.

Nu cu puțină jertfă dobândind niște acte foarte bune pentru noi, latinești și nemțești din 1762 și 1764: »Deduțiunea districtului nostru și părerea cancelariei aulice pentru nedreapta pretensiune de desdaunare a Bistrițenilor«, am să capăt încă un protocol pentru munții.

Așteptând curând răspuns mă recomand al Reverendisimei Dvoastre sincer V. Nașcu.

*

În scrisoarea ddto Viena 12/6 1861 Naşcu împărtăşeşte vicarului Moişil că în 4 Iunie a înmănat ministrului prezident arhiduce Rainer următoarea scrisoare:

Euere k. k. Hoheit, In der Audienz vom 13./12. 1860 haben die allerehrfurchtvollen Abgeordneten des bestandenen II. Romanen Grenz-Bezirks mittels Gesuch ddto 10./12. um die Regelung des Fondsvermögens und der Besitzverhältnisse jenes Distriktes Sr. k. k. apo tolichen Majestät im Wege kaiserlicher Gnade fussfällig gebeten.

Bei dieser Gelegenheit geruhen Se. k. k. ap. Majestät Worte des Bedauerns über die Verziehung dieser Angelegenheit seit 10 Jahren allergnädigst auszudrücken und hiebei huldvollst hinzuzufügen, dass die endliche Erledigung in einigen Tagen erfolgen werde.

Sechs Monate sind seither verflossen, und der auf diese a. h. Entschliessung mit nicht unbedeutenden Gemeindeunkosten hier weilende alleruntertänigst gefertigte Abgeordnete konnte sich noch nicht bis jetzt einer a. h. Resolution erfreuen. Die Bevölkerung, obwohl mit Ungeduld auf die *endliche Entscheidung* harrend, macht dem alleruntertänigst Gefertigten dennoch zur Pflicht Wien nicht eher zu verlassen, als bis diese Angelegenheit durch die a. h. Sanktion entschieden sein wird.

Die Grenzbevölkerung hat ihr Gesuch der a. h. Gnade demütigst empfohlen, sie beharret demnach auch darauf, und stellt hiemit im Wege der kaiserl. Gnade wiederholt die alleruntertänigste Bitte: Euere k. k. Hoheit geruhe das in der Audienz vom 13./12. 1860 überreichte Majestätsgesuch im Gnadenwege denn doch endlich einmal erledigen zu lassen.

*

Viena, 22(10) 6 Sâmbăta Rusaliilor 1861. Dela 10 ore în parlament spre a putea auzi şi vedea continuarea de alaltăieri când încă am fost cu Silaşi. Minunat vorbiră Smolka, Rieger, Clandz; apoi contrarii lor Curanda, Giskra şi Brolich. Cu greu se învoeşte regimul la »autonomie«, »libertate«. O păţesc şi aci Negermanii cu aceştia, cum păţesc Nemaghiarii cu Mongolii; aceştia sunt hoji, ceia tâlhari.

Aseară la 6 ore am aşteptat mai mulţi Români, între cari şi

Dnii consilier Pop și secretarul Moldovan, cu doamne cu tot, la drumul de fier sosirea Dlor ardeleni: Măcelar, Bologna, Hanea și Dr. Rațiu, însă nu au venit; poate au venit cu vaporul ori vor sosi astăzi. Peste câteva zile să vină Mocioni și Eudoxiu Hurmuzaki; nu știm veni-va Bariț, ori ba. Scopul cuget a fi stoarcerea concesiunii de congres național. Dă-ne Doamne! Vreau a-i însoți și purta, fiindcă știu pe tot locul unde e de bătut la ușă.

Stur c. r. geolog încă nu e reîntors dela St. Marton unde fusese la congresul Slovacilor; — aceasta pentru Porcius.

N'ai crede frate cu ce sete aprinsă așteptam știri dela Năsăud pentru celea întâmplate cu ocaziunea introducerii căpitanului suprem, a adunării generale, a alegerilor; și anume pe cine? Apoi ce aristocrați au fost de față și pretins-au limba maghiară?

»Korunk« și »Közlöny« nu încap de districtul nostru; vedeți numerile din urmă. Nu se rușinează a scrie că ar fi fost cu dreptul a-se anexa districtului Bistrița, comitatului Dobâca, Cojocna și Turda, dela cari s'a fost desbinat cu înființarea confiniilor militare.

Noi avem date autentice cu cari putem dovedi, că cu ce drept a putut regele Matia Huniade a-ne desbina de Dobâca și a-ne încorpora cu Bistrița, aceasta cedând necondiționat dreptul incorporării prin instrumentul ddto 12 Ianuarie 1766 împărătesei Maria Terezia, în al cărei drept se află acum împăratul Francisc Iosif; cu acelaș drept poate și putu acest împărat forma un district din acele comunități constătătoare din capitulanți, fără a avea lipsă de învoirea staturilor țării, cum n'au făcut nici Matia nici Maria Terezia.

De »finit creștinesc cu pace« nu am speranță curând, fiindcă se freacă în desbaterile conferențiale. Se vede că împăratul are voie adevărată spre a-ne îndestuli, însă contrarii vechi și neadormiți se opintesc cu tot deadinsul spre a-și continua nedreptatea croită Românilor de secolii de ani.

Până în¹ finitul lunei acesteia mai am cu ce subsista, de acoalea gata.

Plăcutu-ți-a biletul de vizită? Și să te întreb ca cela cu oile, trimite-le-voi ori aduce-ți-le-voi? Așa și cu ochelarii Dlui maior Leo Pop, nu știu ce să fac?

Salutare dela Ștefan Pop, Silași etc. Spune din parte-mi

complimente adânci la toți Domnii. Sum sănătos, vă poftesc și vouă cu nașa, fina, fini, și toți — finesc în ponive, cum merg toate acum în lume. — Vasile.

*

Viena 4/23 Iunie 1861. Kemény se vede a fi făcut un fiasc bun cu cabinetul, puindu-i pe contra propunerea în favoarea lui Butean, dând telegramul meu de fals, în dorso: Ich ernenne den Alexander Bohățiel zum provis. Oberkapitän des Nassoder Distrikts; într'aceea se roagă spre a se denumi Butean, și nu Bohățiel.

Di Pușcariu adună materie spre a da la lumină un apendice la comentarul său din anul 1854, cu reprivire la cauzele grănicerilor noștri; bucuros îi dau mână de ajutor.

Azi publică foaia vieneză oficială că Maiestatea Sa s'a îndurat a aplacida spre îmbunătățirea stării materiale a clerului greco-oriental pe an 25.000 fl. v. a. din cari 1.000 pentru intertența seminarului sibian. —

Fratele Petri știe că eu am împrumutat mapa vechie din anul 1817 a teritorului nostru inginerului Burghardt din Bistrița. Binevoească Dlui a reclama în numile meu acea mapă, ni-e foarte trebuincioasă — până nu se desființa prefectura Bistriții.

Tot așteptam în toate zilele să văd în foaia străinilor bărbați români de ai noștri sosiți pentru congres, precum îmi înștiințaseră mai mulți, și și George Pop Leșanul, că ar fi sosit Dl consilier Ilie Măcelar; însă înzadar, numai Sași, Ovrei și Armeni vin dela țara noastră. Atunci mă însoțeam cu doi ori trei și umblam și în osebite cauze.

Dlui locotenent P. Tanco spuindu-i, mă rog, multe complimente, că numai 2 cărți nu-i pot afla nici într'un chip, în toată Viena cercând. Acelea, după catastihelile librarilor, au ieșit la lumină în 1807, și acum proprășând și medicina, nu se mai păstrează acele opuri chiar nici în anticarii, precum nu mai e de lipsă în școlile noastre de acum gramatica lui Adelung. Instrumentele chirurgice și celelalte cărți stau gata și le pot trimite ori în ce zi, însă pe postă, cuget, va costa portul prea mult. De aceea fie așa de bun să-mi scrie cum să i-le trimit; și pot procura lipsân-dele 2 cărți la Lipsca unde sigur se pot afla; ori cumpăra-voi acel fel, însă dela alți autori ieșite?

Fratelui Porcius am să-i scriu deosebit. Atât aş avea de a-i spune mai întâi, că amicul său Dl Stur c. r. geolog al institutului imperial de geologie, s'a dus la St. Marton în Ungaria de Nord, ca Slovac la congresul național ce se va ținea în 6/6 de mai mulți Slovaci stătător. Aceștia cred — nu au concesiune, și se adună!

Domnul Pioraş e acum sănătos. Spuindu-i de celea ce mi-ați scris, cu ochii lăcrimând îmi spuse că ce să facă dacă va merge acasă; acolo nu va avea nici o petrecere, ci numai să doarmă, mânânce și iară să se culce. Acum s'a dedat aci și până va avansa la căpitan, nu cugetă a-se trage la vatra sa.

*

Reveredissime Domnule Vicar, Vei ierta dacă vă răspund așa cu un rezultat poate neîndestulitor. Cu telegramul ddto 10/8 întrebai eri îndată după primire atât pe Dl cons. B. Pop cât și pe la ministerul de finanțe ce și cum ar fi de întreprins? Răspunsul fu acesta: Comunele ori comitetul să-și aștearnă jalba oficiolatului districtual, și de acolo aceea în formă de recurs; să se înțeleagă cu direcțiunea financiară din Bistrița ca să stea pe loc cu licitarea până la deciderea întrebării de proprietate, care precum promise chiar Maiestatea Sa cât de curând va urma; totdeodată să se facă pași mai 'nainte prin guvern la cancelaria aulică, fiindcă eu orice voi face aci la culme, se trimite iarăș acolo în jos spre constatare.

La toate acestea eu mă gătesc azi cu un recurs îndreptat către ministrul de finanțe pe baza telegramului, care doar nu mi-l vor împinge cu observația, că nu se poate ști cine e persoana care e subscrisă și cu ce drept, apoi într'al cui nume o face aceasta.

Acel recurs am de scop a-l admâna Excelenței Sale Ministrului de finanțe cavalerul de Plener, azi ori mâne în audiență unde îl voi ruga și cu gura desfășurându-i starea lucrului din fir în păr; ce-mi va promite vă voi comunica îndată. Faceți însă de acolo pașii prin oficiolat îndată.

Cuget că ați primit ieri episola mea ddto 6/8. De atunci atât am mai aflat în urma suplicilor noastre ddto 28/7 că din partea cancelariei aulice transilvane s'a așternut și propunerea prea umilită în privința munților revendicați; și așa stau toate așteptând

reîntoarcerea ministrului prezident arhiducele Rainer, fără a cărui subscriere împăratul nostru nu decide nimica!

În cât e pentru a doua jalbă aşternută Maiestăţii Sale, a mers eri poruncă la guvern spre a cerca lucrul în privinţa alun-gării forestierilor şi a pustiirilor de păduri, şi apoi rezultatul a-l îndrepta încoace spre a-l aşterne Maiestăţii Sale ca să se convingă cine şi cari sunt vinovaţii.

În privinţa deschiderii dietei Transilvaniei ştiu şi eu atâta : că din partea cancelariei aulice s'a aşternut ieri propunerea împă-ratului, care a fost poruncit lui Kemény să facă aceasta până în 10/8. În sesia avută în privinţa aceasta şi-a dat Ilustrul şi bravul bărbat al nostru Basiliu Pop votul separat pe 7 coale, neputându-se învoi la cele propuse de partida cea ruginită. Dieta ar fi să se deschidă în Noemvrie c., propoziţiunile ar fi după părerea acestor din urmă de tot contrare Românilor. Vom vedea ce va decide împăratul, sperare ar fi dacă ar veni Rainer acasă.

Zărăndenii vor avea mâne audienţă ; punctele petiţiunii sunt :

- a) autonomia comitatului sub stăpânirea Transilvaniei ;
- b) în contra Uniunii Transilvaniei cu Ungaria ;
- c) congres naţional şi general ;
- d) întărirea concluzelor marcale ale acelu comitat.

Am aşteptat epistolarul până la 11 a. m. cu o epistolă reco-mandată şi nu a sosit spre a vă putea răspunde şi la aceea ; dreptaceea în zilele viitoare doar. va sosi şi arhiducele Rainer.

Domnii noştrii de Români mă întrebă pentru ce nu se întrepune oficiolatul în afacerile pentru abuzul acesta cu licitarea regaliilor, caci stogul nu se clădeşte din vârf.

Tocmai când era să încheiu epistola primii epistola fratelui Petri şi Login ; văd că au sosit Lica şi Pop acolo. Mulţămind lui Petri de cele comunicate, vă rog a-i descoperi lui Login că actele cerânde stau toate la cabinetul împăratului cu propunerea în privinţa deciderii ca acludate, şi cu greu se vor putea scoate de acolo ; însă am să probez, de va fi modru, bine, de nu, vor ierta vecinii Neposeni.

Domnul Pioraş e sănătos şi vă salută pe toţi şi toate rudeniile.

Recomandându-mă rămân al Reverendissimului D-Voastre sincer serv V. Naşcu. Viena 11/30 August 1861.

Reverendissime Domnule Vicar, Presupunând ca Dl Maxim Lica sosind în patrie și la vatra noastră Năsăud, vă va fi spus cu gura despre pașii cari iam făcut și pe unde am umblat cu toții, ce mângăeri ne-au dat; acum veți fi așteptând știre dela mine că ce a mai urmat după toate cele făcute.

Suplicile noastre ambele, atât ursoriul pentru deciderea cauzei noastre, pe cât și jalba în contra învinuirilor pentru nelegiuirile ca întreprinse în districtul nostru, s'au trimis din cabinetul împăratului la cancelaria aulică, după cum e manipulațiunea de acuma. Încă Dumineca trecută știam despre aceasta, și astăzi cred că s'au consultat despre obiectele acelea în sesia cancelariei aulice, unde a fost tema cardinală despre deschiderea dietei transilvane, a căror concludus încă nu-l știu. Înțelegând în zilele acestea vă voi scrie.

Vorbind tot astăzi și cu referintele prezidentului ministerial anume Roschmann despre rezoluțiunea care o aștept, îmi spune că toate stau și zac gata în interesul nostru, numai se așteaptă reîntoarcerea arhiducelui și prezidentului ministerial Rainer pe săptămâna viitoare, până când să mai fim cu paciință!! Vai că multă paciință trebuie să am eu! Împăratul ne spuse de a doua oară că în zilele mai aproape se va decide, și iată că nu atârână atât dela Maiestatea Sa decât dela arhiducele Rainer, care cât va reîntoarce Duminecă, Luni îmi cer audiență, că doar doar mă voi vedea și eu la capăt.

Făgărășenii au avut ieri încă audiență la împăratul, jeluindu-se despre volnicia cancelariei și a guvernului provincial pentru că le pun limba maghiară de oficială cu sila. Răspunsul a fost că Maiestatea Sa nu știe despre aceasta până acum, și de loc va cere actele și protocoalele congregațiunii districtuale, și apoi va decide după drept și cuviință. Doi dintre Făgărășeni s'au reîntors, adecă George Strâmbu și Ioan Roman, rămânând aci Ioan Codru spre a urmări afacerile până la decidere.

Zărândenii încă nu au concesiune de audiență până astăzi. Deputații sunt trei: Dr. Hodoș, protopopul Moldovan din Hălmagiu și adjunctul de pretură Ieronim Moga.

Eudoxiu Hurmuzaki și Andrei Mocioni cu Dr. Rațiu, consilierul Bologa și protopopul Hanea așteaptă aci până vor sosi deputațiuni dela Arad și Marmația din partea Românilor spre a

petiționa noi toții ce ne aflăm acum aci la Maiestate de-a do-
bândi concesiune de un congres general; fiindcă Br. Kemény nu
s'a învoit în conferințele ministeriale cu miniștri germani de a
recunoaște pe Români de națiune în Transilvania, »deoarece nu
'au teritor«. Acuma dară sunt învoiți miniștri germani ca Româ-
nilor să se dea concesiune de un congres general, ale cărui
concluse să se ia în propozițiunile regești la dieta viitoare.

Cum stă circumstanța cu pustiirea pădurilor, mi-ar fi de
lipsă a ști și mie aci; adecă slobozitu-s'a cineva la păduri mai
ales în jurul băilor pe Izvor, de care se face aci atâta imputare
că devastează pădurile minelor erariale. Inșă pare că au toți cu
examinele de lucru, ba — zic — s'au săturat de-a mai scrie,
fiindcă mai de o lună nu primesc știri de pe acolo.

Acestea încă mă mâhnesc foarte, inșă aducându-mi aminte
de economia mea, mai ales de făcutul fânului la care nu pot fi
acasă, îmi sporește și mai mult trăgânarea lucrurilor și zăbovirea
mea așa de îndelungată.

Acum știe Lica cu câte parale m'a lăsat aci, suma ce o
rezervasem pentru călătoria îndărăt am atacat-o, și ziua pornirii
tot nu mi-e hotărîtă! Eu pricep prea bine cât de cu greu vine
comunelor a vărsa atâte spese, inșă ce să facem? O săptămână
m'au mai arhânat să aștept; oare fi va numai atât, ori mai mult?
Mai de crezut e acest din urmă.

Ori de a primit Dl maior Leo ochelarii, nu știu.

După primirea acestor șire mă rog să aveți bunătate a-mi
scrie careva, fiindcă cum pricepeți, tot pe aci voi fi.

Rămânând cu stimă distinsă al Rev. Dvoastre umilit serv
V. Nașcu, Viena 6/25-8-1861.

I C I N T * I C I N T I

Reverendissime, Ca să știți, cu posta dintâi vă scriu la
posta de aci acum la 4 ore d. m. ce s'a referat din partea
ministerului de finanțe; adecă stă acum purizat un telegram pe
masa ministrului spre a-l subscrie venind din conferențele minis-
teriale, și de loc aprobându-l și subscriindu-l se dă pe drot la

Sibiu către direcțiunea financiară provincială. Într'acel înțeles: că licitarea regalelor să se sisteze până la alta ordinațiune.

Mâne primesc și eu pe suplica de Duminecă rezoluțiunea pentru licitare, cealaltă nu mai iese.

Rainer nu e reîntors.

Bani am primit. Mulțămindu-vă mă recomand al DVoastre serv sincer V. Nașcu. Viena 13/8 1861.

Jurnalul locotenentului Ioan Tomuța 1848—1849.

Tradus din nemțește
de I. Marțian

1848

În urma revoluției din Paris dela 22—25 Februarie 1848, care delăturând guvernul monarhic-constituțional al lui Louis Philipp, proclamă republica, erupse la 13 Martie și la Viena revoluția care sili pe împăratul Ferdinand să dea țărilor sale o nouă formă de guvernământ constituțional. Iar când ajunse vestea evenimentelor dela Paris la Bratislava, unde era adunată dieta ungară, deputatul Ludovic Kossuth expuse în un discurs de urgență necesitatea de a exopera pe seama Ungariei dela monarhul strimtorat de presiunea circumstanțelor, o constituție mai liberală, emanciparea țărâtimei ș. a., pentru de a preveni cerințelor vremii cari urmau să se impună. Acest discurs înfocat rostit în bazele principiilor de libertate, egalitate și frățietate, făcu o impresie magică asupra auditoriului, astfel încât dieta reamintindu-și evenimentele anului 1846 din Galiția, plecă împreună cu palatinul arhiduce Ștefan la Viena, unde, utilizând desorientarea generală și ținând discursuri republicane, își ajunseră scopul cu desăvârșire. Monarhul le concesse adecă Ungurilor un guvern propriu, independent și responsabil față de țară, din care, dela sine înțeles, făceau parte și ministerele de finanțe și răsboiu. Le aprobasese apoi unirea Ardealului cu Ungaria sub condiția că aceasta va fi adoptată și de către dieta provincială ardeleană. Aceste succese, dar cu deo-

sebite unirea sancționată în principiu de către împăratul, produse în ambele țări între Unguri un enorm entusiasm, iar guvernul ardelean se grăbi să convoace dieta și să-i propună aprobarea unirei, chiar împotriva voinței Românilor cari protestară încontra acesteia, și ulterior mai trimiseră și din adunarea națională din Blaj, care s'a ținut la 29 Mai, o petiție monarhului și dietei în care se declară că nu o voesc. Dar aceste proteste ale Românilor, precum și cele ulterioare ale Sașilor au rămas fără de nici un rezultat.

Ungurii exoperară în curând prin intrigi ordinul ca regimentele de grăniceri și cele ardelenne să fie puse la dispoziția ministerului unguresc de războiu. Tendința guvernului unguresc era de a se separa de către monarhia austriacă, de care nu-l mai lega decât persoana monarhului. Circumstanțele păreau a favoriza pe Unguri, căci aproape întreaga armată împreună cu regimentele de grăniceri erau în Italia, în campania împotriva Lombardilor și a Piemontezilor. Ungurii refuzau să trimită trupe de ajutor împotriva Italianilor, ci urmăreau scopul de a reclama regimentele ungurești acasă. Astfel se distruse unitatea armatei și prin măsurile de maghiarizare aplicate de către ministerul unguresc de războiu. Regimente de grăniceri din Croația încă ridicară protest împotriva ministrului unguresc de războiu, iar banul Jelachich al Croației făcea preparative pentru de a menține cu forță întregitatea monarhiei atacate prin atitudinea Ungurilor, și de a unifica iarăși ministerele de finanțe și războiu ungurești cu cele din Viena. Dar chestiunea trebuia să fie decisă cu armele. Slavonii începură acțiunea armată, și împotriva acestor fu trimis primul batalion al regimentului nostru. Plecând la 1 Iulie din Năsăud a refuzat să joare, la satul Cuzdrioara, pe constituția ungurească, iar ajuns în Seghedin iarăși a refuzat să se imbarce pentru Becia-veche în scopul ca să fie trimis în luptă împotriva grănicerilor croați, chiar și după ce a fost amenințat cu decimare. 1

Pe aceste vremi soldații maghiari își nimiciră insignile imperiale și arborară pretutindeni tricolorul unguresc. Românii din Ardeal nu voiau să știe de unirea cu Ungaria și când, la propunerea lui Kossuth, dieta ungurească indemniză ministrul de războiu unguresc să recruteze 200.000 bărbați, Românii refuzară să-și dea contingentul. Ei ziceau: »Totul pentru împăratul, nimic pentru

Ungaria!» Se începu deci a se procede cu forță în scopul recrutării. Dar când refuzul de a da recruți devenise general atunci însuși generalul-șef Puchner încă refuză să pună la dispoziția comisiilor de recrutare ungurești miliția necesară. În acest timp se mișcă și Săcuii fanatizați de către un numit Berzentzei. Ei convocară o adunare națională în satul Agyagfalva la care toți Săcuii capabili de a purta arme fură poftiți să se prezinte înarmați. Ce scopuri putea oare să urmărească această adunare? Deci pentru de a lua măsurile preventive cuvenite, regimentul nostru al doilea român de grăniceri primi ordin dela comandamentul general să plece la Reghin și să demonstreze împotriva Săcuiilor. (Regimentul nostru ridicase adecă protest solemn la 14 Septembrie împotriva ministerului unguresc, pe câtă vreme primul regiment românesc de grăniceri nu protestasă de cât la invitația noastră, ulterior).

Locotenent-colonelul Urban fu numit, pentru eventualitatea unui războiu, de comandant strategic al armatei din nordul Ardealului și regimentul nostru plecă sub comanda lui la 12 Octombrie din Năsăud la Bistrița. Eram repartizat la compania a 12-a. Drumul dela Bistrița era foarte rău fiindcă plouase toată ziua. La 13 Octombrie merserăm la Șieul mare, la 14 la Reghin, la 15 am vizitat biserica catolică și seara toți ofițerii regimentului am fost invitați la o nuntă. Dela 16 până la 22 am poposit la Reghin. La 20 s'a format un al treilea batalion al regimentului nostru și eu fui numit sublocotenent și repartizat la compania a 6-a. La 21 am escortat din împrejurimile satului Teaca 24 prizoneri la Reghin, între cari era și contele Louis Bethlen. La 23 plecai la satul Petele cu 1728 recruți pe cari i-am ales dintre miile de Români cari alergară la Reghin și cereau să fie jurați sub drapelul împăărătesc. În acest sat le făceam zilnic instrucția cuvenită cu 4 subofițeri un toboșar și 16 soldați de ai noștri. La 26 am primit pentru recruții mei 336 de arme, dar muniții nu am primit. La 26 intrară Săcuii în Nadășa, iar locotenentul Thierry care ținea garnizoana în acest sat cu o companie de cordoniști se retrăsă la Petele. În urma raportului meu a fost alarmată garnizoana din Reghin și o parte din aceasta fu trimisă la Nadășa unde am primit și eu ordin să plec la ora 11 noaptea. Dar Săcuii observând înaintarea noastră au părăsit Nadășa. Noaptea era rece și căzută

brumă groasă. A doua zi rămasei cu cei 336 recruți armați ai mei și cu alții douămii glotași în satul Beica-ungurească. Aici se mai atașase la noi o jumătate companie de cordoniști al cărei comandant sublocotenent Fitzgerald înbolnăvindu-se grav fu transportat la Reghin. Am instalat avan-posturi și am desarmat pe locuitorii Unguri ale căror arme le-am trimis la Reghin.

La 31 veni din Peterloc (?) un sol călare cu știrea că vre-o 800 Săcuii au intrat în acel sat și înaintează înspre Petele. Ce eram să fac? Să raportez la Reghin? Era prea târziu. De altminterlea de acolo nu am primit nici un ordin pentru cazul unei atare eventualități. Apoi în apropierea mea nu mai erau alte trupe de ale noastre. Dacă nu mă retrag mi-se taie linia de retragere și voi fi capturat. Deci după o matură așteptare a situației mă decid să mă retrag cu soldații mei la Reghin. Abia ajuns de către seară în satul Petele întâlnii pe locotenentul Thierry care era cu compania lui în retragere din satul Șarpotoc și-mi spuse că el după o scurtă luptă s'a retras văzând superioritatea numerică a Săcuiilor, și că Săcuii au intrat în satul Curtifaia vecin cu satul Petele. Sub aceste împrejurări eu nu mai puteam să mai rămân aici decât până raportați regimentului și mă retrasei înspre Reghin. În decursul marșului am primit și un ordin în scris dela căpitanul Blaskovics să mă retrag. Când am sosit la podul de peste Mureș în preajma Reghinului, acesta era distrus, iar dincolo de râu erau posturi cari voiau să tragă în noi. Totul era în mișcare și pe insula dintre cele două poduri ardeau nenumărate focuri în jurul cărora se încălzeau soldați de ai noștri. Camerazii mă credeau capturat, deci mare le fu mirarea când mă văzură. În fine aflai că la satul Sântioana s'a dat astăzi o luptă cu Săcuii și aceștia înaintează înspre Reghin. În acea luptă au căzut din partea noastră sublocotenenții Hoenig și Kalivoda, apoi 15 soldați. Dupăce-mi făcui raportul către șeful rămasei și eu cu soldații mei peste noapte pe acea insulă. 1

La 1 Noembrie ocupară trupele noastre împreună cu garda națională din Reghin poziția din dealul viilor, șoseaua, ce duce la Sântioana și podul dinspre Petele. Eu cu recruții mei, din al căror armament am primit ordin să predau 100 de puști pe seama gardei civile a cetățenilor, am fost repartizat căpitanului Peichich, care ocupase ultima colină de către satul Batoș. Cavaleria noastră

era postată pe șoseaua ce duce la Bistrița cu ordinul de a proteja eventuala retragere. Din situația în care eram am numărat pe șesul Sântioanei 14 coloane, cari înaintau în bună ordine înspre oraș. Una fiecare dintre aceste colone putea să numere cca 1000 de bărbați, deci față de o atare forță dușmană, trupa noastră în mare inferioritate numerică, nu putea să reziste. Săcuii înaintau și de către satul Petele când se dete ordin de retragere. Dar acest ordin fu executat numai încetinel căci locotenent-colonelul Urban cedă întâietatea de a se retrage contingentelor civile și fugarilor din Reghin. În fine ne retraserăm și noi până la satul Batoș. Aci se instalară avan-posturi. Săcuii înaintară înspre Reghin și se opriră în bivuac înaintea orașului și își petrecură ziua întreagă cu vin și rachiu. Un atac pe neașteptate împotriva lor în decursul nopții ar fi fost încoronat de succes, dar nu era cine să-l ordone. Mai târziu am aflat că Săcuii dintâiu au ridicat din oraș contribuție de războiu, apoi au jăfuit și pe urmă au aprins orașul. Trupele noastre și-au continuat retragerea încă în decursul nopții la Șieul-mare unde a doua zi au fost repartizați recruții la companii, astfel și eu mă înapoiasem la compania mea. La 2 Noemvrie am poposit în satul Șieul-mare unde se uni colonelul Formmacher cu două companii de cordoniști cu trupa noastră. La 3 Noemvrie plouă tare; șoseaua se umplu de noroiu și noi trecând prin orașul Bistrița mersem în satul Aldorf. De aci trimisei calul meu acasă și parcursei restul drumurilor pedestru, alături de soldații mei.

La 5 Noemvrie plecă batalionul nostru prim la satul Beșineu pe ploaie. O noapte am stat și eu cu avan-posturile aici. La 6 și 7 popas. La 8 Noemvrie batalionul prim pleacă la Lechința ca asigurare a flancului stâng al coloanei noastre care mergea spre Dej dealungul șoselei.

La 9 Noemvrie am fost repartizat la compania a doua de sub comanda căpitanului Schrott. |

La 10 Noemvrie batalionul nostru pleacă la Cheuchiș, pe câtă vreme regimentul ocupă Dejul și ridică din acest oraș 10.000 florinți contribuție de războiu.

La 11 Noemvrie mersem la Fizeș unde compania noastră instalează avan-posturile în gura văii la cărciumă.

La 12 Noemvrie eram din sus de Gherla la inspecția avan-postu-

rilor, iar trupa noastră principală era înaintea oraşului. După amiazi compania noastră fu retrasă din avan-posturi şi înapoiată la Fizeş. A plouat toată ziua şi drumurile erau pline de noroi. La 13 Noemvrie a avut loc lupta dela Gherla. Primul nostru batalion plecase numai după amiazi din Fizeş şi ajuns în faţa Gherlii primi ordin să meargă la satul Sânpetru în scopul ca să asigure trupa pentru cazul că duşmanul a încerca un încunjor. Noroi mare ne îngreioia marşul, iar şeful nostru privind tot împrejur nu ştia de frică ce să facă, decât să înjure pe subofiţeri că nu observă distanţele prescrise. Astfel mersem două ore şi jumătate fără nici un rost. Dacă însă am fi primit ordin să înaintăm înspre flancul duşmanului, am fi capturat multe trupe cari se retrăgeau în mare disordine. În fine se decise şi comandantul nostru, la insistenţa aghiotantului său, să ceară locotenent-colonelului noui îndrumări. Dar ordinul ce-l primi a fost: îndărăt la Gherla! Aci petrecurăm apoi noaptea după ce am parcurs o cale zădarnică de cinci ore. Doar nu astfel se cruţă nici se însufleteşte trupa!

La 14 Noemvrie plecară două companii de ale noastre la Sic pentru de-a ridica din acest sat duşman o contribuţie de războiu. Flancurile coloanei noastre le asigurau câteva mii de glotaşi. Ajuns la faţa locului ne postarăm pe un deal deasupra satului şi trimisem vorbă primăriei să ia la cunoştinţă scopul vizitei noastre. Pe toate casele fâlfăiau steaguri albe, clopotele sunau şi preoţii veniră în ornate cu crucea în frunte şi îngenunchind înaintea noastră ne cerură milă. Mie nu mi-a făcut vre-o impresie bună această ceremonie ce se obişnuieşte doar cu ocazii religioase. Căpitanul Schrott, un om cum se cade, a primit preoţii cu politeţea bărbatului cult, le-a comunicat ordinul cu a cărui executare a fost însărcinat şi prin care satul era obligat să plătească o contribuţie de războiu de 6000 florinţi în monetă convenţională, iar dacă nu ar plăti această sumă satul să fie incendiat şi dat pradă focului. Preoţii şi primăria promiseră că vor face tot posibilul să satisfacă pretensiunii, dar nu au putut să adune mai mult de 2500 florinţi, care sumă o au predat căpitanului. Era o tirănie de s'ar fi dat foc satului din cauza că nu împlinise ordinul de plată.

Intrăcea se înnoptă, iar noi părăsirăm satul în pace şi plecarăm. În fruntea coloanei mergeau glotaşii conduşi de căpitanul Schrott, iar arier-garda acestui lung convoi o forma compania de

sub comanda mea. Un vânt rece începu să sufle și ningea, când la un moment dat glotașii se opriră. Noi așteptărăm să plece iarăș și credeam că doar au rătăcit, dar văzând că nu mai pleacă trimisei pe sublocotenentul Lăzăric înainte să se orienteze. După câțva timp se reîntoarse Lăzăric fără să fi putut afla cauza din care se opriră glotașii, deci eu părăsii coloana și plecai cu compania înainte. Nimeni nu cunoștea împrejurimile aceste, deci nu aveam nici o orientare. În fine ajunserăm în un vârf de deal de unde se vedeau o mulțime de focuri în vale și în jurul lor mișunau siluete de soldați, ale căror uniforme nu le puteam distinge. Am trimis deci o patrulă să constate ce soldați erau aceia și aceasta se înapoia în curând cu raportul că sunt soldați de ai dușmanului. Atunci fără amânare dădui ordin de atac, dar compania mea, la instigația sublocotenentului Lăzăric nu execută ordinul. Fiind eu numai de câte-va zile la aceasta companie, soldații de abia mă cunoșteau și ei ascultau mai bucuroși de sublocotenentul. Ce eram să fac? Am renunțat la atac și am plecat cu compania în altă direcție peste dealuri și văi. La miezul nopții am dat apoi ordin de popas, dar fiindcă vântul sufla cu atâta furie încât nu puturăm să facem foc am continuat marșul în întineric. Când se făcu ziuă ajunserăm la orașul Gherla unde am încartiruit soldații pe la casele locuitorilor. A fost o noapte infernală peste care am trecut și eram atât de obosit încât abia mă mai suportau picioarele. Apoi am mai aflat în fine că siluetele din jurul focului, ce le vedeam din culmea unui deal, nu au fost de ale dușmanilor ci erau chiar glotașii noștri.

La 15 Noemvrie plecarăm la Bonțida unde petrecurăm noaptea în castelul cel din sus. Dimineața ne trezirăm cu zăpadă proaspetă ce căzuse în cursul nopții.

La 16 Noemvrie avurăm o zi fatală. Plecarăm la Valasut și de aci cu trupa întreagă înspre Apahida. Aripa stângă a trupei principală era formată de către câteva mii de glotași, cari înaintau formați în coloane dealungul culmilor cari împrejmuesc valea Someșului-mic. Aripa dreaptă însă o forma un batalion de infanterie din regimentul Parma, care urca dealul la nord-vest de satul Apahida și se uni cu viteazul nostru, căpitan Arsenți care ocupase acel deal cu trupa sa și cu glotașii. Această aripă era de importanță mai mare din pricina apropierii Clujului și a drumurilor cari

favorizau o eventuală încercare de încunjor al trupei noastre din această parte. Intr'aceea trupa principală fu dispusă în următoarea ordine de luptă :

În prima linie de-a dreapta șoselei era postat primul, de-a stânga al doilea batalion din regimentul nostru, iar în intervalul dintre aceste două batalioane era dispusă artileria noastră cu două tunuri de câte trei punzi și două de câte 6 punzi și o obuzieră.

În linia două era dispus de-a dreapta un batalion din regimentul Siškovich, iar de-a stânga șoselei un divizion de cordoniști.

Linia a treia, în fine, o formă al treilea batalion din regimentul nostru.

Era la ora 5 seara când se dete primei linii ordin de plecare cu tiraliorii înainte. Soarele apuse întocmai. Focul tiraliorilor alungă pe dușmanul ascuns în dosul unei case, iar două focuri de artilerie cu granate curăță ră binișor terenul din fața noastră de dușmani. Înaintam cu musica în frunte. Locotenent-colonelul trecând pela compania noastră făcu observarea: »A fugit dușmanul dracului!« Dar când intrarăm în satul Someșeni înnoptase de mult și era foarte întuneric. Coloanele ajunse la pod se formară în plutoane. Urmând să trecem prin sat voi cita din memor'e ce prescrie regulamentul pentru un atare caz :

»Dacă șoseaua pe care înaintăm va trece printr'un sat, îndată ce avan-garda se va fi apropiat de marginea aceluia la 300 pași, se va opri coloana. Doi soldați se vor furișa la prima casă; unul dintre ei va intra în casă și va scoate de acolo pe un locuitor de vreme ce celalalt soldat va aștepta în curte. Locuitorul va fi condus apoi la avan-gardă, unde comandantul îl va amenința cu moartea să spună adevărul, dacă este ori nu este dușman în sat și-l va reține ca ostatec până se va adevări dacă a spus adevărul. Deci dacă se va constata în acest chip că în sat nu sunt dușmani, avan-garda va proceda la cercetarea caselor și a străzilor și va trimite pe primarul satului împreună cu pe alți notabili ca ostateci la comandantul trupei, care apoi îi va întreba în detaliu asupra dușmanului. În timpul acesta se vor trimite patrule cari vor cerceta toate grajdurile, șurile, grădinile, cimiterile și casele mai îndepărtate de sat, iar avan-garda va ocupa intrarea în sat și trupa principală va rămâne mai îndărăt. Dacă se va constata în fine, în afară de orice îndoială, că în sat nu este dușman,

avan-garda va trece prin sat și va ocupa eșirea din acela, apoi va raporta trupei principale asupra situației. Aceasta la rândul ei va trece apoi și ea prin sat, ori îl va încunjura, dar avan-garda nu va părăsi intrarea în sat până când trupa principală nu va fi trecut înainte.»

Am citat aceste simple prescripții pe cari trebuie să le cunoască și un elev din școala militară, pentru de-a aduce dovadă cum ele nu au fost observate în cazul prezent dela Someșeni! Doar din neștiință ori din altă pricină?

Mai întâi urma să treacă batalionul nostru prim prin sat. Șeful batalionului dispuse compania primă să cerceteze partea satului ce cade de-a dreapta, iar compania a doua să demeargă la fel în partea satului ce cade de-a stânga șoselei. Înaintea batalionului nu era avan-gardă cum se cuvine, ci numai câțiva tiriliori și astfel trecea batalionul nostru la sunetul tobelor prin sat fără pic de bănuială că ar putea să fie dușmani la mijloc și fără ca avan-garda să fi făcut perchezitia satului în ordine, fiindcă nu aveam avan-gardă. La eșirea din sat deodată este primit fără de veste cu focuri de tunuri și arme! Regulamentul, care este bazat pe experiență ne spune că: Nimic nu descurajează pe soldat în măsură mai mare decât surprinderea! Dar și comandantul își pierduse capul căci el ar fi putut să ia măsuri pentru de a ataca flancurile dușmanului, care era postat pe un mic deal îngust din fața intrării în sat. Dar în întuneric nu știa nimeni unde se găsește și că ce ar fi de făcut. Confuzia era perfectă! Acum urmează o boacănă și mai mare: Să dă ordin ca artileria să vină înainte! În timp de noapte, pe linia unui defileu să vină toate tunurile noastre înainte, chiar în momentul când toată lumea era în perplexitate! Ce prostie! Tunurile vin, dar dela jumătate cale iar se retrag cu care ocazie se răstoarnă un car cu muniții, pe care tunarii iar îl ridică cu multă dificultate. Soldații o apucă la fugă, comandantul batalionului cade în șanț și cere ajutorul soldaților săi. Rezultatul: că trupa se retrage și soldații încep să tragă chiar și unul în celalalt. Dar dușmanul cu atacul lui de surprindere succes nu a fost mai cuminte ca ai noștri, căci el nu-și dete seamă că se găsește pe înălțime, iar trupele noastre din vale, ce avu ca urmare că toate proiectilele lui au trecut cu mult peste capetele noastre, căci la dimpotrivă ar fi căzut jumătate batalionul.

Când traseră Ungurii prima salvă eu eram la aripa stângă. La întrebarea căpitanului meu : Ce să facem ? I-am răspuns scurt : Să atacăm dușmanul ! Bine ! zise căpitanul. Deci eu dispusei repede compania în formațiune de atac, dar când eram gata să plecăm zise căpitanul că totuși nu va fi consult să atacăm fiind întuneric și necunoscând împrejurimea, apoi că în cele din urmă s'ar putea întâmpla să ajungem în focul alor noștri ori chiar că noi să tragem în ei. Astfel ne retraserăm înspre sat. Căpitanul încunjurând mlaștinele a rătăcit prin întuneric, iar când ajunsese el în sat, acesta ardea și el a fost ultimul care l-a părăsit. Dar s'a mai reîntors încăodată în satul cuprins de foc, împreună cu sergentul Pop ca să scape pe răniți de capturare. De-a stânga șoselei, înaintea intrării în sat se postase divizionul de cordoniști, iar de-a dreapta mă postai eu cu compania având frontul înspre Someșeni. Aci am adunat apoi pe soldații celorlalte companii din batalionul nostru, dar comandantul batalionului și ofițerii au dispărut cu excepția lui Arsenie, Rânziș și Lăzăric. Cavaleria și artileria cari în cazul prezent ar fi trebuit să protejeze retragerea infanteriei, în loc să fi fost la postul lor au dispărut și ele după exemplul ofițerilor noștri. Singur numai locotenent-colonelul Urban era prezent și ne comunică că generalul a ordonat retragerea și-mi dedu ordin să conduc batalionul îndărăt. Astfel sosirăm la Apahida unde ținurăm un scurt popas în zăpadă și frig. În zori de zi plecarăm la Valasut unde găsirăm pe toți cei ce se salvară dela Someșeni și cari prin aceasta dedură un exemplu detestabil soldaților. Dar nerușinarea uneori nu are margini căci a doua zi comandantul batalionului nostru, carele încă era dintre cei ce se salvase, raportă locotenent-colonelului Urban că la Someșeni el a dat ordin de atac, dar soldații au denegat ascultarea și nu au voit să-l urmeze. Cu această lașă calomniare a soldaților voia să se reabiliteze în fața șefului acest nevrednic ofițer.

Pe câtă vreme să petrecură aceste evenimente regretabile pe șesul Someșului-mic, căpitanul¹ Arsenie cu batalionul din regimentul Parma și cu glotașii săi înaintară dealungul dealurilor cari împrejmuesc valea de malul stâng al râului. El atacă și răspinse pe dușmanul care se retrase în decursul nopții la Cluj și de aci la Huedin.

La 17 Noemvrie veni contele Miko la Valasut ca reprezentant al orașului să ceară pace.

La 18 după amiazi întră regimentul cu muzica în frunte în Cluj împreună cu un batalion din regimentul Carol Ferdinand, care ne întimpinase în Someșeni. Compania noastră a fost incartiruită în seminar, foarte rău, și nu se luase nici o măsură pentru aprovizionarea soldaților.

La 19 la ora 3 după amiazi plecai cu compania a cărei comandă am preluat-o în absența căpitanului, la satul Feneș unde am instalat linia de avan-posturi, dar referitor la ținuta ce eram dator să observ nu am primit nici un ordin dela regiment.

La 20 la ora 2 din noapte am fost schimbat de către altă companie și mă reîntorsei la Cluj tot în acelaș cartier mizerabil.

La 21 batalionul se ralie la ordin și așteptă două ore să vină comandantul, care sosind în fine ne conduse prin noroiu până în satul Someșeni și îndărăt, fără nici un rost!

La 21 Ungurii sub conducerea lui Katona Miklos alungară din Dej pe colonelul Formmacher care avea ordin să țină garnizoana în acest oraș cu batalionul nostru al treilea și cu divizionul de cordoniști. Deci noi furăm nevoiți să mai cucerim odată Dejul și plecarăm cu batalionul nostru până la Valasut unde petrecurăm noaptea fiind timpul foarte nefavorabil.

La 22 merserăm la Gherla, pe o vreme foarte nefavorabilă. Sosirăm seara în acel oraș și toată noaptea o petrecurăm cu armele în mâni în piață fără ca soldații să fi primit mâncare până la amiazi în ziua de:

23 Noemvrie, când ni-se dedu voie să întrăm în cartiere. După amiazi veni și locotenent-colonelul cu un batalion din regimentul Siškovich, un batalion din regimentul Carol Ferdinand, batalionul al doilea al nostru, două companii de cordoniști și un divizion de cavalerie.

La 24 se însenină ceriul și era o zi foarte frumoasă. Toate trupele noastre înaintau spre Dej și la distanță de o jumătate de oră de acest oraș comandantul ne dispuse în ordine de luptă. Primul nostru batalion formă aripa stângă, iar lângă el era batalionul dela Carol Ferdinand. După acesta urmă batalionul Siškovich. Cordoniștii erau în aripa dreaptă împreună cu batalionul nostru al doilea, iar cavaleria dindărăt. Artileria consta din două tunuri de câte trei punzi, două de câte 6 punzi și o obuzieră. În aripa stângă erau glotașii împreună cu o companie

din regimentul nostru ca acoperire. Batalioanele erau formate în coloane cu tiraliori dinaintea lor. Două focuri din tunurile noastre semnală dușmanului că ne apropiem. În urma acestor și dușmanul se postă în ordine de luptă și tiraliorii lui ocupă marginele pădurii din dreapta și viile dela stânga șoselei. Șeful batalionului mă dispuse cu compania în linia de tiraliori, dar între-lăsă să-mi dea vre-o îndrumare reglementară. Compania noastră primă încă era în linia de tiraliori, alătura de mine și astfel înaintarăm fără ca să tragem multe focuri și retrăgându-se dușmanul dinaintea noastră trecurăm dealul înalt al viilor. În aripa dreaptă dușmanul încă fu respins dela marginea pădurii și astfel trupele noastre înaintau mereu și deopotrivă pe întregă linia frontului. La intrarea în oraș erau postate tunurile dușmanului cari începând să tragă uciseră calul sublocotenentului nostru de artilerie Hiebel. Dar artileria noastră încă deschise focul și trăgea atât de repede încât cea a dușmanului se văzu constrânsă să se retragă. În acest moment locotenent-colonelul Urban dete cavaleriei noastre ordin de atac în executarea căruia căzură: căpitanul Lamperg, un plutonier și un gornist. Sunt de părere că ordinul șefului prin care trimisă cavaleria la atac nu prea era motivat.

În general însă atât formațiunea cât și înaintarea coloanei de luptă a fost precisă și cum se cuvine. Urmarea a fost că dușmanul căzu în o groaznică disordine și trupele lui abia trecând podul Someșului să respirară ca niște turme de oi. Una dintre cele mai grele arte este de a profita de avantajile învingerii. Dar ce au făcut ai noștrii? Nu am urmărit pe dușmanul ci l'am lăsat să scape. Era abia ora 3 după amiazi, deci mai aveam patru ore timp să-l urmărim și am fi putut să capturăm multe mii. Dar locotenent-colonelul nostru Urban era ocupat cu un soldat de ai noștri care furase din o prăvălie ceva și prin a cărui executare voia să stabilească un exemplu pentru consolidarea disciplinei. Utilizând pe Români de pedestal pentru glorificarea numelui său el îi înjură, dar laudă pe cordoniști și pe chevauxlegerii cari în aceeași seară prădară în Dej șase prăvălii. Dreptate părintească!

În Dej trupele noastre fură instalate în cartiere.

La 25 Noemv. am fost pe linia de avant-posturi dinaintea Dejului.

La 26 plecarăm în urmărirea dușmanului care se retrăgea înspre Baia mare și înaintarăm până la satul Câțcău.

La 27 ajunserăm la satul Glod; la 28 la satul Mesteacăn și la 29 la satul Șomcuta.

În decursul marșului nostru din Dej până la Baia-mare am găsit 32 de țărani Români spânzurați de către Unguri din pricina că au fost credincioși și devotați casei domnitoare. Dar această jertfă încă nu satisfăcuse terorismul unguresc căci pe deasupra aproape toate satele erau jăfuite, prădate și în parte arse. Din satul Gaura nu a rămas decât urma unde era această frumoasă comună românească. Bieții părinți cu nefericiții lor copii plângeau pe ruinele caselor lor.

La 30 Noemvrie și 1 Decemvrie am stat în Șomcuta. Într'aceia Ungurii părăsiră Baia-mare și se retraseră mai departe în Ungaria, iar noi primirăm ordin să plecăm cu toată graba posibilă îndărăt la Cluj căci orașul era periclitat de către Unguri.

În 2 Decemvrie mersem în marș forțat la Glod; La 3 la Dej. Aci nu puturăm să cumpărăm nimic pentru mâncare.

La 4 am sosit la Valasut. Toată ziua plouase și șoseaua era plină de noroi prin urmare eram foarte oboseți și după ce am intrat în cartier am adormit șezând pe un scaun.

La 5 ajunserăm la Cluj unde furăm încartiruiți pela case particulare. Aci am poposit până în 9 Decemvrie.

La 9 plecă batalionul nostru prim la Berindea unde instală avan-posturi, dar fiindcă în această comună nu mai era loc și pentru restul batalionului, deoarece satul era ocupat de către gloatăși, șeful ne conduse în satul Aștileu, la 3 ore distanță, unde petrecurăm noaptea.

La 10 ne înapoiarăm cu batalionul la Berindea unde ne-am încartiruit în casele rele, am stat până la 14 și am trăit foarte rău fiindcă nu se putea cumpăra nimic; în noaptea dintre 12 și 13 am stat la avan-posturi în ploaie.

La 14 mersem la Jimbor pe timp și drum rău; la 15 la Almaș unde ne reunirăm cu trupa noastră care venise peste satul Petrind cu locotenent-colonelul.

La 16 poposirăm; la 17 mersem la Nireș unde petrecurăm peste noapte.

La 18 întregă coloana noastră plecă la ora 8 dimineața și sosi la ora 3 după amiază în defileele dela satul Ciucea până la șoseaua care duce la satul Crazna, iar extremele vedete ale

dușmanului postate pe aceea linie se retraseră. Aci ne oprirăm să ne orientăm cu care ocazie fu capturat maiorul ungar Gyarmathi înapoindu-se dela o rechiziție. Acest ofițer dușman avea la sine suma de 18.000 florinți în monedă hârtie de a lui Kossuth și se spunea că convoiul cu bunurile rechiziționate îi urmează. Deci o companie din regimentul Carol Ferdinand fu postată de-a dreapta șoselei și o companie de cordoniști de-a stânga cu ordinul să instaleze avan-posturi, iar locotenent-colonelul plecă cu batalionul nostru al doilea să întimpine convoiul anunțat. Tunurile noastre fură postate la jumătate panta dealului dintre cele două văi ce se unesc în satul Ciucea. Restul trupelor era dealungul șoselei în defileul Crișului. Dar Ungurii cari erau în Ciucea își reveniră din zăpăceală și atacară avan-posturile noastre, dar ele respinseră atacul Ungurilor și îi urmăriră până în sat. Aceasta era o mare greșală căci avan-posturilor nu le era permis, în bazele regulamentului, să-și părăsească linia pe care au fost instalate. Dar cauza acestei greșeli este că nici la o întreprindere de ale noastre nu ni-se dă nici un ordin precis, nici o directivă clară în ce privește ținuta care va fi a se observa sub toate rapoartele. De unde urmează că comandanții sunt nevoiți să acționeze pe dibuite și într'un bun noroc. Nu voiu să zic în bazele cerințelor tactice fiindcă dintre comandanții noștri sunt forte puțini aceia cari au ceva cunoștință despre acest domeniu al artei militare. Iată deci cauza că trupele noastre, în cele mai multe cazuri sunt pasive și nu acționează; în detrimentul cauzelor celor mari.

Căpitanul Blaskovics, ca substitutul locotenent-colonelului trimise jumătate compania căpitanului Schrott și jumătate compania noastră cu pași dublați înainte. Dar locotenent-colonelul se reîntoarse, preluă comanda și ordonă să se dea semnal de popas și se fie anunțați tiraliorii să se retragă, fiindcă lupta urma să fie sistată și trupele înapoiate în primele poziții din defileu, pe cari le vor ținea, accentuând că noi dispunem de superioritatea morală asupra dușmanului. Dar în momentul când tiraliorii începură să se retragă dușmanul trase două focuri de tun, deci el atribui retragerea tiraliorilor noștri focurilor sale de tun și începu o energică acțiune de urmărire împotriva noastră. Tiraliorii noștri retrăgându-se cam prea grăbiți aduc disordine în rezervele lor și când aceste ajunseră la înălțimea liniei noastre ne

retraserăm și noi în ordine și fără mare grabă. Sosiți la pod, la propunerea mea am părăsit șoseaua care era prea expusă focului de artilerie a dușmanului și ne-am retras pe linia artileriei noastre la panta dealului dintre cele două defilee. Când s'a dat ordinul de retragere înserase de-a binele, iar acum era noapte cu desăvârșire. Dar de abia ne oprirăm când primii ordinul să înaintez cu compania în linie de tiraliori. Deci plecai înainte și căutai o situație potrivită pentru tiraliori alături de o altă linie de tiraliori care se postase de-a stânga șoselei. Din această poziție am întreținut focul de arme timp de vre-o trei ore, de vreme ce artileria dușmanului trăgea cu gloanțe și granate asupra noastră. În această seară am aflat că căpitanul Petricsevics, comandantul batalionului al doilea din regimentul nostru, postat pe șoseaua ce duce la satul Crazna împreună cu un divizion de cavalerie, a primit ordin să atace pe dușman în flancul stâng, dar el a refuzat să execute acest ordin cu observarea că: Nu este dispus să se jertfească fără de scop! Dar dacă acest căpitan ar fi executat ordinul pe care l'a primit cât de ușor puteam noi să capturăm întreagă artileria dușmanului!

În fine se liniști focul din ambele părți și noi rămasem în poziția în care eram. O singură dată aruncară ai noștri o bombă luminătoare pe șosea, dar consecința fu că dușmanul putând distinge la lumina aceleia linia tiraliorilor noștri, deschise asupra lor imediat un foc cu mitralii.

Un alt incident mai avu loc în această noapte anume că mai târziu se retraseră toate trupele până în vârful dealului, numai noi cu liniile noastre de tiraliori rămaserăm izolați la pantă, fără nici un sprijin. Dar locotenent-colonelul observând această greșală dete ordin ca primul nostru batalion și jumătate batalionul al doilea să se posteze la spatele noastre. După ce se liniștise totul, căpitanul Blaskovics primi ordin să instaleze linia de avanposturi, iar liniile de tiraliori fură retrase. Astfel urcarăm și noi, la rândul nostru, în dealul deasupra noastră unde gloțașii făcură o mulțime de focuri. Cuprinsei și eu loc lângă un foc și mă încălzii, dar eram flămând și nu aveam nimic de rândul mâncării. După un restimp ca de vre-o două oare când ședeam la foc, căzu fără de veste o granată îndreptată de către artileria dușmanului la noi. Dușmanul începu să tragă cu artileria lui în noi și tot

odată se auzeau și tiraliorii lui înaintând împotriva noastră. Eu eram la un foc cu căpitanul Blaskovics când începu artileria dușmanului să tragă. Căpitanul surprins o apucă la deal și zisă că să urcăm cu toții în sus căci aci unde suntem nu vom putea să rezistăm. Ajunși în culme găsim acolo pe căpitanul Petricsevics, dar nu ne oprim aci să ordonăm și raliem batalioanele ci alergăm tăcând mai departe, cu toate protestele mele. În fine totuși fu postată o linie de tiraliori, iar restul continuă retragerea. În fine vedem înaintea noastră o zare de un foc mare, care răspîndea o lumină intensivă. Trimis de către șeful înainte să constat de unde vine acea lumină ne-am înțeles să semnalizăm dacă nu e dușmanul. Nu peste mult timp am semnalat, și ofițerii se apropiară. Atunci cu toții râserăm, ne bucurarăm, dar ne era și rușine căci zarea ce o văzurăm nu provenea de la vre-un foc ci era lumina lunii care răsărea de după acel deal. Aci am făcut apoi alte focuri și am petrecut noaptea.

Situația pe linia celuilalt defileu nu era mai favorabilă căci locotenent-colonelul la primul foc de tun se retrase cu trupa în culmea dealului înspre Nireș și astfel dușmanul iarăși ajunse stăpân al ambelor defilee.

La 19 Decembrie se adună cu încetul toată trupele noastre la intrare în defileul unde înaintase locotenent-colonelul. Pentru ziua aceasta era proiectat adecă un atac cu colaborarea trupelor generalului Wardener, astfel că noi să înaintăm pe linia de erii, iar generalul dinspre Huedin. În dosul dușmanului era postat viteazul român lăncu cu trupele sale. Se dăde ordin de înaintare; batalionul nostru forma de astădată rezerva, drept că soldații erau slăbiți de foame și de oboseala din noaptea și ziua precedentă. Coloana având în linia primă o companie din regimentul nostru, una din regimentul Carol Ferdinand și o companie de cordoniști, fiecare companie cu câte un pluton ca tiraliori, înaintând pe linia defileului sosi la ora 7 dimineața la distanță de 1000 pași de la bifurcația văii unde se postă. Rezerva din linia doua făcu greșala că se apropiase imediat după linia primă, ceea ce este împotriva dispozițiilor reglementare. În aceeași eroare căzu și cavaleria noastră. Apoi dealurile din dreapta și din stânga, cari dominează defileul rămaseră neocupate, cu toate că era favorabil să se fi dispus cel puțin ocuparea dealului din stânga, dealungul căruia puteam să

înaintăm și să amenințăm flancul dușmanului. Cheia situației era totuș în mâna dușmanului care ne întâmpină cu tiraliori nenumărați. Deci la un atac nu ne mai puteam socoti; dimpotrivă tiraliorii noștri se retraseră și împreună cu dâșii întreaga trupa noastră părăsi defileul și se retrasă până la coama dealului în o poziție favorabilă din care am fi putut să împiedecăm înaintarea dușmanului. Dar nefericirea ne urmărea căci părăsirăm și aceasta poziție și ne retraserăm cu încetul spre satul Nireș. Pe la ora 1 după amiazi auzirăm focuri de arme și de tunuri din direcția în care era generalul Wardener cu trupele sale. Dacă rămâneam în poziția noastră favorabilă dela gura defileului acum era dat momentul să trecem la atac împotriva dușmanului, dar astfel îndepărtându-ne de acolo la distanță de 3 ore, obosiți și flămânzi nu ne puteam valida. Atacul generalului Wardener încă fu respins de către Unguri, probabil fiindcă și el atacase izolat. Noi ne reîntorserăm la Nireș unde petrecurăm noaptea.

La 20 Decembrie plecăm dela Nireș înspre satul Almașul-mare iar în satul Nireș remaseră două companii din regimentul nostru sub comanda căpitanului Petricsevics cu ordinul să instaleze avan-posturi dinspre dușman. La 21 merserăm la Jimbor; la 22 compania noastră intră în cantonament la Sântmihai, compania primă la Almaș și alte două la Berindea.

La 23 Decembrie am condus personal, deghizat în uniformă de soldat de rând, o patrulă de cavalerie la depărtare de două poște până la avan-posturile dușmanului aproape de Zălau.

La 24 Decembrie fiind Duminecă am luat parte la liturghie în biserica românească din localitate.

La 25 Decembrie ora 7 dimineață primirăm ordinul regimentului cu următorul conținut:

Comaniile să se ralieze fără amânare și adevă fără semnale de tobe și să plece imediat la Jimbor, iar de acolo să urmeze regimentului înspre Cluj. | |

În fine, după o oră ne-am adunat și am plecat la Jimbor unde ajungând am aflat că regimentul plecase cu două ore mai înainte la Cluj, deci continuarăm și noi marșul în acea direcție. Drumul era înghețat și sufla un vânt rece. La distanță de cca. două ore de Cluj observăm trupa noastră reîntorcându-se. Ce se întâmplase? Ungurii ocupaseră Clujul și chiar și Dejul încă

era cucerit. Deci noi eram înconjurați din toate părțile și trebuia să încercăm să scăpăm din cursă prin forță, ori chiar pe furiș. Eram obosiți și flămânzi totuș conștiința pericolului ne insuflă noi forțe.

Cea mai potrivită cale pentru de a scăpa era între Valasut și Apahida în direcția căreia o și apucarăm, dar mai îngrijorați eram de tunurile noastre căci fiind pământul înghețat roțile lor trosneau de se auzea din depărtare și le trada prezența. Bagajul nostru părea absolut pierdut. Inapoiindu-ne până la satul Berindea o apucarăm peste satele Buda și Măciș și merserăm toată noaptea tăcând în întuneric. Când începu în fine a se zări de ziuă eram în apropierea șoselei dela Apahida. Ne oprim. O coloană lungă de dușmani constând din infanterie, cavalerie și artilerie trecea pe dinaintea ochilor noștri spre Cluj. Din fericire dușmanul nu ne-a observat căci ai noștri nu au dat nici un semn de viață. Dar îndată ce se îndepărtă acea coloană noi luarăm tunurile la mijloc și trecurăm cu posibilă grabă șoseaua și merserăm în satul Juc, unde ne simțeam în siguranță. Totuș continuarm marșul până în satul Sic unde ajunserăm la ora 3 după amiazi, după un marș neîntrerupt de 33 de ore! Eram trudiți și flămânzi, dar după un popas de o oră și jumătate plecarăm iarăș și sosirăm la ora 11 din noapte la Sântioana, unde petrecurăm peste noapte. A fost acesta un marș pe moarte pe viață, dar voința fermă nu ne părăsi, și nu am pierdut nici un singur car cu bagaje.

La 20 Decembrie căzu în captivitate căpitanul Petricsevics cu cele două companii, pe cari le-ar fi putut salva. La 27 merserăm la Lechința; la 28 la Beșineu unde rămase compania noastră împreună cu o companie de cordoniști îndărăt, pe câtă vreme restul trupelor continuă marșul la Bistrița.

La 29 poposirăm. La 30 eși batatalionul nostru înaintea orașului unde trupele fură postate în ordine de luptă și pentru cazul unui atac din partea dușmanului fiecărui comandant îi fu repartizat un sector propriu. Acesta fu primul caz că s'au aplicat măsurile prescrise de regulament.



1849

La 1 Ianuarie sosiră Ungurii în Lechința. Seara plecă batalionul nostru la satul Sărețel, dar nu știm în ce scop.

La 2 ne dispuseră înaintea orașului în ordine de luptă, și adecă ne formară în masse de divizioane și batalioane, ba chiar și în gemuri de plutoane. Dar masele erau unele de altele atât de apropiate încât în cazul unui atac de cavalerie nu ar fi putut să se tragă nici una singură fără ca să pericliteze pe celelalte. Dar după ce am stat în această formațiune aproape două ore încât era să înghețăm de frig se ordonă retragerea. Pentru ce oare nu ne-am retras mai înainte cu două ore căci doar nu eram obligați să așteptăm sosirea dușmanului. Dușmanul intră în Bistrița iar noi ne retraserăm la Rusul-Bârgăului.

Cu totul o altă atitudine a avut poporul nostru grăniceresc la satul Mocod, față de invasorii Unguri. Adecă ei opriră și reținură, fără de vre-un comandant, coloanele dușmane până ce fură necesități să se retragă, fiind în minoritate disparentă. Astfel căzu și Năsăudul în mâna Ungurilor !

La 3 Ianuarie merse un divizion de al nostru la Poiana-Stampi, și unul rămase la Tihuța, iar noi am fost necesități să părăsim ocolul regimentului nostru, cu care ocazie lacrimile îmi împlură ochii. În Poiana-Stampii petrecurăm noaptea în bărcile ce se găsesc acolo, obosiți și înfomețați.

La 4 Ianuarie abia am ajuns în Dorna. Seara ne puse șeful batalionului în marș și ne conduse până la podul Coșnei și îndărăt. Ne supuse unei oboseli de patru ore fără de nici un rost și fără să fi primit vre-un ordin în această privință. Tihuța căzu astăzi și restul trupelor noastre se înapoiase de acolo.

La 5 nu ațlipit mult ca Ungurii să ne surprinză în Dorna, căci nu aveam nici într-o direcție nici un avan-post. Și dacă nu ne-ar fi anunțat o damă despre apropierea dușmanului, ne-ar fi capturat pe toți împreună cu pe circumspectul nostru colonel. Seara plecarăm deci și meraserăm până la Putna, unde petrecurăm noaptea în bărci, iar o divizie de Unguri intră în Dorna.

La 6, în ziua Crăciunului nostru, ne retraserăm la Câmpul-lung.

La 7 mersem la satul Vama.

La 8 poposiram.

La 9 am fost transferat la compania a patra.

La 10 batalionul nostru se reintoarse la Câmpulung, unde ne inspectiōnă generalul Malkowski. Batalionul nostru, al treilea, a fost incartiruit în satul Sadova.

La 11 poposiram.

La 12 seara compania noastră merse până la satul Fundul-Moldăviței unde petrecurăm peste noapte.

La 13, în ziua de anul nou al nostru, mersem la satul Breaza, unde rămaserăm până în 17.

La 17 compania noastră plecă la satul Izvor.

La 18 plecai eu cu 60 soldați în muntele Lucin unde am fost osândit să stau trei lungi săptămâni izolat de toată lumea. În vârful acestui munte se extinde un podiș larg pe al cărui cuprins în timpul iernei nu se găsește nici un suflet de om, cu excepția unui caporal și alor doi soldați dela herghelia statului cari îngrijesc de casele ce se găsesc aci. În timpul verii însă această singurătate este impopulată cu un ofițer 60 soldați și vre-o mie de cai.

La 8 Februarie am predat postul Lucin sublocotenentului Ordace.

La 9 mersei la satul Izvor unde rămaseii împreună cu compania mea până în 26 Februarie.

La 27 plecarăm și trecând prin localitățile: Fundul-Moldovii, Vama, Capul-Codrului, Suceava, Siret, Tereșeni, ajunserăm la 3 Aprilie în orașul Cernăuți unde fu dislocat batalionul prim, iar batalioanele al doilea și al treilea fură dislocate în Colomea.

La 5 Aprilie mă numi colonelul Urban de aghiotant al primului nostru batalion și începând din 14 Aprilie am provăzut și serviciul aghiotantului de regiment.

La 19 Mai regimentul nostru fu dispus în castrul din Pżemyśl și plecând din Cernăuț respective din Colomea trecu prin localitățile: Luszan, Sniatyn, Tovoskowske, Colomea, Otinia, Stanislau, Halicz, Burstyn, Knihinicze, Strzeliska, Bobrka, Davidow, Lemberg, Grodek, Sadowa-Wisznia, Moszciska, și ajunse în 1 Iulie în castrul din Pżemyśl.

La 28 Iunie fui numit locotenent, iar la 2 Iulie de aghiotant al regimentului.

La 14 Iulie castrul dela Przemysł fu disolvat din pricina timpului defavorabil și trupele de acolo fură încartiruite.

La 5 Septemvrie au mers companiile 1—3 la Musina, Wisnic și Piwnirna, iar compania a patra la Bohnia.

Batalionul al doilea plecase încă la 2 August la Sanok.

La 8 Septemvrie plecă statul major al regimentului cu companiile 5 și 6 la Krcziwcze și trecând prin localitățile: Dynor, Jaszynica, Kroszno, Jaszlo, Brostek, Pilsno, Tarnow, Voinic, și Brzesko ajunseră la 28 Octomvrie în Bohnia.

La 26 Octomvrie am călătorit cu diligența până la Tarnow și la 27 de aci cu trăsura la Bohnia.

La 15 Noemvrie am predat agendele de aghiotant al regimentului succesorului meu, locotenentului Tomi, fiindcă eu am fost repartizat la marele stat major, cu rescriptul ministerului de rășboiu No. 10.065 din 29 Octomvrie 1849.

La 9 am călătorit cu diligența la Krakovia și în decursul călătoriei am făcut cunoștința baronului Scholten din Viena. După amiazi am vizitat la Krakovia castelul și alte obiecte de interes, împreună cu baronul Stutterheim.

La 20 Noemvrie am plecat cu trenul din Krakovia și la 21 am sosit la Viena unde am tras la camerazii Pioraș și Voith în spitalul militar din suburbiul Alser.

La 22 m'am prezentat Excelenței Mengenwein, apoi coloneului Gebler și locotenent-colonelului Fligely, Generalilor Hinsich și Steininger.

La 23 și 24 am fost în teatrul »An der Wien« și am vizitat telegraful electro magnetic și altele.

La 25 am plecat cu vaporul la Bratislava.

La 26 trecui peste Gran la Buda unde m'am prezentat generalului Haynau, colonelului Raming și maiorului Paumgarten.

La 29 am călătorit cu trenul la Solnoc, apoi cu trăsura peste Kisujszálás și Karczag la Oradea unde am sosit în 30 Noemvrie.

La 1 Decemvrie am călătorit la Borodul-mare și de acolo peste Huedin la Cluj unde m'am prezentat generalului baron

Stutterheim, la brigada cărui am fost repartizat ca ofițer de stat major.

La 5 Noemvrie m'am prezentat colonelului Urban.

La 9 Noemvrie văzui pe fratele meu Vasile după un restimp de un an de zile.

Până în 11 Octomvrie am rămas în Cluj dar fiind brigada noastră dislocată la Târgu-Mureș, profitând de ocazie, cerui un concediu la Năsăud.

Of! Năsăudul, locul meu natal este căzut în ruină! Casele frumoase ale părinților mei arse! Miserabilii de rebeli au incendiat Năsăudul cu ocazia retragerii lor din luna Iunie dinaintea Rușilor. Părinții se bucurară că mă revăzură și eu nu mai puțin că-i aflai în viață.

La 15 Octomvrie plec și călătorind peste Bistrița, Reghin și Sântioana am sosit în 17 Octomvrie la Târgu-Mureș.



Comunicări

Nicolae Drăganu: **O interesantă poruncă a vicarului Ioan Mărian**

»Protocolul poruncilor« vicarilor năsăudeni s'a păstrat și în arhiva bisericii gr. cat. din Zagra, începând cu Ianuarie 1797. Ele se deosebesc uneori de cele publicate de Dl I. Marțian în numerele trecute ale »Arhivei Someșane«.

Pe pp. 169—172 din Nr. II se păstrează una din cele mai interesante porunci ale harnicului și energicului vicariu Ioan Mărian, ținând reformarea în sens național a portului preoteselor din vicariatul Rodnei. Deoarece s'ar putea ca ea să nu fie păstrată în alte protocoale (vicariul însuși cere^{ca} »această poruncă să nu se pue în protocoale[le] bisericești«), o reproduc mai jos, înlocuind sistemul ortografic etimologic al lui Mărian din copia preotului cu cel actual, pentru a-i înlesni astfel cetirea.

No. 116. Năsăud, 27 Martie 1835.

Cinstiților în Hristos Frați, Făcând eu aicia socoteala cumcă: 1-mo, îmbrăcămintea românească cea de sărbători a 5 fete de aici suie mai sus decât îmbrăcămintea unui țug de 30 de feciori de ai noștri; 2-do, cumcă îmbrăcămintea românească cea adevărat romană de pe supt munte[le] Țării Românești (ce stă dintr'o năframă albă în cap, o cămeșă albă ca omătu, fără șire și înpis-trituri, apoi două pânzături de tot negre, și apoi colțuni albi frumoși, și opinci sau cisme negre, iară roși nici decum, că acele le purta numai țiganele, — de vară, pentru lucrul, unul laiber alb de pânză cu mâneci și un șurț alb dinainte, apoi de iarnă un pieptariu de miel înfundat, în preț de 2 fl. 30 cr., și un suman negru frumos, dară fără blană) e mai cu mult curioasă familiilor preoțești decât tărcăturile de acum; 3-tio, spre mai mare rădicare a D. preoți și a familiilor sale, aflu lucru foarte de lipsă ca mai întâiu să se deschilenească Doamnele preotese, și fetele

de poporul cel prost prin haine; 4-to, acum murind Înălțatul acela Impărat, înainte[a] căru[ia] au avut multe fete a preoților norocire de a juca, de care cinste nice un neam în țara aceasta nu s'au învrednicit, aflu lucru de lipsă, spre veșnică aducere aminte de dânsul ca cel mai bun tată a preoților, ca să-și mute portul acesta pestriț, scump și comedios, în alb și negru firesc (fără mătăasă, bumbac, strămături și pestrițături), cu mult mai ieftine și mai de cinste, prin care Domnii preoți spre folosul său, a familiilor sale, nu numai Înălțatii Impăratii se vor comanda, ca și la cei viitori vecinică aducerea aminte își vor câștiga; drept aceea:

dinpreună înțelegere Domnilor Asesori vicărășești se poruncește ca dela Paști înainte Doamnele preotese, cu fetele sale cele nemăritate, sau să poarte sugne negre, sau 2 pânzături sau zadii de tot negre și cămeșile de tot albe, fără împistrituri și găurele, iară învălitoarele capului, sau năframa, de tot albă, sau de tot neagră și cisme negre, și acest port, spre aducere aminte de Înălțatul Impărat Francisc care preoți[i] și poporul românesc așa de tare l-au iubit, să se ție pentru totdeauna.

Domni[i] preoți, în a căroră căsi și familii se va împlini aceasta, vor arăta; 1-mo, că sunt părinți cuminte și Români ascultători de tron; 2-do că sunt preoți evlavnici și ascultători; 3-tio că sunt însuși, iară nu zadia, poruncitori în casele sale; 4-to, Doamnele preotese sunt vrednice de cinste Doamne și harnice de a pricepe norocirea ficelor sale, care nu stă în haine pestrițe, ci în omenie, curtenie, silința și hărnicia tineretului, care Doamne preotese vor plini aceasta, mai întâiu, le voi lauda de obște, nu numai la preotesele din vicărășie, ci și într'alte părți a țării, și care n'or plini, mi-oiu lua osteneala după putință a le sili, de care nice o cinste nu le va fi, cu atâta mai tare că prin aceasta tuturor s'a folosi.

Fiește care Domn preot care ar fi adus prin mueri la atâta slăbăciune, cât să-i se pară a nu putea sau a nu vrea a împlini aceasta, să-m¹ deie pricinile în scris pentru ce nu, care apoi le voi pune înaintea săborului, care cât de îngrabă se va aduna, și acolo se va vedea arama fieștecăruia.

Această poruncă să nu se puie în protocoale[le] bisericești, ci fieștecare Domn preot să scrie însuși cu mâna sa: am văzut și cetit, apoi bine pecetluită să o trimită unul de la altul și cel

mai de pe urmă iară la mine, și eu după Paști, împlând la examenele școalelor de iarnă sătești, m'oiu încredința despre starea lucrului.

ss. I. Mărianu, vicariu[l] R[odnei].

*

Ștefan Buzila: Adause la biografia lui Florian Porcius și date despre Rodna

În »*Conspectul parohiei Rodna pro 1835*« aflător în »Protocolul poruncilor bisericesti al parohiei *Rogna* Nro VI anul 1835« parohul Gerasim Porcius, tatăl adoptiv al academicianului Florian Porcius și după sânge bunic (moș) adevărat al acestuia, în rubrica ultimă își scrie însuși biografia sa astfel: Eu mai jos iscălitul, parohul *Rognei* veche, Gerasim Porcius sum născut în 4 Martie 1760 și la vrâsta de 13 ani am fost luat la școala normală în Năsăud, în care șasă ani am petrecut studiumu. Fiind în vrâstă de 19 ani, am fost prin Cinst. Regiment-Comando Heidendorf trimis la Regimentu de linie Carl Toscaner Infanterie Regiment la Viena, ca să aduc învățătura exercițiului unde trei ani am slujit, un an ca Füsülier Gemeiner unul ca Gefreiter și unul ca Corporal, în care vreme la Schönbrun, din jos de Viena, o lună la îșpițirea exercirului cu Sr. Majestät Kaiser Josef am fost dimpreună cu tot lagărul de față în slujbă. După chemarea de Cinst. și Inalt. G. Comando și Regmts-Comdt venind în Cinst. Regiment de graniță al doilea fui dela Staborte Naszod trimis la Borgo, fiindcă acela vidic atunci a primit armele, a-i deprinde și a-i învăța exerciru cătănesc, unde am petrecut 6 luni. Tocmai de acolo am plecat la tabără la turc, unde în patru ani am fost în slujbă ziua și noaptea și înaintea pismașului la 26 de bătălii strașnice: 1-a la Botoșeni, 2-a la Larga, 3-a la Eași de 2 ori, 4-a la Schinteje, 5-a la Vaslui, 6-a la Hotin, 7-a la Focșani, 8-a la Stroiști, 9-a la Câmpia Aiudului, 10-a la Vama Timișului, 11-a la Bran în Dealul Teiului, 12-a la Câmpulung în țara Rumânească, 13-a la Cetatea Turn și Necopia și la cetatea Schurschi (Giurgiu) de 12 ori, care în tot face 26 ori. La anul 1791 am venit acasă în graniță la locul

strămoșesc. Am mai slujit în loc de Feldwebel 7 ani la 3-a Compagne și așa plinind toate slujbele cătânești și la lagăr în Sângeorz și la lagăr la Salva s'au plinit 23 ani, dela care fui comăndăluit la preoție după pofța satului de Dl Căpitan Horvat și Dl Oberstlieutenant Șișkovits la candidație, unde petrecând doi ani cu ajutorul lui Dumnezău în anul 1804 în 20 Martie am primit taina preoții și așadară peste tot face viața mea 75 ani dimpreună cu slujba preoții, care am purtat-o la 31 de ani. Despre partea caracterului din părinți sum de oameni mireni, grăniceri din Rogna veche.

În »*Informațiunea parohiei Rodna din 31 December 1856*« referitor la aceasta parohie se zice:

Parohia Rodna veche s'au rădicat înainte de anul 1136, în care prin năvălirea Tătarilor s'au pustiit, care iară rădicându-se, în anul 1242 iară a fost de Tătari dărmată, care apoi rădicându-se stă până în prezent.

Notițele reproduse mai sus, în original sunt scrise cu litere latine, deoarece Vicarul Ioan Nemeș cu data 20 Martie 1834 a dispus, că dela prima Mai acelaș an, toate scrisorile oficiale să se scrie cu litere latine. Acest ordin e reprodus în *Monografia comunei Poiană* la pag. 194. Scriitorul acestor șiruri am decopiat fiecare cuvânt exact, cum e scris în original!

După moartea lui Gerasim Porcius parohia Rodna n'a putut fi conferită altui preot vreo doi ani, deoarece erau diferențe de vederi între popor și superioritate. Poporul avea candidații săi fără teologie completă, iar ordinariatul voia să numească numai teolog. Intre candidați a fost și Florian Porcius și anume din partea poporului. Aceste apar din predica lui Mărian publicată în Nr. 9 al »*Arhivei Someșene*«.

Cu toată probabilitatea se crede, că parohia, ce a existat în Rodna pela 1136 a fost romano-catolică și atare a fost probabil și minunata biserică asertivă dărmată de Tatari în 1241, ale cărei ruine — și cu deosebire turnul în dimenziuni atât de mari, — mai există până azi.

În 1912 parohul Rodnei de pe atunci Dănilă Malai cu scopul de a descoperi cripta, ce a existat la acea biserică, a făcut să-

pături în fundamentele ei. Cripta s'a aflat, dar cu părere de rău s'a constatat, că în timpuri alți curioși au luat din ea tot ce poate să fi fost de însemnătate. S'a constatat însă altceva de interes istoric. Anume în fundamente s'au aflat petrii (nu de calitatea și compoziția petrilor de pela Rodna, ci a celor de pela Iad și Cegan) și anume cioplite în diferite figuri și ornamente arhitectonice, capituluri etc. Le-am văzut și eu cu ochii mei. Acestea dovedesc, că înainte de existența bisericii monumentale demolate de Tătari în 1241, a mai existat în Rodna, ori în jurul nemijlocit, o altă biserică sau un templu nu mai puțin interesant, iar materialul din el s'a folosit la edificarea bisericii din vorbă.

În 1910 tot parohul Malai săpând — în grădina visavis de casa parohială de azi — o fântână, la o afunzime de 4—5 metri a dat peste o vatră de foc liber, pe care era atât de bine conservată tăciunii, cașicum focul s'ar fi stâns abia ieri. Lângă aceasta vatră a aflat o cheie de zar lungă de vreo 30 cm și cu o peană (partea ce închide și deschide) lată de vreo 6—7 cm și tot cam atât de lungă. După câțiva ani otelierul Simon Karácsonyi cu locuința lângă cimitirul bisericii edificând, cu permisiunea celor competenți, un ghețar la marginea cimiterului bisericii, la afunzime de câțiva metri a dat peste scheletele, așezate unul lângă altul, alor 11 oameni, cari până aici zăcuseră acoperite cu un strat gros de nisip și pământ. Se observa însă foarte bine, că respectivii n'au fost îngropați de alți oameni.

Am văzut personal și cazul prim și al doilea și cred că aceste fapte sunt o puternică dovadă a fortunei și inundației groaznice, care a acoperit Rodna cu un strat de nisip și pământ în grosime de mai mulți metri. Din împrejurarea că și în Poiana Ilvei la săpare de fântâni, la afunzimi însemnate, se află obiecte, ce oarecând au fost pe suprafața pământului, cred că inundația groaznică n'a fost numai asupra Rodnei, ci asupra jurului întreg.

| (| * * | |

Virgil Șotropa: Apele minerale rodnene în 1839.

În revista maghiară »Nemzeti Társalkodó« pe anul 1839, editată în Cluj, a apărut un mic studiu, din multe puncte de vedere instructiv și interesant, despre apele minerale și băile din

împrejurimea Rodnei, articol scris de reputatul medic clujan Daniel Pataki de Sárospatak. Sub titlul: »Borvizul Rodnean în 1839« numitul medic scrie următoarele:

Țara Ardealului chiar și închisă pentru sine ar putea să fie fericită și bogată, pentru că în ea se găsesc toate izvoarele bunăstării și ale facultății de-a trăi din propriile resurse; numai să le știm pe acestea descoperi, cunoaște, întrebuința, gusta, apoi ameliora și nobilita cu propriile noastre mijloace industriale. Posedă din belșug aproape toate substanțele naturale necesare, și dacă găsim în ea ținuturi mlaștinoase, scunde, sombre, umede, neguroase, cari pricinuesc boale și molimi, există în ea și regiuni înalte cu aer curat și cu minunate ape minerale tămăduitoare. Aceste ape conțin multe și felurite substanțe de ale naturii, cari exercitând diverse influențe asupra trupului omenesc, întrebuințarea lor încă cauzează în organismul omenesc diferite acțiuni și efecte.

Intenționând să vorbesc pe scurt, dintre numeroasele ape vindecătoare ale Ardealului, despre apele feruginoase rodnene, amintesc în general părțile lor constitutive și energia cari, găsindu-se în izvoarele rodnene în proporții diferite schimbă efectul apelor conform aceluia raport.

Acidul carbonic inspirat e primejdios pentru plămâni, și poate cauza chiar moarte; dar amestecat prin mâncări și beuturi cu sucurile stomacului, nutrește și înviează. Faptul acesta face ca apa comună să aibă gust bun și să potolească setea, și tot el formează sufletul și viața apelor minerale. Pentru aceea cu cât apa e mai abundentă în acid carbonic și cu cât fierbe și bulbucește mai tare, cu atât e mai înviorătoare și mai digestibilă. Pe lângă acest efect binefăcător asupra nervilor și muschilor, acidul carbonic influențează cu deosebire umorile trupului: le ameliorează și augmentează, le accelerează cursul, le scutește de putrefacție și, ajungând prin sânge la plămâni, stimulează funcția acestora.

Fierul are putere astringentă, face trupul mai viu și elastic, și încă începând delă digestie până la formarea sângelui, pe care-l înroșește și îngroașă.

Sărurile în general subție, disolvă, răcoresc și produc scaun, și unele dintre ele au efect de purificare asupra unei sau altei părți a trupului.

Constând apele minerale rodnene din agregarea felurită a

amintitelor elemente și având deci efect schimbăcios; și bolile, conform feliului lor, reclamă diverse ape și divers tratament.

Pe teritorul comunelor Rodna, Maieru și Sângeorz se găsesec mai bine de 20 izvoare de apă minerală, dintre cari mai multe, fiind mai depărtate ori izvorând mai slab, nu se prea practică, și numai apa din 7 izvoare se întrebuințează pentru beut și scaldă.

Aci apele se vor înșira așa cum le găsește călătorul în drumul său și conform puterii lor vindecătoare, căci cu cât cad mai spre Nord, dela Sângeorz spre muntele Ineu, cu atât sunt mai feruginoase.

1. Borvizul din Sângeorz. Izvoarește foarte abundent în partea nordică a satului militar Sângeorz din coasta unui deal format din straturi poroase alcătuite din clorură de sodiu și calciu și din depozitele apei; fier este puțin în el; e mai bogat în hidrocarbonat de sodiu și acid carbonic. În timpul mai nou e foarte mult întrebuințat ca apă vindecătoare, așa că aproape mai mulți o beau pe apa aceasta de cât pe cea din Dombhat. Din timpuri vechi se bucură de renume în vindecarea constipației, tumori de ficat și splină, vomitări, cataruri de stomac, hemoroizi, icter, și friguri, scrofuloză, congestii cerebrale, ameteți; din vechime renumit mijloc împotriva cefaleelor.

Este cam anevoioasă urcarea la acest izvor situat în coasta amintitului deal între colți de stânci, și atât izvorul cât și cele cinci construcții cari îl încunjoară zac neacoperite. Din motivul acesta și deoarece în Sângeorz nu sunt locuințe așa bune ca în Rodna, oaspeții obișnuiți să bea apă de Sângeorz de regulă locuesc în Rodna, și-și transportează zilnic acolo apă proaspătă sau cu oameni năimiți sau asociindu-se mai mulți la o căruță.

De altfel înțelegând comanda supremă militară din Ardeal utilitatea acestui borviz la tămăduirea atâtor boli și dorind să-l aducă la o stare mai practicabilă, prin colonelul Luxetich comandantul regimentului II grănicer românesc — a cărui bunăvoință și afabilitate față cu oaspeții merită toată recunoștința — a solicitat statul comisiei mixte balneare, care în cursul verii a lucrat în Rodna. Anume comanda intenționează să ridice fântâna la o stare mai bună, să construească băi reci, să faciliteze urcarea la izvor și să facă ca oaspeții să poată avea și umbră și mai multă

comoditate, la cecece în viitor deci cu siguranță pot să conteze doritorii de-a folosi această apă minerală.

2. *Borvizul din Dombhat.* La depărtare de 1 $\frac{1}{2}$ oră dela Sângeorz și 1 $\frac{1}{4}$ oră dela Rodna, lângă șosea, față'n față cu Măgura mare, la înălțimea de câțiva stânjini pe vârful unei colini incântătoare, formată din strături calcaroase și metalifere, izvorește cu mare vuet borvizul acesta feruginos și atât de vindecător. Cantitatea de apă ce izvorește la oră acum e numai de 25 vedre, până când treizeci ani în urmă era de 50 vedre. Această apă are mai puține săruri și în raport e cu atât mai bogată în fier, în urmare posedă facultate mai mare de-a întări și mai mică de-a muia și disolva. Cu deosebire se întrebunțează cu mare efect la cataruri de stomac și plămâni, debilitatea consecutivă acestora, pivosa, împotriva vermilor intestinali, constipații împreunate cu slăbire, crampe, neurastenie, impotență, piatră în beșică, leucomie, hemoroizi, artritm.

Această fântână a fost dela început locul de convenire a tuturor oaspeților cari veneau la Rodna. Aceștia, cum și cei ce beu apă din Sângeorz ori Valea Vinului, s'au obișnuit să locuiască parte în camerele clădite pentru oaspeți lângă această fântână, parte în Rodna, puțini în Maieru. Aci se adună aproape toți oaspeții dimineața spre a bea apă iar seara spre a se distra împreună. Aci se aranjează petrecerile și aventurile sociale, joacă loteria, și cântă veșnic muzica. Incă la sfârșitul secolului trecut comanda generală clădise lângă acest izvor o crâșmă, câteva camere pentru oaspeți și întocmiri mai comode la băi, corespunzătoare numărului de atunci al oaspeților; dar înainte cu 15 ani, făcându-se de vânzare, obiectele au ajuns pe mâni nenorocite. Astfel în cursul unui timp atât de îndelungat nu numai că nu s'a ridicat un stabiliment de bae bine aranjat, care în locul dobânzilor mici de azi de sigur ar fi adus mai mare câștig; dar nu s'a construit nici măcar cabine, și în chipul acesta, din cauza dificultăților cari împiedeau cura, de un timp încoace a început să sufere renumele borvizului și să scadă numărul oaspeților. În sfârșit mai mulți oaspeți s'au adresat guvernului cu o plânsoare asupra diferitelor neajunsuri, după care s'a orânduit o comisie mixtă. Subsemnatul (Dr. Pataki) a fost numit în ea din partea guvernului, iar din partea comandai generale a fost numit Ioan Hatfaludi, căpitan în regimentul II gră-

nicer român, a cărui politeță față de oaspeți și râvnă întru promovarea binelui public merită mulțămită. Această comisie mixtă, încredințată cu examinarea stării actuale a borvizurilor rodnene și cu împărțirea directivelor medicale privitoare la inovațiile de făcut, deși n'a putut să înfăptuească ceva în mod instantaneu, a examinat însă amănunțit starea băilor, a făcut mai multe propuneri pe cari le-a așternut locurilor convenite. Și dacă guvernul cu îngrijire părintească va adera la acele, atunci pentru viitor propunerile de sigur nu vor rămânea fără rezultat.

3. *Baia rece dela Dombhat.* Văzând subsemnatul efectul bun al băii reci, și și mai bun dacă e de borviz feruginos, încă în 1835 a construit la piciorul fântânii din Dombhat cel dintâi basin alimentat de izvorul ce țişnea din mlaştină, care îndată în acel an s'a pus cu succes în practică. De atunci construcția s'a mai perfecționat și legându-se de curtea cârciumei, acum se întrebuițează mult ca bae rece de borviz. Apa e feruginoasă, turbure roșiatică gălbuie, cu temperatură de 9—10° R. Pagubă însă că nici din partea de sus nici din cea de jos a fântânei apa nu se poate scurge așa ca să fie curată și la îndemână.

Aci merită să se menționeze cu laudă și mulțămită baia cu duș plăcută pe care a construit-o un grof în preajma fântânii, într'un cort frumos cusut, pe seama oaspeților din anul acesta.

4. *Baia Antonia.* Această baie rece s'a construit în anul acesta pe cheltuiala comună a câtorva domni lângă drumul ce duce la Rodna, cam 500 pași departe dela fântâna din Dombhat, prin captarea mai multor izvoare feruginoase de borviz dela picioarele Dealului Cetății. Baia s'a botezat Antonia, adică cu numele unei baronese, care mai adeseori lua baie acolo.

Trăgându-se apă din basinul larg cu ajutorul unei pompe într'o cadă mare ce stă pe stâlpi înalți, s'a construit aci un duș foarte practic, care pentru folosința de obște s'a predat comandai militare de acolo.

5. *Borvizul din Valea Ursului.* Această apă izvorește lângă drumul ce duce la Șanț, în minunata Vale a Ursului, la depărtare de un sfert de oră dela sat și de 600 pași dela Someș. Coloarea ei este cristalină, la gust e caustică ca și vitriolul. Mai de mult era foarte căutată, în timpul mai nou însă izvorul e vizitat

mai arareori din cauza depărtării și a incomodității locului unde se află izvorul.

6. *Borvizul »Stentzel« din Rodna.* Izvorește destul de bogat din borta unui arbore, la capătul satului, într'o vale prăpăstioasă din dreapta drumului ce duce la mine, 200 pași departe de păraul Izvorului. Nu-l prea beau oamenii din cauza gustului caustic. În anul acesta niscăi domni au construit la câțiva pași dela fântână o șandramă, în ea au așezat o cadă, și conducând apa pe un igheab, au întrebuițat-o ca baie rece.

7. *Izvorul din capătul Rodnei.* Apă feruginoasă, lângă păraul Izvorului, izvorește chiar într'o cadă pe care un oaspe a îngrădit-o și a construit o scară la ea. Apa a folosit-o el și familia sa în anul acesta cu bun succes; o duc și sătenii spre a face băi în căzi.

8. *Borvizul din Valea Vinului.* Dela Rodna spre Ineu și spre mine, pe lângă păraul Izvorului se întinde o vale lungă și strimță printre păduri minunate, brazi și stânci prăpăstioase, la depărtare de 5 sferturi de oară dela topitorile minelor. Pe acest drum în timpurile mai vechi se putea umbla foarte cu greu, de oarece omul trebuia să treacă apa de 38-ori. În timpurile mai noi însă oficialitatea sirguincioasă militară și minieră l'a tocmit așa încât, chiar și dacă nu e atât de comod ca celelalte drumuri construite în graniță, se poate ușor umbla pe el și ajunge la izvorul borvizului cu cele mai încărcate care și cu caleșcele cu ferestre de sticlă. Dela topitori spre răsărit duce o vale prețipită pe muntele Beneș și această vale, după borvizul ce izvorește în ea și e renumit încă din vechime, se numește Valea Vinului. Pe această vale în sus cam la 500 pași se deschide o poeniță de 30—40 stânjeni de largă, unde izvorește cel mai feruginos și limpede borviz. Sunt două izvoare: cel mai mic curge din borta unui arbore, și apa lui e atât de limpede încât n'o poți distinge în sticla plină; are temperatură de 8° R; la gust e pișcătoare și conține mai puțin acid carbonic; iar fiind mai grea decât altele, stomacul nu suportă din ea cantitatea pe care o poate suporta din apa de Sângeorz ori Dombhat. Celalalt izvor mai mare a fost săpat anul trecut de către un baron, cu obținerea permisiunii mai înalte, într'un perimetru de un stânjin patrat, și după ce s'a podit și împrejmuit frumos, de atunci se întrebuițează mult ca cea mai puternică și excelentă scaldă feruginoasă rece; și atât apa de beut cât și cea de scaldă se

aplică la bolile pentru vindecarea cărora peste tot se întrebuițează ape feruginoase. Această apă încă ar merita să se clădească în apropierea ei o ospătărie balneară prevăzută cu birt cu oarecare confort.

*

Aceste numeroase și eficiente izvoare ridică apele feruginoase rodnene în șirul apelor minerale ardelenne de primul rang, și le fac să concureze cu cele mai renumite ape feruginoase ale Europei, ca cea dela Pymont, Spaa și Eger. Apoi trebuie să mai adaugăm următoarele: Ținutul este admirabil și se poate mândri, între cei mai înalți brazi și munți, cu o climă blândă; drumurile sunt ținute în starea cea mai bună și lângă ele se găsesc destule ospătării; chiar și dacă condițiile de incvartiruire nu sunt cele mai comode, dar sunt mai convenabile decât la celelalte băi ardelenne. Pe acest teritor militar aflăm mare ordine și curățenie; domnii ofițeri se poartă în genere afabil față cu oaspeții. Aci duc în toate părțile cele mai frumoase promenăzi naturale. Deosebirile rigide de rang și naștere se exclud aci mai mult decât la alte băi, așa că peste tot domnește urbanitate prietenească. Dacă adaugăm toate cele spuse și dacă proprietarii și arendașii vor oferi mai mult confort, vor construi ospătării cu mai multe camere, și vor căuta ca apa să se întrebuițeze în mod și mai practic; atunci se va putea zice, că borvizurile și băile rodnene sunt cele mai binefăcătoare, cele mai practicabile și cele mai distractive.

Au trecut mulți ani decând n'a fost un timp atât de stabil și cald ca în vara aceasta, deci și la Rodna, ca și la alte băi, a fost o societate atât de numeroasă, ca și care nu-și aduc aminte Rocnenii, să fi fost în timpurile mai apropiate. Numărul familiilor constatate în lista oaspeților a trecut peste 80, iar a singuraticelor persoane a ajuns aproape la 500.

Timpul înainte de masă era destinat consultărilor medicale, curei de apă minerală și băilor. Era frumos să vezi număroși boieri călări și în trăsurile adunându-se dimineața la șase ore la fântâna din Dombhat, căci din lipsa confortului în Sângeorz chiar și ceice folosesc apa de acolo, s'au obișnuit să-și bea porțiunile în Dombhat, petrecând vesel în societatea oaspeților de aci, unde toți se amuzeau la valsurile frumoase cântate de cel mai bun taraf de lăutari din Cluj. La 9 ore după isprăvirea curei

oaspeții plecau la locuințe spre a dejuna, după care îndată erau pline toate băile. Aproape la fiecare casă se putea vedea cum încălzesc apa din căzi cu pietri înfierbântate, sau cum grăbesc mulți oaspeți la dușuri. După masă se aranjau petreceri. Pe seama unui grof se închiriasse o locuință mare, dar fiind el împiedecat să vie la băi, o cedă oaspeților ca local de cazinou. Aci în localul plin se aranjau jocuri distractive ca domino, tarok, alager, eliminate fiind jocurile hazarde. Seara pe răcoare urmau plimbările comune în trăsuri și călare, ojinile, pescuitul și vizitarea regiunilor minunate învecinate. Duminica se dansa până la 10 ore. Așa treceau repede zilele și cu aceste săptămânile între cură și petreceri, domnind în tot timpul printre numeroșii oaspeți, de diversă naștere și clasă, o egală condescendență socială.

Urmând pilda altor băi mai mari, și aci s'au lansat printre oaspeți colecte de bani destinați pentru procurarea intocmirilor și comodităților balneare. Restul de bani, rămas după achitarea cheltuielilor din acest an, s'a dat în grija unui comitet format din câțiva domni cari nu locuiesc departe de Rodna și cari obișnuiesc să viziteze regulat băile, ca în viitor augmentându-se suma să fie întrebuințată pentru binele obștesc.

Praga

Francisc Cabicar.

Praha!

Cum tresare orice Ceh la auzul acestui nume! Este numele de care sunt legate cele mai scumpe amintiri istorice și care este fala și speranța neamului său.

O numește mamă, fiindcă a fost cel dintâi oraș ceh, muma tuturor celorlalte, întemeiat de figura mitică Libușa, fiica legendarului Krok. Poporul ceh a lucrat sub zidurile acestui oraș la clădirea fericirii sale. De nenumerate ori a fost martorul multor lupte crâncene. Asediat, incendiat, el totuș se ridică azi maiestos în contra atâtor vijelii, neclintit în idealul lui și al poporului său, ca un viu exemplu al adevărului străvechiu »dreptatea învinge«, ce figurează pe emblema țării sale.

Ceeace este Suceava, Putna, Rădăuți, pentru istoria poporului românesc, este pe deoparte Vișehrad, pe de altă parte castelul ce se ridică falnic deasupra luciului Moldavei¹⁾ spre a domina toată împrejurimea cu întăriturile și turnurile catedralei sale. Este muntele Athos al Cehilor. Multe a avut de îndurat în cursul veacurilor. Ceeace a suferit poporul ceh, a suferit și orașul lui. Când străinul a pus coroana de martir pe capul poporului ceh, căutând să-i răpească limba și¹ legea, toată Europa s'a cutremurat de răcnetul »leului alb cu coadă dublă«²⁾. A arătat că, condus de orbul Zizka, el poate să-și apere limba, legea și Praha lui cea scumpă. Cu sabia și buzduganul a reușit s'o apere. Moștenitorii gloriei

¹⁾ In limba cehă Vltava, germ. Moldau, râu ce trece prin Praga.

²⁾ Leul din emblema Boemiei.

străvechi n'au uitat nicicând acest lucru, își iubesc orașul, simbolul cerbiciei naționale și al apărării îndârjite în contra puhoiului ce începea, dar nu a reușit să-i cuturească.

Praga a mai fost locul de naștere al primei culturi cehe. Ea a condus poporul ceh în pace și în războiu, iar mai târziu în muncă, științe și arte. În cultură ea a fost trunchiul din care au răsărit mlădițe, a căror influență s'a simțit în toată Europa. Ea le-a nutrit cu rădăcinile ei de cultură veche, una din cele mai vechi ale Europei. Ea a fost inima, stimulul poporului lui Masaryk, care acum a ajuns la ținta sa străveche, căci »dreptatea învinge«. ¹⁾ Ea este farul lui luminător, unde astăzi nu se aude răcnetul pustiu al războiului, ci se lucrează activ, se cultivă științele și artele, de unde se răspândește lumina binefăcătoare a culturii.

Și-a ajuns ținta, s'au împlinit vorbele vrăjitoarei Libușa: »Văd un oraș falnic, a cărui faimă stelele le atinge«.

Originea orașului Praga este învăluită de negura legendelor. Legenda povestește că ar fi fost întemeiat de Libușa, soția plugarului Premisl, vrăjitoare, care avea darul prevestirii. Intr'o zi, voind să întemeieze un castel puternic, nu departe de sediul tatălui ei Krok, ea a trimis pe comiții din jurul său »să meargă, să caute, căci vor găsi în mijlocul codrului secular un om, care lucrează la facerea pragului și ușiorilor casei sale« și acolo să întemeieze castelul. Aici ar fi și espicarea numelui ce s'a dat castelului și mai târziu orașului, adică Praha (prah = rom. prag), căci după cum spune legenda, Libușa ar fi zis comiților că »sub ușorii scunzi și domnii cei mari se apleacă«. Se mai espică și în alte forme originea cuvântului Praha. Cea mai veche, datorită istoricului Kosma, este această espicăție.

Peste un oraș atât de vechiu ca Praga, de sine înțeles au trecut multe furtuni, dar s'au găsit și zile senine în istoria ei, când poporul său a putut în liniște să lucreze la mărirea culturii moștenite, zile în cari ea părea o stea radioasă a culturii europene, când era un însemnat centru cultural.

Pê lângă castelul simplu, de lemn al Libușei, încurând au început a se clădi locuințe, astfel că întinderea pământului locuit se tot măria, în paguba codrului secular, ce înconjura din toate

¹⁾ Cuvinte din emblema Republicii cehoslovace.

părțile castelului. În ce mod s'a făcut această lățire, nu se știe. Incurând sunt locuite ambele țărături, ale Moldavei, încât se simte nevoia legării lor cu un pod, la început de lemn și aproape de fața apei.

Printre cei dintâi domnitori, cel mai însemnat este sf. Venceslav, care pune baze capelei sf. Vit. Sub urmașii săi ea a fost succesiv mărită, devenind un locaș pompos unde se adunau din toate părțile pelerini pioși, ca să se roage la mormintele sfinților: Venceslav, Vojtech și Ludmila. Orașul se tot lățește, se fac legături tot mai intensive cu străinii. Devine tot mai frumos și întărit, devenind înima comercială a Europei. A avut însă nenorocirea de a fi pustiit de câteva ori de incendii uriașe.

Un soare nou răsare în istoria orașului Praga. Este Carol IV de Luxemburg. El domnește în mod pașnic, dar cu o energie mare își știe impune voința și reformele bune. Carol IV, ca un vrăjitor, ridică biserici, întărituri, înfrumusețează și regulează orașul, face faimosul »pod Carol« peste râu, pune bază universității, iar din modesta biserică a sf. Vit face o catedrală pompoasă. Era domniei »părintelui Boemiei« este o eră de aur în istoria orașului Praga și a întregii Boemii.

În curând după moartea lui Carol IV, izbucnește groaznică revoltă, care a zguduit Europa întreagă, când poporul ceh ca un singur om s'a ridicat să răzbune moartea martirului său național Ioan Hus. Praga rămasă fără populație, jefuită, incendiată, pare o ruină a unui colos, care numai cu încetul își reface puterile, spre a fi nimicită o mare parte prin groaznicul incendiu din 1541, izbucnit în cartierul evreesc. Acesta era cel mai murdar cartier, cu străzi înguste și întortochiate. Era închis din toate părțile, iar evreii nu puteau să iasă din el după ora 6 seara, fără o prealabilă permisiune a consiliului comunal. Casele nu puteau fi mai înalte de 2 m, ceea ce se vede bine și astăzi pe vechea sinagogă, de care e legată legenda lui Golem. Acest cartier fiind, nimicît cu totul de incendiu, împăratul Ferdinand I l-a înlocuit cu unul din cele mai frumoase cartiere, cu străzi drepte, cu aspect parisian. Una poartă chiar numirea de »parisiană«.

Pentru a treia oară apare deasupra orașului Praga un soare luminos. Este împăratul Rudolf de Habsburg. El a fost un adorator pasionat al științelor și artelor. Artiști și oameni de știință se

adună din toate părțile, o viață nouă, febrilă se dezvoltă. Populația a crescut la 180.000, încât nici un oraș al Habsburgilor nu putea rivaliza cu Praga. Grădinile, pline de plante și animale exotice, stârneau admirația tuturor. Museele și palatele erau fără păreche în toată Europa centrală. De atunci datează feericul palat »Belvedere« al reginei Ana. Rudolf este ultimul rege al Boemiei, care a avut reședința în Praga. Viața însă a început a deveni tot mai frivolă și luxoasă.

Din înălțimea gloriei, Praga cade în abisul întunecos al jefuirii barbare ce nu are nume în istoria omenirii. Este timpul, care a urmat luptei de pe Muntele alb. Ziua de 21 Iunie 1621 s'a tipărit mai adânc și dureros în inima oricărui Ceh. Este ziua când în »Staromestske namesti« (Piața veche) au fost uciși în chinuri și schingiuri barbare (spânzurați de limbă, tăiați, bătuți, etc. etc.) 27 fruntași cehi, sâmburele de rezistență națională. Astăzi este arătat locul acestei grozăvii prin o tablă de metal, pe care sunt gravate numele celor 27 de martiri naționali, țintuită pe vechiul palat comunal. De acum începând, Praga are numai zile triste, înscrise cu sânge în istoria ei.

În urma persecuțiilor crunte, lumea protestantă este silită să apuce toiagul greu și amar al pribegiei; Praga e pustie pentru câțva timp. Locul nenorociților îl iau străini hămisiți, vagabonzi și mii de pierde-vară vin aici să se îmbogățească ușor. Mercenari din toate părțile Europei jefuesc, ard,ucid și duc, duc mereu afară din țară comorile imense adunate de Rudolf cu atâta trudă și cheltuială într'un lung șir de ani. O idee despre bogățiile adunate de împăratul Rudolf ne procură faptul că, după lupta de pe Muntele alb, Bavarezii au dus în țara lor 1500 de care încărcate cu opere de artă. Mai târziu și Saxonii au dus multe rarități la Dresda, cărându-le atât pe uscat, cât și în corăbii pe Elba. Și totuș a rămas destul ca să se sature și Suedezii. Mai târziu, de aici s'au vândut opere de artă în Roma, Paris, Petersburg etc., îmbogățindu-se și complectându-se multe muzee europene. Se înțelege că nici Austriacii nu s'au lăsat mai pe jos și și-au umplut muzeele din Viena. Atât de departe s'a mers, încât se vindeau capo d'opere în licitație publică, pe prețuri de nimic. Și totuș au mai rămas destule opere din acel timp, mai cu seamă tablouri și arme. Praga a fost sărăcită, populația ei jefuită și stoarsă fără

milă de ultimele ei puteri. Poporul ceh murea de foame și boli contagioase acasă și în pribegie, pe când străinul ridica palate pompoase din jefuirea lui. Au fost triste zilele aceste, în cari au triumfat lezuiții. Cu toată liniștea aparentă jugul robiei devenia tot mai apăsător.

Din nou se deslănțue furtuna groaznică a războiului asupra Europei. Sunt luptele Mariei Terezia. Regele Frederic II al Prusiei, asediază și bombardează strașnic Praga, necruțând nimic. Pe catedrală sunt multe urme ale gloanțelor prusiace. Clădirile au fost în mare parte distruse și ruinate. Dar și aceste lupte au încetat, spre a face loc domniei lui Iosif II. Acest domnitor filosofic nutrit de ideile enciclopediștilor francezi, desființează biserici, capele, mănăstiri. Operele prețioase de artă, câte au mai rămas în castel, au fost în mare parte duse la Viena, iar locul lor l-a luat artileria, căci castelul a devenit cazarmă.

Izbucnește revoluția franceză. Ideile ei au găsit un larg răsunet în inimile Cehilor. Centrul curentului anti-austriac era Praga. Urmăriți și prizoniți de teribilul Metternich, iar mai târziu nu mai puțin de alții, ei nu se lasă, iar Praga este focarul cerbiciei naționale. Se creiază în ciuda asupritorilor clădiri pompoase pe malul Moldavei, malurile sunt ridicate și regulate, se construiesc poduri largi, se izbutește a se despărți universitatea cehă de cea germană, devenind independentă. Praga așa cum o găsim astăzi, *nu este opera străinului* asupritor, ci rezultatul sudorii și muncii poporului său, care cu mari jertfe a făcut din așa numitul »sat mare«, un oraș strălucit.

Călătorul, care pentru întâia oară vizitează Praga, se îndreaptă mai întâi, trecând peste podul de piatră al lui Carol IV și încântat de priveliștea »Veneției« din Praga, spre vestitul loc, numit Hradciani. Acesta este locul străvechei gloriei, martorul multor izbânzi, dar și multor înjosiri. Aici s'au pus temeliiile castelului Libușei, care a fost apărat de codrul secular înconjurător. Pe aceste locuri s'au așezat mai cu seamă meseriași streini, aduși din toată Europa. Pe așezămintele lor s'au întipărit semnele caracteristice ale epocii lui Carol IV de Luxemburg și a lui Rudolf II de Habsburg. Aceste locuri sunt mărețe, inspiră sentimente de admirație față de trecutul glorios. Vizitatorul urcă mereu prin străzile înguste și liniștite, par'că meievale, gândindu-se fără voie la istoria atât

de variată a acestor locuri. Bizar și nepotrivit sună aici semnalul strident al automobilelor sau al tramvaiului electric. Ajungând în apropierea castelului, poate avea norocul să audă un cântec dulce și curat, ca o chemare din altă lume. Sunetul iese dintr'o veche mănăstire, cu o biserică alături. Este vestita Loreta. Ceeace caracterizează această clădire, e stilul curat italian, în care este clădită, clădită fiind de Italiani. Conține foarte frumoase picturi. Sunt vestite: comoara din Loreta și »Cântecul clopoștelor«. Cel din urmă este de o popularitate rară, făcând să răsună în fiecare oră un cântec de clopote, foarte plăcut în liniștea ce domnește în această parte a orașului. Dar acest sunet dulce și curat face să vibreze coarda durerii în inima oricărui Ceh, căci se vede pe unul din locurile cele mai crunt atinse de urgența zilelor de după lupta de pe Muntele alb.

Nu departe, pe un loc puțin ridicat, se află casa în care își petrecuse viața vestitul astrolog-astronom Tyho de Brahe cu ajutorul său Kepler. Sunt multe locuri foarte însemnate aici, cum este palatul Schwarzenbergilor, prefăcut în muzeu, dar nu le pot aminti pe toate, căci mai fiecare casă își are istoria ei.

Fiind Praga un oraș atât de vechiu, e natural să găsim reprezentate în ea toate stilurile arhitectonice, începând cu cele mai vechi. Voi vorbi în general despre acestea, fiindcă amestecul stilurilor din toate vremile dau farmec particular orașului Praga.

Călătorul care a vizitat împrejurimile castelului și a ajuns însfârșit înăuntru, se îndreaptă mai întâiu spre catedrala sf. Vit, pe care o are mereu înaintea ochilor, ori din ce parte ar veni. Îndreptându-se prin străzi înguste spre catedrala gotică, pompoasă, este izbit de simplitatea basilicei sf. Jiri, clădită în stil roman. Simplă, cu turnurile ei albe, nu prea înalte și masivă, se află la depărtare de câțiva pași de catedrala pompoasă și sveltă, cu turnuri înalte. Praga e numai contraste. Stilul roman e des întâlnit, dar nu e curat, reparațiile de mai târziu făcându-se în spiritul vremii.

Coroana castelului și a orașului este catedrala sf. Vit, opera monumentală a multor veacuri, locul de odihnă veșnică a celor mai buni regi cehi, martorul bucuriilor și al suferințelor poporului ceh. Este un fel de Akropolis al orașului Praga. Regele sf. Venceslav, obținând dela împăratul german mâna sfântului Vit, a

clădit în onoarea acestui sfânt o capelă în stil roman. Mai târziu au fost aduse aici întregile moaște ale marelui sfânt. Arsă de mai multe ori și neincăpătoare, această capelă a fost de multe ori reclădită, devenind sub urmașii lui Venceslav o biserică pompoasă dar mai cu seamă foarte bogată. Odoarele bisericesti au atras pofta cheltuitorului Ioan de Luxemburg (mort în lupta dela Crécy), care a jefuit-o în adevăratul sens al cuvântului.

După moartea lui Ioan de Luxemburg, vine era de aur a domniei fiului său, Carol IV. Cu prilejul înființării arhiepiscopatului din Praga, el pune baza catedralei sf. Vit, în anul 1344. Clădirea a fost începută de un maestru francez și terminată de cehul Petru Parler. Acest din urmă, nu numai că a fost arhitect bun, ci a fost și sculptor foarte priceput, căci a împodobit catedrala pe dinafară și pe dinăuntru cu foarte multe sculpturi minunate. Așa cum a fost clădită atunci avea două turnuri. Amintitul incendiu din 1541 distruge toată opera împăratului Carol IV. Domnitorul de atunci, împăratul Ferdinand I, caută să repare ce a căzut pradă focului, însă nu se știe că oare din lipsă de bani, sau în spiritul timpului, nu mai reclădește turnul principal așa, cum a fost în stil curat gotic, ci simplu îi pune o cupolă de cupru, care nu e deloc în armonie cu restul gotic al catedralei. A mai suferit mult clădirea, când a fost prefăcută în casă de rugăciuni calvină, iar icoanele, altarele și alte lucruri de artă au fost delăturate. Dar mai mult ca oricând, a suferit din cauza asedierii de către Frederic II, când ciuruită de gloanțe, părea o ruină. Dezastroasă pentru această clădire a fost și decadența artei în sec. XVII—XVIII. În cursul timpurilor i-au mai fost adăugate două turnuri gotice. Astăzi are turnul principal, ca tăiat, cu cupola de cupru și aceste două turnuri gotice, cari armonizează foarte bine cu restul clădirei.

Odată terminată înăuntru această clădire, reprezintă un monument național de artă, care, totdeauna va da dovezi despre gradul de cultură ce-l avea Praga în evul mediu. Este o comoară de monumente istorice și de artă națională. Clădită în stil gotic, este cel mai de seamă reprezentant al lui. Intr'adevăr, lipsește sistemul greoiu de clădire roman, posomorât și straniu. Aici totul e deschis, svelt, clădirea e împărțită prin două șiruri de coloane înalte, bolta e îndrăzneț arcuită, pare c'ar atârna în aer, fe-

restrile sunt înalte și foarte frumos zugrăvite de maeștri vestiți. Pe dinafară e numai turnulețe și sculpturi fine, arcade, cari susțin bolta (sistem contre-fortes), figuri fantastice și fel de fel de ornamente plastice.

Interiorul catedralei nu este încă terminat; se mai lucrează activ la decor. Ochiul vizitatorului este atras mai întâiu de mausoleul clădit de Rudolf II, unde este înmormântat Carol IV, părintele Boemiei. Monumentul cel mai vechiu, un monument într'adevăr național, este capela sf. Venceslav, vecină cu camera, unde se păstrează coroana de aur a regilor cehi, care azi nu mai e întrebuințată, statul fiind republică. Așa cum este astăzi, capela este numai umbra celei vechi, cum esplică conducătorul unei grupe franceze, la care neobservat mă atașasem și eu. Dar așa cum este, totuș este minunată. Picturile vechi de pe pereți, făcute cum era obiceiul pe fond de aur, strălucesc de luciul scânteiilor al pietrelor prețioase, ce le înfrumusețează. Totul este ceh, este național, atât materialul, cât și maestrul. Picturile foarte bine păstrate conțin scene din viața sf. Venceslav și a Mântuitorului. Altarul este un monument de artă bisericească și împreună cu mormântul sf. Venceslav, pare a fi mai nou.

Mai sunt și alte capele ale diferiților sfinți, dintre cari amintesc aceea a sf. Silvestru, cu o frumoasă cruce de lemn de cedru și cu chipul feței ideale a Mântuitorului și aceea a sf. Ana, numită Nostică, ea fiind cea mai artistică și mai pompoasă dintre toate. Aceasta din urmă este vestită nu numai prin sculpturile și picturile sale, dar conține și lucruri istorice rare, precum: manuscrise, pahar din timpul lui Carol IV, săbiile sfinților Venceslav și Ștefan și multe altele. Sunt demne de amintit, din punctul de vedere al artei și grațiile lucrate cu mult gust, cari despart acele capele de restul bisericei. Dintre celelalte monumente nu pot să nu amintesc îngerii de argint de pe altarul sf. Ioan Nepomuc și monumentală statuă a cardinalului Schwarzenberg. Turnul catedralei mai oferă o privescătoare unică asupra orașului. 1

Marele număr de clădiri în stil gotic se esplică prin faptul că atunci, când acest stil »decorativ« își atinsese apogeul, împăratul Carol IV restaura Boemia. Se înțelege că clădirile rămase dela el, erau făcute în spiritul timpului, și aceasta nu numai în Praga, ci în toată Boemia.

Mai sunt reprezentate în Praga și alte stiluri de clădire, mai cu seamă stilurile: baroque și renaissance. Ca exemplu tipic al stilului renaissance se impune amintitul castel de vară al reginei Ana, numit »Belvedere«. Caracteristice pentru acest stil sunt arcadele minunate și reliefurile artistice, reprezentând scene mitice și din trecutul istoric. Nimic nu este ascuțit, ci totul arcuit cu mare gust, armonizând foarte bine cu liniștea timpurilor mitologice. Mână în mână, arhitectul cu sculptorul și pictorul se ni-zuesc să ridice clădirea cât mai pompos. Stâlpii, fațadele, balustradele, porțile, sunt pline de motivele cele mai fantastice, parte imitând natura (fructe, frunze etc. în grupuri armonioase), parte fiind motive vechi. Se mai caracterizează acest stil prin mulțimea sculpturilor, a busturilor ba chiar a grupurilor întregi. La biserici e caracteristică cupola. Introdus de maestri italieni, acest stil încurând a fost adoptat și prefăcut, formând un stil renaissance particular, am putea zice: ceh.

Vorbind de stilul renaissance, nu pot să nu amintesc clădirea Muzeului național, ce se ridică deasupra celei mai frumoase piețe, piața sf. Venceslav. A fost clădită în anii 1883—1891 în stil renaissance. Fațada principală, cu o cupolă înaltă, se ridică deasupra unei rampe făcute în acest scop, prin cecece s'a dat o feerică înfățișare pieței sf. Venceslav, la capătul mai ridicat al căreia se înalță majestos. Priveliștei minunate îi ajută și faptul că clădirea e liberă din toate părțile. Înaintea intrării în formă de terasă, este o splendidă fontană. Partea din jos a clădirii este din blocuri mari de granit necioplit. Fațadele etajelor sunt împărțite și armonios grupate prin stâlpi corynthici și împodobite cu sculpturi. Sub inscripția cu litere de aur: »Museum regni Bohemiae« sunt înfățișate trei momente însemnate din istoria Cehilor: 1. Regele Venceslav II pune baza mănăstirii Zbraslav, 2. Carol IV întemeiază universitatea și 3. împăratul Rudolf II adună din toate părțile artiști și oameni de știință în Praga. Pe turnurile din colțuri se ridică figuri potrivite, adecă ramurile de artă și știință, reprezentate prin obiectele adunate în interior ca: arheologia, mitologia, etnografia, numismatica, geografia etc. În interior totul este împodobit cu mult gust și luminat de lumina ce pătrunde prin plafonul de sticlă frumos zugrăvit. Arcuri încrucișate sunt susținute de stâlpi înalți, între cari se află meda-

lioanele regilor cehi. În toate părțile, în coridoare și pe scări, sunt așezate sculpturile personajilor din istoria Boemiei.

Comori întregi sunt în arhiva plină de manuscrise, patente vechi, inscripțiuni etc. Sala cea mai splendidă din această clădire este Pantheonul din primul etaj. Se impun spre amintire cel puțin picturile cu cari este împodobită, mai cu seamă cele ale lui: Brozik, Zenisek și Hynais. Salele din primul și al doilea etaj sunt pline de colecțiuni, foarte frumos și ingenios aranjate. Sunt atâtea, încât cea mai slabă descriere a lor ar pretinde o carte întreagă. E demn de amintit »Barrandeum«-ul, care conține pietrificările adunate mare parte de renumitul geolog loachim Barrandeu, cu de cari nu se pot mândri alte muzee din lume. Majoritatea lor sunt din siluricul ceh.

Tot aici este și Academia. Această clădire conține tot ce are poporul ceh mai scump și este un templu național de cultură. Cu pietate și cu respect primește orice fiu al mănoasei Boemii la manuscrisele celor mai însemnați înaintași ai săi, cari au luptat atâta pe teren cultural, ca să poată semăna într'un pământ stâncos și spinos sămânța din care a răsărit o nemuritoare cultură națională. Cu respect se oprește și înaintea armelor vechi, cu cari înaintașii săi au știut să curețe pământul lor de răul și domnia ucigașilor lor.

Din timpul stilului renaissance sunt multe obiecte foarte frumoase și interesante prin gingășia lor, ca: statuete fine, ceasornice, pahare, legături de cărți etc. expuse în mare număr prin multe muzee ale orașului Praga. Toate sunt foarte fin lucrate și dovedesc uneori o muncă asiduă, ce astăzi nici închipui nu se poate.

Ceva mai nou este stilul baroque. Este foarte frumos și bine reprezentat. Il caracterizează liniile arcuite ale fundamentelor (mai cu seamă la biserici) și fațada caracteristică. Totul este ondulat, plin de arcuri împletite în modul cel mai bizar. Este stilul lezuiților, cari prin pompă și măreție căutau să atragă lumea și voiau să-și arate biruința asupra curențelor ce au zguduit Europa mai înainte. Vestit este prin clădirile în acest stil în Praga și alte părți arhitectul Diezenhofer. Ca tip trebuie să amintesc biserica sf. Nicolae. Lucrurile aurite în mare număr, cupola foarte frumos zugrăvită, tablourile pompoase, statuetele și ornamentele în majoritate aurite sau zugrăvite cu culori vii, semiîntunecul mistic ce

domnește, fumul cădelnițelor, dar mai cu seamă muzica bisericească înălțătoare, fac pe om să uite realitatea, să trăiască câteva clipe în visuri. Muzica bisericească este pe un punct culminant în Praga. Coruri, acompaniate de orgă, uneori orchestrație completă, se găsesc mai în fiecare biserică, căci pe lângă marele număr de atești se găsesc destui oameni pioși în Praga. Majoritatea o țin romano-catolicii; ei au și cele mai multe biserici și sunt mai bine organizați.

Un lucru atrage mai mult ca orice atenția atât a locuitorilor din Praga cât și a străinilor. Este orologiul (orloiul) vechiu, de pe vechiul palat comunal. Locuitorii din Praga, pensionarii bătrâni, stau ore întregi și-l privesc. Este încă un martor al vechii și trainiceii culturi a orașului Praga. Un obiect care arată atâta măiestrie, ajută foarte mult la cunoașterea evoluției sufletești, atât de rară și înceată în timpurile medievale, pline de războiu veșnic. Acest orloiu se crede că a fost construit prin veacul XIV sau XV. Sunt cunoscute orloaie din acele timpuri prin Italia, dar acesta este un monument de artă proprie, nu imitație. Pe la sfârșitul secolului XIV avea mare renume în Europa orloiul din Strassburg. Pe el se citea, pe lângă ora respectivă, și mersul planetelor, iar de trei ori pe zi apăreau cei trei crai dela răsărit. Auzind despre acest orloiu și meșterul Hanuș, om foarte priceput în ale orologeriei, și-a propus ca și Praga să aibă unul la fel. A și reușit să construiască un ceasornic cum pe acele vremuri nu exista. Nu numai că se citea pe el timpul și mersul planetelor, dar și calendarul se regula și se arăta automatic, iar în locul crailor ingeniosul constructor a făcut să apară (și apar încă și astăzi) în fiecare oră cei 12 apostoli în frunte cu Mântuitorul. În tot timpul apariției lor, în care timp figurile lor se arată pe rând în două ferestruți, un schelet, reprezentând moartea, trage de un clopot. Iar după ce toate au trecut pe dinaintea vizitatorului uimit, un cocoș metalic bate de trei ori din aripi și face să răsunе piața de cântecul atât de cunoscut al acestui fel de păseri. Un cocoș viu nu ar cânta mai bine. De meșterul Hanuș se leagă multe legende triste, conținând soarta lui, soartă care se aseamănă cu aceea a meșterului Manole. În Muzeul național sunt orloage destule și mai vechi decât cel amintit, lucrute și ele cu artă, dar acesta este unic în felul său.

Cum am amintit, Praga e numai contraste, ceea-ce-i dă fa-
mecul caracteristic și ceea-ce uimește mai mult pe vizitator. Din
străzi largi, cu reclame luminoase parisiene, ticsite de lume și
sgomotoase, printr'o simplă cotitură, ajunge omul în străzi în-
guste (rareori murdare), unde nimic nu amintește secolul al
XX-lea, dacă nu ar fi marele număr de antene de radio. Aici în
multe locuri se trăiește o viață tipică medievală. Inșă aceste lo-
curi încep a dispărea. Praga fiind un oraș atât de vechiu, nu
poate să aibă caracterul evidentat al orașelor moderne. Nu e
vorbă, sunt destule cartiere, cari pot rivaliza cu cele din orașele
apusene. Astfel ar fi minunata piață a sf. Venceslav, dominată
de clădirea Muzeului național, cu minunata fântână și cu statuia
sf. Venceslav, patronul Cehilor dinaintea ei. Mai cu seamă în
timpurile din urmă străzile dobândesc un caracter parisian, când
seara strălucesc de miile de reclame, cari se fac aproape exclusiv
cu lămpi și litere colorate, coloane verticale, discuri rotitoare, in-
scripții luminate alternativ, etc. Se fac acum încercări ca și diri-
jarea vehiculelor să se facă cu lămpi colorate. E feerică prive-
liștea seara la miile de lumini ce se oglindesc în apele liniștite
ale Moldavei. Ba, mi-se pare că viața pe străzi seara e mai felu-
rită și mai zgomotoasă. Automobilele mișună și sunt de o ele-
ganță extremă. Au însă cusurul foarte mare, care le face pentru
un simplu muritor aproape nefolositoare, că sunt foarte scumpe,
iar taxele foarte ridicate. E interesant că mărcile locale, ca »Praga«
și »Tatra« predomină. Sunt de o calitate și execuție fără concu-
rență, însă sunt și scumpe. Este partea slabă a naționalismului
ceh, care pentru a încuraja industria națională, îngreunează întra-
rea în țară a produselor străine, făcând astfel, din acest obiect
atât de util, pentru cea mai mare parte a poporului, un pium
desiderium.

Dar acest naționalism destul de pronunțat, a avut un trecut
trist. Martoră e monumentală clădire a teatrului național, care
clădită în stil renaissance clasic, se oglindește în apele Moldavei.
Teatrul a fost totdeauna tribuna de pe care marii naționaliști cehi
trezeau mândria națională a poporului, făcându-l să admire marile
opere naționale în arta dramatică și muzicală. Un Smetana, Dvořák,
Vrchlicky, Erben și mulți alții, creând o artă în toată puterea cu-
vântului națională și particulară, vor rămânea nemuritori fiind fala

veacului în care au trăit. De aici se răspândeau în toate părțile lumii vestiții »muzicanți cehi«, operele cărora, mai de mult necunoscute din lipsă de protecție, astăzi uimesc lumea. Ca executori (Kubelik, Ondricek, Buchtele, Prihoda, etc.) se impuneau, dar arta creatoare a fost pe nedrept desconsiderată de dușmanii cari făceau orice ca străinătatea să nu aibă nici idee despre o artă nouă, ce răsărea aproape în mijlocul lor și care o uimește astăzi prin originalitatea ei. Talente muzicale, ca Smetana, Dvořák, Fibich, Suk și alții, pot sta alături de cei mai vestiți componiști, operele lor ajungând astăzi să fie mondiale. Opera lui Smetana (»Mireasa vândută«, »Dalibor«, »Sărutarea«, etc.) atât de simplă ca înscenare; uimește prin grandiositatea muzicei, prin varietatea motivelor și prin întregul impunător ce-l formează melodia cu acompaniamentul. Și pe acest teren Cehii singuri și-au eluptat succese și admirație în fața lumii, începând cu anul 1892, cu ocazia congresului din Viena, și urmând astăzi nu cu mai puțină vervă idealul lor. Totul trebuia să-și procure cu mari jertfe singuri, din slabele lor puteri. Nu aveau nici un ajutor din vre-o parte. Foarte bine spun acest lucru literele de aur deasupra scenei teatrului național: »národ sobe« (»poporul sie-și«). Poporul singur și-a făcut acest templu al Muzelor și de deșteptare națională, din propriile sale puteri, slăbite de neîntrerupta luptă de veacuri.

Mândria națională (de loc însă șovinism) se oglindește foarte bine în fețele vesele și pline de bărbăție ale »Sokoli-lor« (Reuniune de gimnastică), cari în timpurile de încercare au dat pe cei mai merituoși Cehi, fiind un centru, unde se desvolta nu numai trupul, dar și sufletul. Prin adunările mari ce le făceau, frăția se întăria și în toți era acelaș spirit, fiind toți egali și frați. Dacă Cehii nu ar fi fost uniți în reuniuni »Sokol«, cu greu ar fi rezistat diferitelor încercări ale sorții.

Jertfele în luptele purtate împotriva desnaționalizării au fost înense. Ele sunt foarte bine reprezentate pe cortina scenei teatrului național, de către pictorul Hynais. Aici e zugrăvită alegoric începerea clădirii Teatrului național. Pe lângă arhitectul cu lucrătorii și artiștii, se văd oameni cari vin din toate părțile țării, contribuind fiecare cu câte ceva la ridicarea acestui falnic monument național. O sărmană văduvă vine cu doi copii mici și jertfește ultimul ei ban pentru neam.

Mulțumită reuniunii »Sokol«, Praga este un însemnat centru sportiv. În general, în întreaga țară rar se găsește sat care să nu aibă sală pentru gimnastică, unde se adună tineri și bătrâni, bogați și săraci, pentru ca întărindu-și corpul, să contribuie la vigoarea poporului întreg.

Mai mult ca orice însă, Praga este un centru cultural din cele mai vechi. Având cea mai veche universitate din Europa centrală, cultura sa este trainică, căci are rădăcini adânci în masele poporului. Cele două universități și politehnici ale ei nu pot primi atâta studențime, câtă se adună din toate părțile să se adape la izvorul culturii. Studenții străini sunt mult mai numeroși ca cei Cehi. Unele localuri sunt insuficiente, altele noi se clădesc în toate părțile orașului. Pe lângă clădirile monumentale ale facultăților de drept și filosofie neterminate încă, s'a început clădirea unui întreg cartier tehnic. În toate părțile se clădește febril, pentru că statul acordase scutire de dări pe 10 ani tuturor celor cari vor clădi în primii 10 ani ai republicii. Părți noi de oraș răsar aproape sub ochii locuitorilor, în scurt timp Praga va fi de nerecunoscut.

Printre studenți sunt reprezentate toate națiunile Europei. E deci dela sine înțeles că viața de student în Praga este foarte variată. Cu tot procentul mare de elemente străine, viața de student este sănătoasă și plină de originalitate. Studentul Ceh nu a fost nicicând bogat. Cele vreo două stămine studențești nici pe departe nu ajung ca să poată cuprinde atâta studențime. Mai cu seamă războiul mondial a sărăcit clasa mijlocie, care dă cei mai mulți studenți. De aceea viața de student în Praga este grea, căci la singurul lor mijloc de câștig, ca instruirea elevilor secundari și serviciul în diferite oficii sunt foarte mulți concurenți. În timpurile din urmă se observă un curent de ajutorare socială a studenților, dar nici în măsură minimală nu poate sta față nevoilor. Astfel se explică și faptul penține la un număr așa mare de studenți viața publică este relativ restrânsă. Cu aceasta nu spun că nu ar exista, dar acum rolul însemnat al studenților din timpurile de opresiune națională a dispărut. Cea mai intensă viață studențească se observă în »Casa academică«, unde sunt la dispoziție: bucătărie mare, săli pentru diferite scopuri, ca: clu-

buni, diferite asociații de ajutorare, cea mai mare bibliotecă din Praga, apoi terenuri pentru tot felul de sporturi etc., unde curge veselă viața de student. Studenții din Praga sunt foarte bine organizați în toate privințele. Singuri, din puterile lor, lucrând ca muncitori, și-au ridicat în timpurile grele ale războiului mondial un cămin constător din nouă paviloane, unde să găsească studenții săraci adăpost. Tot singuri și-au ridicat edificiul »Studentskydomov«, cu scopul de a oferi studenților de toate națiunile loc de adunare, hrană ieftină, etc.; este într'adevăr o casă internațională. Aici m'am întâlnit și cu câțiva studenți din România.

Studenții din România sunt destul de numeroși în Praga. Locuiesc prin case particulare și majoritatea lor se hrănesc la »Studentskydomov« sau la »Mensa Iudaica«. Le poartă mult de grijă Legațiunea română, condusă de ilustrul ministru DI Emandi. Dintre studenții din România cari studiază în Praga, sunt cei mai mulți Evrei, Ruși, Ruteni, puțini Germani. Fiind atâți studenți din România în Praga și majoritatea lor fiind săraci, ar fi de dorit ca să se facă un cămin, unde să găsească cel puțin locuință ieftină.

Un lucru care nu peste mult se va impune singur, este schimbul de inteligență cu străinătatea. E un fapt sigur și constatat că Cehoslovacia are un plus de inteligență, mai cu seamă tehnică, ceea ce României îi lipsește, iată deci un mijloc bun ca să-și procure o armată de ingineri buni și calificați. Ar mai fi de dorit ca pe baza de reciprocitate, dacă studenții români (în număr de aproape 500 numai în Praga) obțin dela C. S. D. 50% reducere, să o obțină pe C. F. R. și acei puțini cehoslovaci cari vin pe vacanțe din Cehoslovacia, tot studenți și ei.

Unul din cele mai vechi orașe ale lumii, Praga, totuș așa cum se prezintă astăzi e un oraș tânăr, nu mai este Praga cea de sub Austriaci. Poporul său, ieșit victorios și întregit din uraganul mondial, a șters orice deosebire dintre clase; o viață democratică domnește pretutindeni. În tot locul este ordine și mai cu seamă în oficiile statului, complezanță. Bogat, sărac, știutor, neștiutor, toți sunt egali și cu aceleași drepturi. Este de lăudat faptul că studenții din Praga nu caută să se deosebească de ceilalți muritori prin vre-o uniformă, căci simt că la aceea nu

au nici un drept. Elementul german, înaintea războiului mondial atât de puternic, trăiește acum în cea mai perfectă armonie cu elementul ceh, nicăiri nefăcându-se nici cea mai slabă deosebire între ele. Din »sat mare« cum era numită, Praga a devenit un oraș foarte frumos. În toate părțile se lucrează febril să se repare greșala secolelor. Totul e în mișcare dar în cea mai perfectă ordine.

Fapte și constatări.

În anul 1923 în mai multe rânduri am conversat cu dl Dr. Teofil Tanco și cu părintele protopop Ștefan Buzila asupra chestiei: cum s'ar putea mântui de peire și edita actele și documentele privitoare la trecutul ținutului nostru, rămășițe sortite să dispară în scurt timp din cauza neinteresului și preocupărilor de altă natură a societății de azi. Știind prea bine că o astfel de problemă să poate realiza numai cu un sprijin material suficient și stabil, numiții domni, în calitate de membri ai comisiei care administrează pădurile grănicerești năsăudene, au binevoit să recomande acestei corporațiuni înlăptuirea ideii și subvenționarea întreprinderii literare. Membrii comisiei cu tradiționala lor generozitate grănicerească îndată au votat pentru scopul sus indicat o subvenție corespunzătoare și astfel au făcut posibilă apariția revistei noastre »Arhiva Someșană«.

Subvenționarea a continuat cu dărnicie an de an până în 1928, când consiliul de administrație a nouăi societăți »Regna«, înființată pentru exploatarea pădurilor grănicerești, a luat asupra-și editarea revistei.

Despre toate subvențiile acordate, precum și despre cheltuielile împreunate cu redactarea și tipărirea revistei, s'au purtat și se poartă socoteli detaliate, cari până la altă dispoziție se păstrează la direcția liceului »George Coșbuc« și se controlează și verifică de către comisiunea cenzurătoare a corpului profesoral.

Constat că în toamna anului 1923 membri comisiei care administrează pădurile grănicerești erau: Dr. Teofil Tanco, Ștefan Buzila, Alexandru Halița, Pamfil Grapini, Ioan Dologa, Ioan Pop, Ioan Mihailaș, Elizeu Dan, Dr. Dionizie Login și Macedon Linul.

La nouă alegeri au mai intrat în comisiune: Dr. Leon Scridon, Onisim Sas, Teofil Ușeriu, Simion Pop, Ioan Barna, Nicolae Rognean, Victor Zinveliu, Dr. George Pavel, Ioan Buzdug, Teodor Macrea și Dr. Ioan Monda.

Tot aci trebuie să subliniez bunăvoința, cu care au promovat cauza revistei noastre dnii Ioan Aleman directorul regiunii silvice, George Avram directorul societății »Regna«, Dr. Alexandru Pălăgeșiu actualul subprefect și prezident al ședințelor comisiunii silvice, precum și prefectii și subprefecții anteriori ai județului nostru.

Incheiu cu dorința și nădejdea că persoane și din generațiile mai tinere vor lua hotărârea să colaboreze la revista noastră accesibilă oricărui muncitor cinstit și dezinteresat. Totodată apelez la obștea ținutului nostru ca — precum se face în toate țările și la toate popoarele culte — să adune și să păstreze actele, documentele și feluritele scrisori, cari publicate au să contribuie la cunoașterea trecutului uneori fericit, mai adesea sbuciumat, al poporului nostru.

Năsăud, Iunie 1929.

Virgil Șotropa.

Bibliografie.

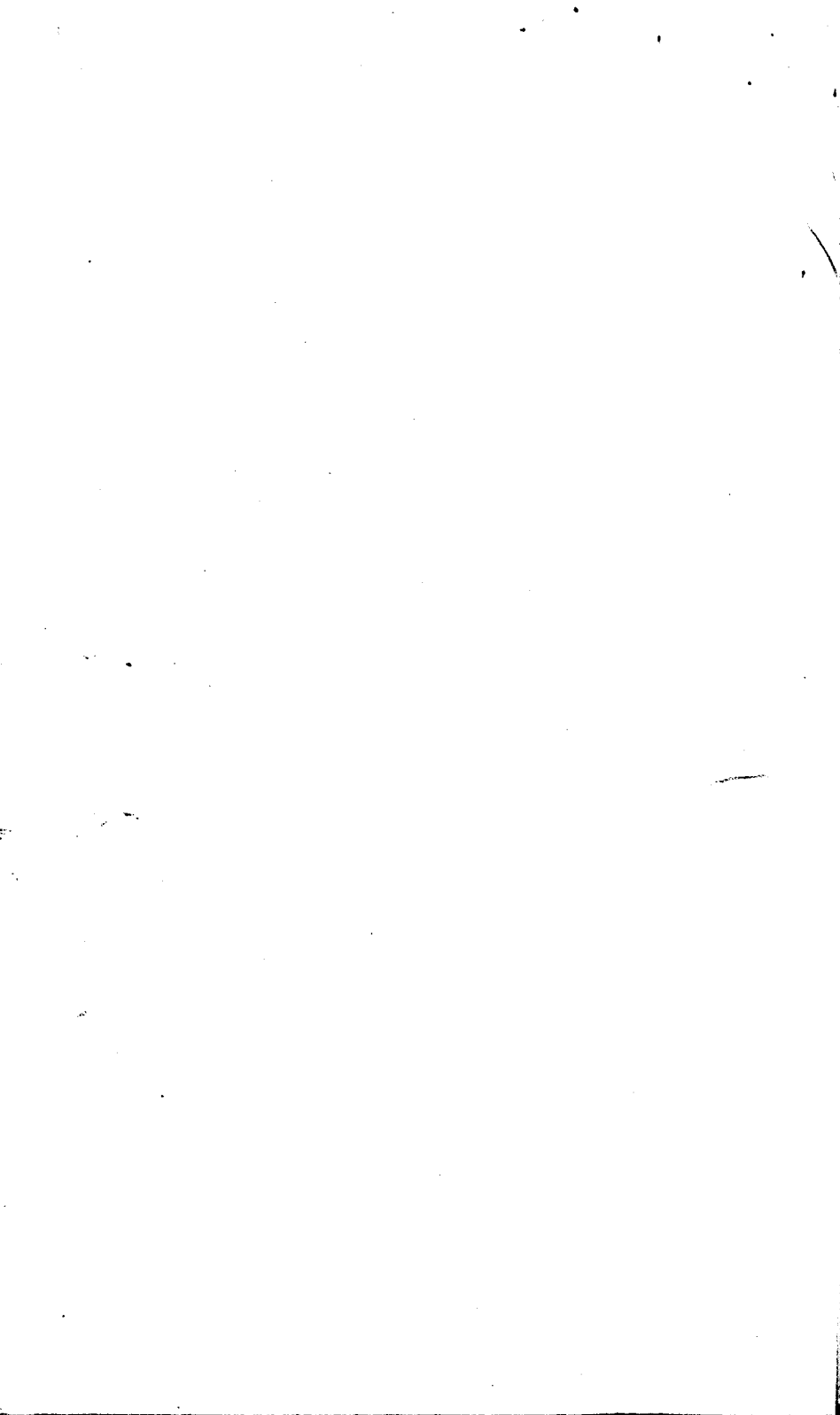
Vasile Meruțiu: *Județele din Ardeal și Maramureș. Cluj, 1929.*

Ioan Georgescu: *Dr. Ioan Rațiu. Sibiu, 1928.*

Dr. A. Ciplea: *Rezumat al istoriei bisericii (30—476). Gherla, 1928.*

N. G. V. Gologan: *Trecutul comerțului românesc din Brașov. București, 1928.*





ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ CULTURALĂ

TABLA CUPRINSULUI

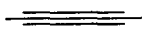
Vol. II. — Nr. 7—10

1927—1929

(Cifrele latine indică broșura, iar cele arabe, pagina).

<i>Alexi P. Artemiu</i> : O audiență la Vodă Carol în 1880	VIII	116	
<i>Bichigean Gavril</i> : La mormântul vicarului Gr. Moisil	VIII	138	✓
<i>Bichigean Vasile</i> : Din trecutul contunelor Nușfalău și Sântioana	VII	76	
Statutul grăniceresc	VIII	76, IX	104
Un capitol din litigiul Bistrițenilor cu Someșenii	X	41	
<i>Buzila Ștefan</i> : <u>O predică a vicarului Marian</u>	IX	79	✓
Adause la biografia lui <u>Fl. Porcius și date despre Rodna</u>	X	123	
<i>Cabicar Francisc</i> : Praga	X	133	
<i>Drăganu Nicotae</i> : Date privitoare la istoria comunei Zagra	IX	65	
O interesantă poruncă a vicarului Ioan Mărian	X	121	✓
<i>Kriz — Cabicar</i> : Curiozități topice »valahice«	VII	84	
<i>Marțian Iulian</i> : Documente bisericești	VII 37, VIII 93, IX	122	
Tara Năsăudului	X	31	
Jurnalul loc. Ioan Tomuța 1848—1849	X	99	
<i>Moisil Iuliu</i> : Două adrese și amintiri	VIII	54	
Radioactivitatea apelor minerale din jud. Năsăud	VIII	121	
<i>Mureșianu Aurel</i> : Contribuții la istoria »Gazetei Transilvaniei«	VII	24	
<i>Nașcu — Moisil și Petri</i> , corespondență	X	66	
<i>Pavelea S. Ioan</i> : Legiuri din trecut	VII	89	
<i>Porcius Florian</i> : Autobiografie	VIII	62	✓
Istoricul districtului Năsăudean	IX	1	
<i>Șotropa Virgil</i> : După revoluția din 1849	VII	1	✓
Minele rodnene	VIII	1	
Adause la biografia lui <u>Fl. Porcius</u>	VIII	69	✓
Din scrisorile celor dispăruți	VIII	104	

Șotropa Virgil: Mozaic istoric: Un avocat și patron al Someșeni- lor – Papa Pius al VI-lea în Viena – Generalul Tige către primarul Bistriții	VIII	133
Militarizarea Văiei Bârgăului	X	1
Apele minerale rodnene în 1839	X	125
Fapte și constatări	X	149
Bibliografie	X	151
Cărți și reviste	VII 95, VIII	144



RCC Cluj / Central University Library Cluj